

BETÆNKNING

afgivet af

LANDBOKKOMMISSIONEN AF 1960

Fjerde del

OM LANDVINDING M. M.

15.29/ ex 2

BETÆNKNING NR. 410

1966

INDHOLDSFORTEGNELSE

Kommissionens undersøgelser af landvindingslovgivningen	5
Kommissionens forhandlinger	7
Kommissionens forslag	10
Bilag 1: Redegørelse for landvindingslovgivningen m.m	11
Indholdsfortegnelse til redegørelsen	13
Forslag til lov om finansiering af vandløbsregulering m. v. (Landvindingsloven) . .	117
Bilag 2: Skrivelse af 7. januar 1966 fra Amtsrådsforeningen i Danmark	135
Bilag 3: Skrivelse af 12. januar 1966 fra De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark	138

KOMMISSIONENS UNDERSØGELSER AF LANDVINDINGSLOVGIVNINGEN

Ved skrivelse af 9. juli 1962 nedsatte Landbokommissionen et udvalg bestående af kommissionsmedlemmer og andre særlige sagkyndige til at foretage en undersøgelse og almindelig vurdering af afvandingsarbejder (grundforbedring og landvinding). Dette særlige udvalg afgav den 22. januar 1964 til Landbokommissionen en redegørelse for grundforbedringslovgivningen.

I Landbokommissionens betænkning, 2. del, om grundforbedring (Betænkning nr. 354/1965) er angivet kommissionens forhandlinger og forslag vedrørende grundforbedringslovgivningen på baggrund af det særlige udvalgs redegørelse, som er optaget som bilag til betænkningen.

Ved skrivelse af 28. oktober 1965 har det særlige udvalg yderligere afgivet den redegørelse for landvindingslovgivningen, der er vedføjet nærværende betænkning som bilag 1, med bemærkning, at udvalget herefter mener at have opfyldt den pålagte opgave, som var:

1. at fremskaffe en samlet oversigt over de udførte arbejder,
2. at forsøge en vurdering af den økonomiske betydning af disse foranstaltninger. Denne vurdering skulle angå såvel den landøkonomiske som den samfundsøkonomiske rentabilitet.
3. at foretage en vurdering af begrundelsen for en fortsat lovgivning om tilskuds- og låneydelse fra det offentlige på dette område,
4. at fremkomme med forslag til retningslinier for en revision af grundforbedringsloven og landvindingsloven.

I de som bilag til betænkningen om grundforbedring fremlagte forslag til lov om grundforbedring var angivet, at der ved grundforbedring indenfor jordbruget skal forstås: *Inddigning - afvanding - dybdebehandling - vanding* og forsåvidt angår udrykede egnede arealer tillige rydning, planering, *kultivering, kalkning* eller mergling, tilførsel af gips samt *grundgødskning* med fosfor og kobber.

Denne definition på grundforbedring er så vid, at den også kan gælde for landvinding, d.v.s. de forskellige hovedafvandingsopgaver: *vandløbsreguleringer, større rør-lægningsarbejder, kunstige afvandinger og inddignings- og inddæmningsarbejder* samt *fælleskultiveringer* o. lign. Det er imidlertid forudsat, at større hovedafvandingsopgaver ikke gennemføres efter grundforbedringsloven, (jfr. bemærkningerne til lovforslagets § 7) og iøvrigt er hovedafvandingsopgaverne normalt foranstaltninger, der *angår flere lodsejere*, således at grundforbedringslovens finansieringsmåde er mindre hensigtsmæssig, idet der som oftest ikke kan opnås fuldstændig enighed blandt lodsejerne, således at tvangsregler er nødvendige, og således at finansieringen må sikres på en særlig måde.

På grundlag af det i redegørelsen for landvindingslovgivningen og de deri omhandlede undersøgelser anførte er der i det særlige udvalg opnået enighed om:

1. at det forventede merudbytte af en afvandingsforanstaltning (hovedafvanding, dræning og kultivering) normalt vil kunne dække en rimelig forrentning og af-

skrivning af den hertil nødvendige investering. Udvalget har imidlertid ønsket at bemærke, at der ikke synes at være noget større spillerum for den mulige dækning ved hjælp af det landbrugsmæssige merudbytte, medmindre der for den enkelte ejendom i det enkelte tilfælde foreligger særlige omstændigheder, f.eks. i form af driftsmæssige eller marginale fordele,

2. at der ikke er anledning til at opretholde de gældende regler om anvisning af arbejdsstyrken gennem den offentlige arbejdsanvisning, og at der for tiden ikke i beskæftigelsesmæssige hensyn kan findes baggrund for ydelse af tilskud til de afvandingsudgifter, der pålægges lods-ejerne,
3. at der fortsat og i samme omfang som hidtil af statskassen bør ske en finansiering af hovedafvandingsopgaver m.v., som angår flere lodsejere. Statslån bør sikres ved fortrinspanteret. Det har været overvejet, om kommunerne burde overtage denne finansieringsopgave, idet vandløbsloven af 1949 forudsætter en vidtgående kommunal medvirken på dette område, men forhandlinger med de kommunale organisationer har efterladt det indtryk, at kommunerne ikke finder en ændring af landvindingsloven særlig hensigtsmæssig.

Et flertal indenfor det særlige udvalg mener, at der bør ydes tilskud til disse arbejder og henviser herved til, at tilskud forudsættes i de gældende, men kun i ganske enkelte tilfælde anvendte regler i vandløbsloven af 1949 (§ 22), at tilskud til offentlige vandløbs regulering er en naturlig fortsættelse af kommunernes og statskassens overtagelse af dis-

se vandløbs vedligeholdelse, og at tilskud til en vis grad bør være en forudsætning for en tvangsmæssig deltagelse.

Et mindretal afviser ydelse af tilskud, fordi man derved vil give afvanding et fortrin fremfor andre investeringer til landbrugsformål.

Med hensyn til tilskudets størrelse har man taget udgangspunkt i den sats på 25 pct. af samtlige omkostninger, som flertallet indenfor Landbokommissionen har foreslået til grundforbedring. Men herudover foreslår man, at der skabes mulighed for en forhøjelse af tilskud, således at det kommer til at dække indtil 50 pct. af udgifterne, i følgende tilfælde:

- a. hvor det drejer sig om arbejder, til hvilke der ville være blevet ydet kommunalt og eventuelt statslig tilskud, såfremt de var blevet gennemført efter vandløbslovens regler med kommunal forskudsfinansiering,
- b. hvor foranstaltningen er foranlediget ved tilførsel af spildevand, samt
- c. ved foranstaltninger, der angår større, samlede områder.

Endelig foreslås der en hjemmel for et endnu højere tilskud, hvor dette kan begrundes i særlige beskæftigelsesmæssige forhold.

Der er fremlagt et lovforslag, der følger flertallet i det særlige udvalg, og som går ud på at opretholde den gældende landvindingslovs principper, hvorefter finansieringen af hovedafvandingen sker ved en forskudsydelse fra statskassen, der efter afskrivning af statstilskud og efter en 3-årig rente- og afdragsfri periode kan afdrages over 20 år, men således at renten herfor fastsættes til markedsrente mod nu 4½ pct. p.a.

KOMMISSIONENS FORHANDLINGER

Ved behandlingen af de i denne betænkning omhandlede spørgsmål har kommissionen haft den i Landbokommissionens betænkning, tredie del (betænkning nr. 403/1966) angivne sammensætning.

Der er i kommissionen enighed om, at finansieringen af hovedafvanding bør ske på en sådan måde, at der skabes mulighed for udførelsen af sådanne arbejder til sikring af detailafvanding af de tilstødende arealer.

Kommissionen har fra Amtsrådsforeningen i Danmark og De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark modtaget de som bilag 2 og 3 anførte erklæringer.

Overvejelserne har særlig angået følgende emner:

1. Formen for finansiering og sagsbehandling af hovedafvanding m.v.
2. Omfanget af en tilskudsydelse af statskassen til hovedafvandingsarbejder m.v.
3. Renten for statens eventuelle låneydelser til landvindingsarbejder.
4. Forholdet til grundforbedringslovgivningen.

1. *Formen for finansiering og sagsbehandling af hovedafvanding m.v.*

Et flertal af kommissionen kan tiltræde, at finansieringen af hovedafvandingsopgaver m.v., som angår flere lodsejere, gennemføres efter principper, som er anført i det forelagte lovforslag, herunder gennem forskudsytelser af statskassen. I anledning af de i bilag 2 og 3 anførte erklæringer fra de kommunale organisationer har flertallet givet udtryk for, at der fortsat bør opretholdes en hjemmel for en hensigtsmæssig finansiering efter

vandløbslovens regler ved kommunal finansiering med de i vandløbslovens § 22, stk. 4 og 5 anførte muligheder for kommunal og statslig støtte. Der bør derfor inden et landvindingsarbejde godkendes til udførelse, gives den vedkommende kommunale bestyrelse lejlighed til selv at overtage finansieringen.

Et *mindretal* (Fl. Tolstrup og J. Vibe-Pedersen) har givet udtryk for, at begrundelsen for gennem en landvindingslovgivning at instituere en særlig sagsbehandling og finansiering er bortfaldet. Efter mindretallets opfattelse bør man foretrække at anvende reglerne i vandløbsloven og dige- og kystsikringslovene.

Fl. Tolstrup ønsker særlig at pege på, at den gældende og af flertallet foreslåede sagsbehandling afviger væsentlig fra den for vandløbssager ellers gældende. Behandlingen af et landvindingsprojekt og beslutningen om sagens fremme forudsætter ikke den partsprocedure og hensyntagen til de berørte grundejeres stilling, som gennem vandløbslovgivningen er sikret grundejerne. Under besættelsestiden og den ældre vandløbslovgivnings besværlige regler om sagsbehandlingen i større sager, som omfattede forskellige vandløbsklasser eller rakte over kommune-grænser, kunne en sådan fravigelse af de ordinære procesregler forsvares som en nødhjælp; men begge begrundelser er for længst faldet bort. - Det er ikke rimeligt at opretholde en sagsbehandling, hvor den reelle myndighed med hensyn til en sags fremme udøves af et underudvalg eller et enkeltmedlem. Herved og ved at henlægge en række manglende detailafgørelser til vandløbsretten forflygtiges ansvaret. Det er heller ikke rime-

ligt, at den grundlæggende beslutning om en sags fremme er inappellabel, medens de efterfølgende, mindre væsentlige afgørelser kan indankes for højere instans.

Et *mindretal* (H. C. Toft) finder ikke, at der for tiden bør gennemføres landvindingsarbejder med statstilskud, men mindretallet vil ikke afvise, at der kan forekomme en udvikling, hvor det af beskæftigelsesmæssige grunde kan være rigtigt at yde et statstilskud til sådanne arbejder for at fremme beskæftigelsen, ligesom der efterhånden kan inddrages så store arealer landbrugsjord til andre formål end landbrug, at det kan blive påkrævet med statsstøtte at få inddraget nye arealer til landbrugsformål. I det omfang der stilles statsmidler til rådighed til fremme af en effektiv landbrugsproduktion finder mindretallet, at disse midler bør anvendes på anden **måde** end til landvindingsarbejder, f.eks. til sammenlægning af landbrugsejendomme til større driftsenheder, idet det vil være langt mere produktivitet fremmende end landvin-
ding. Mindretallet er af den opfattelse, at der, såfremt statsmidler udlånes til landvindingsarbejder, må betales en rente af disse lån, der svarer til markedsrenten, men mindretallet finder tillige at eventuelle statslån til landbrugsformål bør anvendes til finansiering af sammenlægninger af landbrugs-
ejendomme til større driftsenheder fremfor til landvindingsarbejder.

2. *Omfanget af en tilskudsydelse af statskassen til hovedafvandingsarbejder m.v.*
Det er under kommissionens forhandlinger fremhævet, at en tilskudsydelse foruden i de af det særlige udvalg anførte forhold kan begrundes med en henvisning til, at statstilskud til hovedafvandingsarbejder ydes i meget vidt omfang i de lande, som landbruget skal konkurrere med på eksportmarkederne.

Et *flertal* af kommissionens medlemmer har tiltrådt, at der i forbindelse med en fortsat landvindingslovgivning ydes tilskud af statskassen i overensstemmelse med det i det forelagte lovforslag anførte.

Indenfor flertallet har Anders Andersen, A. U. Juhl, A. Pilegaard Larsen, E. Mourier og Kr. Nielsen udtrykt betænkelighed ved den foreslåede nedsættelse af det offentliges tilskudssats, idet disse medlemmer anfører, *at* det afgørende for staten må være, om landvindingen forekommer samfundsøkonomisk rentabel i det lange løb, *at* den økonomiske værdi for den enkelte lodsejer ofte vil være præget af, om der er tale om at indvinde suppleringsjord til vedkommende ejendom og derigennem medføre en bedre harmoni i bedriften, men en betydelig del af den enkelte lodsejers fordele opsluges på kortere sigt af afdrags- og rentebyrden i de første 20 år, og *at* en sikker landøkonomisk gevinst for den enkelte bedrift først vil fremkomme i det lange løb, men at dette imidlertid også vil komme samfundet til gode i fuld udstrækning. Disse medlemmer har desuden ønsket tydeliggjort - eventuelt i bemærkningerne til lovforslaget - at bestemmelserne om statstilskud ikke udelukker, at der udover 50 pct. landvindingstilskud i tilfælde, hvor en vandløbsregulering er nødvendiggjort af en meget omfattende spildevandsforurening, kan pålægges de kommunale kasser at yde bidrag, jfr. bestemmelsen i vandløbslovens § 100.

Et *mindretal* (Alice Brun, Thomas Christensen, Kurt Hansen, H. Normann, Carl Petersen og K. Skovgaard) kan ikke tiltræde, at der ydes tilskud og henviser herved til den af mindretallet i det særlige udvalg herfor anførte begrundelse, nemlig særlig, at der ikke gennem en tilskudsydelse bør gives investering i disse foranstaltninger fortrin for andre investeringer. K. Skovgaard henviser dog til den af ham i det særlige udvalgs betretning (bilag 1, s. 114) foreslåede særlige tilskudsbestemmelse.

J. Vibe-Pedersen tilslutter sig mindretallets afvisning af tilskud til landvindingsarbejder, men finder det en naturlig konsekvens heraf, at landvindingsloven helt bortfalder, således at det offentliges deltagelse i finansieringen af landvindingsarbejder alene sker efter reglerne i vandløbsloven.

Fl. Tolstrup, der som foran nævnt har ta-

get afstand fra en fortsættelse af en særlig landvindingslovgivning, har givet udtryk for, at han ikke vil udelukke, at der bør kunne ydes væsentlige offentlige tilskud med hjemmel i vandløbslovgivningen til regulering af offentlige vandløb m.v., idet man næppe kan se bort fra, at en del af sådanne arbejder ikke er rentable for de direkte berørte grundejere, og at grundejernes behov for arbejderne udførelse i væsentlig grad kan være opstået som følge af andre lovligt udførte afvandingsarbejder, jfr. princippet i vandløbslovens § 22, stk. 4-5, som eventuelt kan kombineres med en mulighed for også at opnå økonomisk bistand til detailprojektering af omfattende arbejder.

H. C. Toft henviser til den af ham foran under 1. afgivne udtalelse.

Et *mindretal* (V. Heegaard) har anført, at tilskud til landvindings-, afvandings- og dræningsarbejder kun bør ydes til sådanne arbejder, hvortil der er knyttet beskæftigelsesmæssige formål, og hvortil arbejdskraften er henvist eller anvist fra de offentlige arbejdsanvisningskontorer, og hvor arbejdets udførelse forestås af entreprenører eller dræningsmestre.

3. Renten af statens eventuelle låneydelser til landvindingsarbejder.

Under forhandlingerne i kommissionen har man indgående drøftet spørgsmålet om en nærmere fastsættelse af størrelsen af den rentefod, der bør være gældende for landvindingslån.

I det fremlagte lovforslag er anført, at rentefoden fastsættes af landbrugsministeren under hensyn til vilkårene for tilsvarende private lån.

Der er i kommissionen enighed om, at rentefoden må fastsættes ved en forhandling mellem landbrugsministeren og finansministeren, og et *flertal* af kommissionens medlemmer har herved givet udtryk for, at rentefoden bør fastsættes under hensyn til vilkårene for tilsvarende private lån, dog ikke ud-

over hovedsparekassernes højeste indlånsrente.

Et *mindretal* (Anders Andersen, A. Pilegaard Larsen og Kr. Nielsen) har dog anført, at landvindingsarbejder er typiske langtidsinvesteringer og at samfundet har sikre fordele ved landvindingsinvesteringer i det lange løb, hvorfor de bør være begunstiget ved lavest mulig udlånsrente. En fastsættelse af renten under hensyn til vilkårene for tilsvarende lån i det private lånemarked indebærer måske en fordobling eller mere i forhold til den nugældende rentesats i landvindingsloven, som er 4½ pct. Forslaget forekommer derfor noget inkonsekvent, så længe staten giver lån til så kortvarige investeringer som maskinanskaffelser med en rentesats på 4½ pct. Renten foreslås derfor fastsat efter samme retningslinier, som gælder for statens udlån i forbindelse med statshusholdningsloven eller i alle tilfælde ikke højere end pengeinstitutternes indlånsrente.

Et *mindretal* (Alice Brun, Thomas Christensen, Kurt Hansen, H. Normann, Carl Petersen, K. Skovgaard, Fr. Teichert, Fl. Tolstrup og J. Vibe-Pedersen) går ind for, at udgangspunktet for rentefastsættelsen må være markedsrenten, hvorved er givet udtryk for, at den effektive rente for langfristede 1. prioritets obligationslån i denne forbindelse må opfattes som den relevante markedsrente.

H. C. Toft henviser til den af ham foran under 1. afgivne udtalelse.

I forbindelse med drøftelsen af rentespørgsmålet har enkelte medlemmer peget på, at der bør være en mulighed for nedsættelse af en fastsat rentefod, hvis der i afdragstiden sker en ændring i det almindelige renteniveau.

4. Forholdet til grundforbedringslovgivningen.

Der er i kommissionen enighed om, at grundforbedringsudvalgene som hidtil bør have lejlighed til at udtale sig om projektet, bl.a. for at skabe klarhed over, om der med det

foreliggende projekt er taget tilstrækkeligt hensyn til en generel løsning af det pågældende områdes afvandingsproblemer.

Det har været overvejet at overlade de nødvendige lokale forhandlinger om et landvindingsprojekt til det pågældende grund-

forbedringsudvalg. Der er dog enighed om, at landvindingsudvalget som hidtil bør forestå disse forhandlinger, men det forudsættes, at landvindingsudvalget kan lade sig repræsentere ved underudvalg eller enkeltmedlemmer.

KOMMISSIONENS FORSLAG

På grundlag af de stedfundne forhandlinger og med henvisning til foranstående bemærkninger anbefaler et *flertal* af kommissionens medlemmer det fremsatte forslag til lov om finansiering af vandløbsregulering m.v. (Landvindingsloven). Der henvises dog til de foran anførte særstandpunkter med hensyn til tilskudsydelsens omfang, fastsættelse af rentefod for statens låneydelser samt henstillingen om, at der i hvert enkelt tilfælde gennemføres en undersøgelse af muligheden

for en hensigtsmæssig kommunal finansiering af det pågældende arbejde.

Et *mindretal* (Fl. Tolstrup og J. Vibe-Pedersen) mener, at der ikke bør fremsættes forslag om fortsættelse af en landvindingslovgivning, idet de hidtil under denne lovgivning hørende arbejder kan gennemføres og finansieres efter de i vandløbsloven, digeloven og kystsikringsloven fastsatte regler.

Et *mindretal* (H. C. Toft) henviser til den af ham foran angivne udtalelse.

Idet henvises til det i det foranstående anførte afgiver kommissionen hermed denne betænkning til landbrugsministeriet.

København, den 27. januar 1966.

Anders Andersen
Alice Brun
Niels Eriksen
Fr. Heick
Peter Jørgensen
Peter Larsen
Erik Mourier
Kr. Skovgaard
Mads Sig Steffensen
H. C. Toft
J. Vibe-Pedersen

Jens Andersen
Johs. Dons Christensen
Kurt Hansen
V. Hornslet
formand
N. Kjærgaard
Kr. Nielsen
V. E. Pedersen
Karl Skytte
Axel Sørensen
Fl. Tolstrup

V. Brorson
Thomas Christensen
Viggo Heegaard
A. U. Juhl
A. Pilegaard Larsen
H. Normann
Carl Petersen
Chr. Speggers
Fr. Teichen
Emanuel Vestbo
N. Wermuth

V. S. Begtorp
sekr.

Sv. Lorenzen
sekr.

Redegørelse
for
landvindingslovgivningen m. m

INDHOLDSFORTEGNELSE

Oversigt over det i redegørelsen optagne tabelmateriale m.v.	14
Kap. I. Indledning. Udvalgets beretning	15
Kap. II. Oversigt over udviklingen	16
a. Landvindingslovgivningens formål	17
b. Landvindingsarbejdernes omfang	22
c. Landvinding på søterritoriet	24
Kap. III. Landvindingslovens særregler.	30
a. Lodsejernes medvirken	30
b. Statsfinansiering	31
c. Statslån	34
d. Fortrinspanteretten	35
e. Tinglysning og administration af landvindingslån	38
f. Tilskud til landvindingsarbejder	39
g. Reglen i landvindingslovens § 2, stk. 2	42
h. Landvindingssagers formelle behandling (Statens landvindingsudvalg m.v.)	43
i. Afvandingskommissionerne (Partsfordelingen).	45
k. Ekspropriations- og erstatningsbestemmelserne	48
1. Jordfordeling	50
Kap. IV. Statens medvirken ved afvandings- og vandingsforanstaltninger i andre lande	52
Kap. V. Afvandingsarbejders rentabilitet	56
a. Tidligere undersøgelser	57
b. Udvalgets undersøgelser	68
Kap. VI. Landvindingsarbejders beskæftigelsesmæssige betydning	78
Kap. VII. Fiskeriinteressers forhold til afvandingsarbejder	82
Kap. VIII. Naturfredningsmæssige forhold ved afvandingsarbejder	95
Kap. IX. Den samfundsmæssige vurdering af afvandingsarbejder og landvinding på søterritoriet	103
Kap. X. Resumé. Udvalgets overvejelser og indstilling. Ændringsforslag til landvindingsloven	108
Underbilag 1. Spørgeskema	129
Underbilag 2. Skrivelse af oktober 1963 vedrørende anvendelse af spørgeskema	133

Oversigt over det i redegørelsen optagne tabelmateriale m.v.

Tabel 1.	Projekter m.v. til landvindingsarbejder pr. 1. juli 1940.	19
Tabel 2.	Digearbejder 1920-63.	22
Tabel 3.	Landvindingsarbejder 1940-64.	23
Tabel 4.	Regnskabsmæssigt afsluttede landvindingssager pr. 1. juli 1964. Amter og landsdele.	24
Tabel 5.	- do. - efter arbejdernes art	25
Tabel 6.	Landvindingsmuligheder på søterritoriet	28
Tabel 7.	Gennemført landvinding på søterritoriet	29
Tabel 8.	Rammebevillinger til igangsættelse af nye landvindingsarbejder.	31
Tabel 9.	Beregnete renter af forskudsudbetalinger i landvinding	32
Tabel 10.	Nettoudgifter til landvindingsarbejder.	33
Tabel 11.	Afviklingen af statslån til landvinding	34
Tabel 12.	Beregning af tilskud i forbindelse med vilkårene for landvindingslån.	35
Tabel 13.	Årlige udgifter til landvindingslovens administration.	45
Tabel 14.	Investeringer i afvandingsformål m. v. i Vesttyskland 1957-63.	55
Tabel 15.	Oversigt over beregninger af det økonomiske resultat af afvandinger i Ring- købing fjord-området	58
Tabel 16.	Årlige udgifter ved kornavl	60
Tabel 17.	Nettofortjeneste inklusive ejers arbejde	61
Tabel 18.	Familiens arbejdsfortjeneste i kr. pr. ejendom.	62
Tabel 19.	Ændring af arealets benyttelse efter afvanding	64
Fig. 1	Grundvandsdybde og relativt udbytte af forskellige jorder.	69
Tabel 20.	Oversigt over undersøgte landvindingssager.	72
Tabel 21.	Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og handelsværdier 1962.	74
Tabel 22.	Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og grundværdier 1962.	75
Tabel 23.	Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og bruttoudbytte samt brutto- merudbytte pr. ha 1962.	76
Tabel 24.	Antal ledige arbejdsmænd og beskæftigede ved landvindingsarbejder.	80
Tabel 25.	Sommer- og vintergennemsnit af beskæftigede ved landvindingsarbejder	80
Tabel 26.	Oversigt over nogle lavtvandsområders værdi for fiskeriet	91
Tabel 27.	Opgørelse over 15 lavtvandsområders værdi som landbrugsjord	92
Tabel 28.	Det samlede landbrugsareal 1929-64.	106
Tabel 29.	Det samlede areals benyttelse 1919, 1929 og 1951.	106

Kapitel I.

INDLEDNING. UDVALGETS BERETNING

Til
Landbokkommissionen af 1960.

Det ved Landbokkommissionens skrivelse af 9. juli 1962 nedsatte udvalg, der har til opgave at gennemgå og bedømme grundforbedrings- og landvindingslovgivningen, har efter afgivelse af sin 1. beretning af 22. januar 1964 om grundforbedringslovgivningen fortsat sit arbejde med de yderligere opgaver, som er pålagt udvalget. Disse opgaver har særlig angået landvindingsloven (lov nr. 599 af 14. november 1940 med tillægslove af 30. marts 1942 og 31. marts 1953, jfr. lovbekendtgørelse nr. 153 af 30. april 1953) og de hertil knyttede mere almindelige problemer i forbindelse med afvanding og kultivering af landsbrugsarealer. Udvalgets sammensætning har været som angivet i 1. beretning, jfr. Landbokkommissionens 2. betænkning, dog er direktør, dr. phil. H. Ødum indtrådt som repræsentant for Naturfredningsrådet i stedet for professor R. Spärck. Kontorchef Chr. Gulmann, landbrugsministeriet, har fortsat deltaget i udvalgets møder tilligemed lederen af Statens landvindingsudvalgs sekretariat, kontorchef K. Barnekow, og lederen af landvindingsudvalgets ingeniørkontor, civilingeniør E. B. Jacobsen.

Udvalget har siden 1. beretning afholdt yderligere 8 møder, nemlig 8. juni 1964, 28. september 1964, 17. november 1964, 28. januar 1965, 28. maj 1965, 11. august 1965, 23. september 1965 og 28. oktober 1965.

1 nærværende redegørelses kapitel II er anført landvindingslovgivningens udvikling og forudsætningerne herfor. I kapitel III er gennemgået de under landvindingsloven udviklede særregler, særlig i forhold til den almindelige vandløbslovgivning, herunder låne- og tilskudsbestemmelserne.

I kapitel IV redegøres der for statens medvirken ved afvandingsarbejder i andre lande, og i kapitel V for afvandingsarbejders rentabilitet. Kapitel VI omfatter en redegørelse for landvindingsarbejders beskæftigelsesmæssige betydning, medens der i kapitlerne VII og VIII foretages en gennemgang af fiskeriinteressers og naturfredningsmæssige forhold ved afvandingsarbejder. I kapitel IX er dernæst fremdraget nogle yderligere momenter i en samfundsmæssig vurdering af afvandings- og tørlægnings arbejder. I kapitel X anføres endelig en redegørelse for udvalgets overvejelser og indstilling om afvandingsarbejders gennemførelse og finansiering tilligemed et forslag til en lovgivning om finansiering af vandløbsregulering m.v.

OVERSIGT OVER UDVIKLINGEN

De efter jordfællesskabets ophævelse gennemførte bestemmelser om vandløbs vedligeholdelse, benyttelse m.v., jfr. forordning 25. juni 1790, Plakat 10. november 1791, Anordning 29. juli 1846, og lovene af 16. marts 1851 og 17. januar 1859, havde til hovedformål at drage omsorg for at få det for agerbruget overflødige vand bortfjernet fra en ejendom. Opgaven opfattedes således, at de tilstedeværende vandløb skulle holdes i en sådan stand, at de kunne modtage alt det overflødige vand fra de tilstødende ejendomme. Man var indstillet på, at en tilfredsstillende ordning af disse forhold kun kunne gennemføres under forudsætning af, at den almindelige ejerråden over ejendommene i denne henseende måtte undergives væsentlige begrænsninger, ligesom de større vandløbs tilstand måtte stilles under offentlig kontrol, samt særlig at opstille som en almindelig regel, at enhver skulle kunne tilpligtes at deltage i udgifterne ved sådanne foranstaltninger, når den pågældende kan få nytte af dem.

Medens de i Landbokommissionens 2. betænkning omhandlede grundforbedringsarbejder omfattede detailafvandinger (i det væsentlige dræninger samt mindre vandløbsreguleringer og landbrugsmæssige kultiveringsarbejder) samt vandingsanlæg, kan landvindingsarbejder karakteriseres som de forskellige hovedafvandingsopgaver - vandløbsreguleringer, større rørlægningssarbejder, kunstige afvandinger og inddignings- og inddæmningsarbejder, samt fælleskultiveringer o.lign.

Det foran nævnte hovedprincip, nemlig at sådanne fællesopgaver ikke bør kunne

hindres ved enkelte lodsejeres modstand, men at enhver interesseret er pligtig til at deltage i arbejdet og underkaste sig bidragspligt efter den større eller mindre interesse, han har i arbejdets udførelse, er fastholdt i de senere vandløbslove, nemlig lov nr. 63 af 28. maj 1880 med tillægslove (lov nr. 67 af 23. april 1897, nr. 128 af 19. april 1907 og nr. 150 af 1. juli 1927) og den gældende vandløbslov nr. 214 af 11. april 1949, der ligeledes omhandler de i lov nr. 347 af 2. juni 1917 om tillæg til vandløbsloven af 1880 omhandlede tilfælde, hvor andre lods ejere ønskes tvunget til at deltage i en forbedret afvanding ved udpumpning, samt særlige regler for udtørring af søer.

I forbindelse hermed kan anføres, at regeringen efter stormfloden i 1872 fremsatte to lovforslag om forebyggelse af oversvømmelser fra havet eller fjorde. Det ene blev gennemført som lov nr. 69 af 23. maj 1873 om de Lolland-Falsterske diger, hvorefter udgifterne ved det påbudte digeanlæg skulle afholdes af statskassen, amtsfonden og lods ejerne i forening. Det andet forslag angik hele landet og foreslog det offentlige tillagt en vidtgående myndighed til værn mod oversvømmelser fra havet, men blev imidlertid ikke gennemført. Den året efter gennemførte digelov (lov nr. 53 af 10. april 1874, jfr. lov nr. 20 af 24. marts 1875 angående partialobligationer for lån til digearbejder) gav alene mulighed for støtte til private bestræbelser ved hjemmel for ekspropriation af arealer og materialer, partsfordeling mellem de interesserede o.lign., i forbindelse med en bestemmelse om offentlig tilsyn, hvis der af

staten, amtet eller sognekommunen er ydet bidrag til anlægget. Ved lov nr. 77 af 29. marts 1924 blev der bestemt en forhøjelse af diget på Mandø og af diget fra Vester Vedsted til Store Darum samt anlæg af havdiger på Rømø og fra Store Darum til Tjæreborg bakker; af de anslåede samlede udgifter på 2.473.000 kr. udredte statskassen to trediedele, medens resten efter tilskud fra Ribe og Tønder amter skulle betales af lodsejerne; lodsejerandelen blev ydet som lån af statskassen at afdrage og forrente med en årlig ydelse på $4\frac{1}{2}$ pct., hvoraf 4 pct. rente af restgælden. Samme principper havde tidligere været anvendt ved anlæg af et havdige fra Vester Vedsted til Store Darum (lov nr. 92 af 30. april 1909), jfr. også lov nr. 196 af 10. maj 1922 om anlæg af et havdige fra Vester Vedsted til Søndernæs.

a. Landvindingslovgivningens formål.

Indtil grundforbedringsloven af 1933 angik en medvirken gennem offentlige bidrag til *vedligeholdelse og regulering af vandløb* kun foranstaltninger ved enkelte meget store vandløb i henhold til særlig finanslovbevilgning.

I rigsdagssamlingen 1920/21 blev der bevilget lån af statskassen til et samlet beløb af 809.300 kr. for at sætte 25 sønderjyske afvandingselskaber i stand til at konvertere deres tyske lån. Disse lån er nu afviklede.

Til *digeanlæg* blev det i lovene nr. 71 af 29. marts 1924 og nr. 143 af 17. juni 1929 om ordning af afløbsforholdene ved Ringkøbing og Nisum fjorde bestemt, at der til opførelse af diger til beskyttelse af arealer ved de nævnte fjorde kan bevilges tilskud af statskassen på indtil $\frac{1}{3}$ af de udgifter, der er forbundet med digernes opførelse i overensstemmelse med forskrifterne i lov nr. 53 af 10. april 1874, for så vidt behørigt oplyst andragende derom fremsættes inden 5 år fra fuldførelsen af de i de nævnte love omhandlede anlæg. Ved anlæg af diger til beskyttelse mod oversvømmelse af arealer ved farvandene indenfor Skagen har der ikke væ-

ret fulgt helt faste regler med hensyn til fastsættelsen af statstilskudenes størrelse. Tilskuddene har derfor varieret noget, men som gennemsnit har de udgjort ca. $\frac{1}{3}$ af anlægsudgifterne. Samme andel er ydet ved istandsættelses- og forstærkningsarbejder ved et stort antal digeanlæg efter stormfloden i 1921.

De ved den ovenfor anførte lov nr. 347 af 2. juni 1917 gennemførte regler om tvangsmæssig deltagelse i forbedret afvanding af arealer ved *udpumpning (kunstig afvanding)* forudsatte, at alle sådanne foretagender skulle stilles under offentlig kontrol. Reglerne i 1917-loven gav dog anledning til adskillige tvistigheder mellem lodsejere, som har måttet behandles af landvæsenkommissioner, overlandvæsenkommissioner og højesteret, ligesom der ofte af de landøkonomiske foreninger har været rejst betænkelighed overfor retten til at tvinge lodsejere ind under kunstige afvandingsanlæg, der som oftest omfatter store områder, således at det var vanskeligt på forhånd at skabe klarhed over hver enkelt ejendoms interesse.

Ved lov nr. 137 af 18. april 1925 blev det bestemt, at der skulle foretages foranstaltninger til afvanding og beskyttelse af Marsken ved Tønder med tilstødende lave Geestarealer samt af Sejerbæksdalen, herunder anlæg af et havdige fra Højer til Eimmerlev. De samlede udgifter var anslået til ialt 4.235.000 kr., hvoraf statskassen har udredet $\frac{2}{3}$; resten er pålagt lodsejerne og ydet dem som lån af statskassen med en nominel ydelse på 7 pct. p.a., hvoraf renten var fastsat til $\frac{1}{2}$ pct. under Nationalbankens diskonto. I denne forbindelse kan nævnes, at afvandingen af Lammefjorden finansieredes ved lån af Nationalbanken mod garanti af statskassen.

De ved grundforbedringsloven af 1933 gennemførte regler angående vandløbsreguleringer o.lign. er omtalt i 2. del af Landbo-kommissionens betænkning, idet der dog i tabel 1 (s. 22) alene er angivet omfanget af egentlige grundforbedringsarbejder. Det bemærkes, at der af det ved grundforbedringslov af 31. marts 1933 bevilgede udgiftsbeløb blev stillet et beløb af 450.000 kr. til rådigh-

hed som lån og tilskud til gennemførelse af en udvidelse, fornyelse og hovedstandsættelse af de under Kolindsund Lodsejerlaug hørende pumpeanlæg, diger og kanaler m.v., jfr. lov nr. 139 af 2. maj 1934 om forholdene ved Kolindsund.

I betænkning angående dige- og afvandingsforholdene for arealer ved Limfjorden, der er afgivet den 25. januar 1935 af et af Ministeriet for offentlige Arbejder i 1932 nedsat udvalg, er der foretaget en opgørelse over de afvandingsmæssige forhold for de bestående anlæg og over de muligheder, der foreligger for og udgifterne ved opførelse af nye hensigtsmæssige anlæg. Denne kommission henviste til, foruden muligheden for andre statstilskud, særlig til for enkelte fremhævede foranstaltninger i højere grad at anvende grundforbedringslovens lånebestemmelser og de i samme lovgivning i 1933 indførte tilskudsbestemmelser.

Grundforbedringslovens bestemmelser om lån og tilskud viste sig imidlertid ikke særlig formålstjenlige. Det blev særlig anført, at gennemførelsen af store grundlæggende afvandsarbejder må støttes med større tilskud end de efter grundforbedringsloven mulige, idet de store anlæg i almindelighed først efter yderligere kostelige reguleringer af sekundære vandløb og detailafvandinger kan udnyttes af de interesserede lodsejere og derfor hyppigt møder stor modstand, særlig blandt de grundejere, der allerede på det bestående afvandingsgrundlag har gennemført nogenlunde brugelige dræningsanlæg.

Ved tidligere afvanding havde man i et vist omfang vel gennemført mulighed for en helårsafvanding, men gennem det etablerede anlæg var ofte alene opnået en sådan kontrol med vandstandsforholdene, at blot en nødtørfvig afvanding har kunnet muliggøre arealernes anvendelse til supplerende afgrøder.

For inddæmningsarbejder gjaldt, at de relativt små beløb, der angår egentlige jordarbejder og rørlæggningsarbejder, bevirkede, at tilskud til arbejds løn og rørindkøb efter

grundforbedringsloven kun ville andrage 15-25 pct. af de samlede anlægsudgifter, hvilket under hensyn til de store årlige byrder sådanne anlæg medfører for de interesserede ejendomme, ikke kunne få afgørende betydning for arbejdernes igangsættelse.

For vandløbsreguleringer gjaldt de samme betragtninger, men dog i mindre målestok, og tillige det forhold, at der her ikke opnås tilskud til bortfjernelse af opgravede fyldmængder, hvor dette pålægges lodsejerne mod erstatning, til arealerhvervelser og ulempeerstatninger samt administrationsudgifter. Tilskudsbeløbet lå derfor også her relativt lavt i forhold til anlægsudgifterne.

Fællesafvandingsarbejder blev derfor normalt kun rejst, når de for én eller flere store lodsejere havde en så stor økonomisk betydning, at de kunne overvinde den økonomiske risiko ved starten, medens andre arbejder uanset større rentabilitet og samfundsmæssig betydning, men hvor arealerne er fordelt på mange og små lodsejere, som oftest ikke blev gennemført på grund af sagens mindre betydning for den enkelte lodsejer.

Det kan i denne forbindelse bemærkes, at vandløbslovgivningen vel anfører, at det er projektets rentabilitet, der skal være hovedgrundlaget for vandløbsrettens afgørelse om sagens fremme, men det sås ofte, at en vandløbsret lod lodsejerne stemme om planen og ikke turde fremme en iøvrigt god sag, når blot et knebent flertal i øjeblikket og i virkeligheden af ganske uakceptable grunde ikke kunne indse dette. Endvidere ansås grundforbedringslovens 10-årige afdragstid for lån for at være for kort, fordi det varer nogen tid inden den nødvendige detaildræning udføres med den økonomiske fordel ved hovedafvandingen til følge.

Finansieringen af anlægsarbejder efter vandløbslovgivningen havde desuden været drøftet i den i 1933 nedsatte kommission til forberedelse af en revision af denne lovgivning, hvortil bl.a. forelå et den 13. december 1929 af et udvalg nedsat af De samvirkende danske Landboforeninger udarbejdet forslag. Det anførtes heri bl.a. at lovgivnin-

gen bør tilstræbe at skabe så gunstige betingelser for betalingen af forberedende udgifter og tilbagebetalingen af anlægsudgifter, at frygten for disse udgifters øjeblikkelig tryk ikke træder hindrende i vejen for sagernes fremme, men at det derimod vistnok må anses for at ligge udenfor denne lovgivnings ramme at omhandle bidrag fra offentlig side til sager, hvor særlige vanskeligheder i naturen gør et anlæg så kostbart, at den første generation ellers bliver for hårdt belastet, selvom sagen i og for sig ellers samfundsmæssig er fordelagtig.

Vandløbslovkommissionen havde ikke fuldført sine drøftelser, førend der på foranledning af Regeringens beskæftigelsesudvalg i sommeren 1940 blev indkaldt oplysninger fra amterne og grundforbedringsudvalgene bl.a. om hvilke afvandings- og inddæmnings-

projekter, der dels kunne gennemføres med kort varsel og dels var på forskellige stadier af forberedelse. Disse oplysninger er angivet i tabel 1.

I skrivelse af 4. oktober 1940 anbefalede De samvirkende danske Landboforeninger et forslag om statstilskud til grundlæggende afvandingsarbejder, d.v.s. uddybning og regulering af vandløb, som muliggør detailafvanding af lavtliggende jorder af god bonitet.

Det på grundlag heraf af Landbrugsministeriets bygge- og landvindingsudvalg efter anmodning af Regeringens beskæftigelsesudvalg udarbejdede forslag til lov om landvinding fremsattes i folketinget den 10. oktober 1940 som et led i en serie forslag, alle med det formål at tilvejebringe beskæftigelse under de på dette tidspunkt herskende forhold,

Tabel 1. Projekter m.v. til landvindingsarbejder pr. 1. juli 1940.

Amtsrådskreds	Indbragt for vandløbsretten		Henlagt efter forh. med lodsejerne		Til forelæggelse for lodsejerne		Under udarbejdelse	
	Int. areal ha	Overslag kr.	Int. areal ha	Overslag kr.	Int. areal ha	Overslag kr.	Int. areal ha	Overslag kr.
							ca.	ca.
Københavns	—	—	—	—	—	—	—	—
Roskilde	—	—	—	—	—	—	—	—
Frederiksborg . . .	63	58.500	428	199.900	—	—	10	—
Holbæk	7	6.400	803	323.000	2.050	800.000	11	—
Sorø	281	126.500	338	125.600	—	—	—	—
Præstø	80	14.500	1.067	425.000	340	140.000	—	—
Bornholms	—	—	—	8.500	—	—	—	—
Maribo	53	23.300	1.608	376.400	111	170.000	6.710	—
Svendborg	306	283.000	895	366.000	92	35.800	66	—
Odense	360	262.400	716	322.200	171	126.500	125	—
Assens	45	31.300	80	51.000	22	5.500	16	—
Vejle	307	92.000	277	172.400	245	51.000	280	100.000
Skanderborg	67	12.200	198	131.700	67	79.300	57	—
Århus	103	35.900	673	278.335	—	—	63	—
Randers	285	113.900	5.180	1.922.230	147	117.200	150	—
Ålborg	190	82.600	1.864	766.500	159	98.900	2.445	50.000
Hjørring	409	160.200	176	72.800	768	217.600	9.350	—
Thisted	166	85.200	154	60.700	—	—	2.530	95.500
Viborg	232	121.700	940	946.500	853	1.246.800	150	210.000
Ringkøbing	5.644	872.300	2.441	951.200	1.493	290.300	680	300.000
Ribe	502	252.900	7.649	7.683.500	55	11.600	30	—
Haderslev	50	144.000	731	230.100	160	25.900	—	—
Åbenrå	10	4.000	565	200.000	605	524.400	100	—
Sønderborg	54	150.000	467	280.000	—	—	46	—
Tønder	115	23.900	5.818	2.339.000	300	450.000	150	—
Ialt	9.329	2.956.700	33.068	18.232.565	7.638	4.390.800	22.969	—

hvor beskæftigelsen var indskrænket på grund af mangel på tilførsel af råstoffer. Lovforslaget angik foranstaltninger til landvinding, afvanding og beskyttelse af lave arealer. I bemærkningerne til lovforslaget anføres, at de store afvandingsarbejder utvivlsomt var et meget vigtigt område i forbindelse med beskæftigelsen samtidig med at igangsætningen heraf vil give en betydelig produktionsudvidelse, mulighed for fremskaffelse af korn og andre foderemner, som der på det tidspunkt var mangel eller knaphed på, hvortil kom, at der til sådanne arbejder ikke anvendes materialer af betydning fra udlandet. Ved ministerens forelæggelse blev desuden fremhævet, at der vel forelå en del planer og projekter med en betydelig interesse for lodsejerne, men erfaringen viste, at det tog meget lang tid at få sat arbejdet igang, fordi det var vanskeligt at opnå en forudgående tilslutning til fordeling af byrderne mellem lodsejerne; ved et landvindingstilskud vil staten imidlertid betale en så stor del af omkostningerne, at restbeløbet er så ringe i forhold til forbedringen af jorderne, at det ikke med nogen som helst grund kan kritiseres, at man iværksætter arbejdet før der er søgt tilslutning hos de pågældende lodsejere.

Hovedprincipperne i *landvindingslov 1940* var derfor følgende:

1. Landbrugsministeren skal kunne gribe ind på forhånd til gennemførelse af formålstjenlige afvandingsforanstaltninger, når en kreds af lodsejere anmoder derom, og landvindingsudvalget efter gennemgang af projektet har sikret sig, at foretagendets indtjeningsevne, helst rigeligt, dækker den andel af omkostningerne, som lodsejerne kommer til at betale.
2. Der oprettes landvindingslag til at sikre anlæggets varige beståen.
3. Vedkommende amtsfond hæfter for lodsejernes bidrag, for hvilke der fastsættes en afdragstid på 20 år med $4\frac{1}{2}$ pct. rente efter 3 års rente- og afdragsfrihed.

4. Den enkelte lodsejers bidrag fastsættes af afvandingskommissionen, men sagens iværksættelse skal ikke kunne sinkes af dette omstændelige og meget indgående arbejde. Det anføres, at denne regel næppe vil vække betænkelighed, da landvindingsudvalget skal bestræbe sig for, at arbejdet er mere værd end lodsejernes bidrag, således at lodsejerne som regel vil modtage et ikke ubetydeligt tilskud gennem arbejdets udførelse.
5. Der optages forskellige ekspropriationsbestemmelser med henblik på arbejdets gennemførelse.
6. Løvrigt kommer lovgivningen om diger og vands afledning m.m. til anvendelse.

Under rigsdagsbehandlingen blev særlig fremdraget spørgsmål om adgang for enkeltmand til at få projekter inddraget under lovens ramme, medtagelse af anlæg af de nødvendige forbindelsesveje, om arealomdeling, og om sammensætningen af landvindingsudvalget.

Det blev anført, at det ikke var udelukket for enkeltmand eller nogle få lodsejere at få et landvindingsprojekt optaget til behandling efter lovens regler, såfremt projektet ikke er af den karakter, at det hører ind under grundforbedringsloven. Landbrugsministeriet havde desuden tidligere udtalt, at faskiner og pælebygning, som udføres ved særlig udsatte kyststrækninger for derved at sikre landarealet, faldt direkte ind under lovens ord »beskyttelse af lave arealer«.

Ved behandlingen i Folketinget indsattes i lovens § 1 i forbindelse med angivelsen af lovens område ordene »samt anlæg af de som følge af foranstaltningerne nødvendige forbindelsesveje«, hvorom det i landstingsudvalgets betænkning yderligere blev anført, at »nødvendig istandsættelse af bestående veje bør ligestilles med anlæg af nye forbindelsesveje«. Det bemærkes dog, at der i landvindingsloven ikke er hjemmel for at yde lån og tilskud til istandsættelse af offentlige biveje for gennemgående trafik, ligesom der normalt heller ikke vil være grundlag for,

udfra erstatningsmæssige hensyn, at påligge en landvindingssag bidrag til istandsættelse af offentlige veje, medmindre nødvendigheden af istandsættelsen direkte skyldes den foretagne afvanding.

De ved *lov nr. 141 af 30. marts 1942* gennemførte tillæg og ændringer i landvindingsloven fremtrådte dels som en forlængelse af denne lovgivning til 1943/44 med en samlet beløbsramme på 35 mill. kroner, idet den oprindelige lovs beløbsramme var begrænset til finansårene 1940/41 og 1941/42, dels som en lovfæstelse af en allerede indarbejdet praksis vedrørende nedsættelse af et landvindingslåns afdragstid og af den afdrags- og rentefri periode i de tilfælde, hvor en væsentlig del af eller hele værdien af de tilbragte fordele kan udnyttes indenfor en kortere årrække, f.eks. ved tørvegravning (lovbekendtgørelse 1953 § 4, stk. 2), vedrørende krav om kontant indbetaling af lods ejernes bidrag beregnet efter overslagssummen inden arbejdets påbegyndelse (lovbekendtgørelse 1953 § 4, stk. 3), samt hjemmel for dispensation fra kravet om oprettelse af landvindingslag med en vedtægt, når sådant ikke skønnes fornødent, f.eks. ved arbejder, der udføres for en enkelt eller ganske få lodsejere.

Under rigsdagsbehandlingen indsattes den nuværende i landvindingslovens § 4, stk. 4, omhandlede regel om, at landbrugsministeren efter forhandling med finansministeren er bemyndiget til, hvor et tidligere anlæg indgår som et led i et landvindingsarbejde eller er en nødvendig forudsætning for et sådant arbejdes gennemførelse, at indregne den et sådant anlæg påhvilende gæld under landvindingslovens tilskuds- og lånevilkår, dog således at det beløb, der inddrages, ikke i forbindelse med tilskudet til det nye anlæg kan overstige et beløb svarende til 90 pct. af den samlede bekostning til dette. Ved behandlingen i folketingsudvalget var foreslået en begrænsning på 50 pct. af den gamle gæld, men denne udgik under den senere behandling.

Efter loven af 14. november 1940 havde

landbrugsministeriet kun bemyndigelse til at træffe foranstaltninger til landvinding m.v., når der forelå anmodning herom af interesserede lodsejere og indstilling fra statens landvindingsudvalg.

Da det imidlertid i visse tilfælde var af betydning også at kunne foretage landvindingsforanstaltninger, selvom der ikke foreligger begæring herom fra interesserede lodsejere, blev der i 1953 fremsat forslag om, at *landvinding på søterritoriet*, hvor lodsejers interesserne må skønnes ubetydelige i forhold til sagens omfang, efter indstilling fra landvindingsudvalget, kunne foretages, selvom der ingen lodsejeranmodning foreligger, jfr. fremstillingen nedenfor under c.

Nogle andre ændringsforslag gik hovedsagelig ud på at bringe loven i overensstemmelse med de i den øvrige vandløbslovgivning gennemførte ændringer.

Formuleringen af landvindingslovens område er temmelig vid, men der er ved administrationen henset til, at det ikke bør være muligt efter landvindingsloven at gennemføre foranstaltninger, som går ud over, hvad der omfattes af vandløbslovgivningen, af den administrative praksis med hensyn til tilladelse til inddæmning på søterritoriet til landbrugsformål og af traditionelle landbrugs-mæssige kultiverings- og opdyrkningsopgaver.

Landvindingslovens afgrænsning af området for offentlig støtte til de i det foregående afsnit nævnte arbejder har stort set virket tilfredsstillende. Det skal dog bemærkes, at Danmarks Geologiske Undersøgelse (Geologisk Rigsinstitut) i flere tilfælde, hvor instituttet har haft lejlighed til at udtale sig i landvindingssager, har understreget, at ved enhver landvindingsplan bør indgå en vandforsyningsplan, således at dette problem altid indgår i de orienterende undersøgelser. Selvom vandforsyningen ikke direkte er knyttet til landvinding, vil den fulde udnyttelse af landvindingen ofte være afhængig af vandforsyningen, og lodsejerne må være interesseret i at vide, hvorledes området skal

forsynes med forsvarligt drikkevand, og om dette bliver en kostbar foranstaltning.

Foruden at landvindingsloven fremtræder med regler om en særlig finansiering af afvandingsarbejder, er der heri givet regler om en særlig procedure ved den retlige behandling af sådanne projekter, som omfattes af vandløbslovgivningen m.v., jfr. iøvrigt nedenfor i kapitel III.

b. Landvindingsarbejdernes omfang.

Det er ikke muligt at foretage en nøjagtig opgørelse over omfanget før 1940 af de afvandingsarbejder, der omfattes af landvindingslovens formål. Der er, siden det første kunstige afvandingsanlæg udførtes her i landet i slutningen af 1700-tallet, foretaget en del kunstige afvandinger af ferskvandssøer og af søterritorieområder, ligesom reguleringer af de fleste af de større vandløb er foretaget med henblik på en forbedret afvanding af de tilstødende arealer. De fleste af de hidtil udførte kunstige afvandingsanlæg trængte imidlertid allerede i 1940 til modernisering (elektrificering og uddybning), ligesom der ved regulering af adskillige vandløb forelå også tekniske muligheder for afvandingsforbedringer for væsentlige arealer og på en sådan måde, at vandløbene fremover kunne vedligeholdes i en passende tilstand.

Det kan dog skønnes, at der i hvert af årene 1925-29 er fuldført ca. 200 sager angående vandløbsregulering og kunstig afvanding med et samlet interesseret areal på ca. 9000 ha. De tilsvarende tal er for 1930-34 ca. 215 sager med et samlet interesseret areal på ca. 8000 ha og en bekostning på ca. 1 mill. kroner årligt, og for perioden 1935-39, hvor der forelå finansierings- og tilskudsmulighed efter grundforbedringslovgivningen, ca. 400 sager med areal ca. 8000 ha og en bekostning på ca. 2 mill. kroner årligt. De heromhandlede arbejder har således i det væsentlige angået mindre vandløbsreguleringer.

I de foran anførte år er der dog samtidig foregået en virksomhed med sikring af land-

brugsarealer efter digelovgivningen. Da en væsentlig del af disse arbejder siden 1940 er overgået til udførelse efter landvindingsloven, er der i tabel 2 givet en oversigt over sådanne arbejder.

Tabel 2. *Digearbejder o.lign. udiørt af staten eller med statsstøtte. 1920-63.*

Periode	Antal sager	Anlægssum	Statstilskud	
		ca. kr.	ca. kr.	pct.
1. 1920-25..	19	2.027.000	1.958.400	96,6
2. 1926-30..	14	3.573.000	2.621.200	73,3
3. 1931-35..	9	6.477.500	6.001.200	92,6
4. 1936-40..	13	1.705.200	1.141.800	67,0
5. 1941-45..	36	5.118.700	4.363.600	85,2
6. 1946-50..	4	4.785.500	4.428.500	92,5
7. 1951-55..	8	3.699.600	2.946.700	71,5
8. 1956-60..	3	1.273.700	805.900	63,3
9. 1961-63..	2	247.400	210.300	85,0

I tabel 3 (s. 23) er årsvis for perioden 1940-46 og de efterfølgende år givet oplysning om antal godkendte landvindingsarbejder samt disses interesserede areal og overslagssum og om regnskabsmæssigt afsluttede sager. For at give et indtryk af den egnsvis fordeling er der i tabellerne 4 og 5 (s. 24 og 25) dels angivet den amtsvis fordeling af afsluttede landvindingssager pr. 1. juli 1964 og dels foretaget en ligeledes amtsvis opdeling af sagerne i følgende hovedgrupper:

Gruppe I: Søterritoriesager.

- II: Kunstig afvanding (pumpeanlæg), herunder modernisering af sådanne anlæg, som tidligere er udført for arealer under I.
- III: Vandløbsregulering.
- IV: Rørlægning af vandløb.
- V: Kultivering, oftest i forbindelse med afvanding af moser, hedearealer m.v.
- VI: Digebeskyttelse, kystsikring o.l.

Idet der henvises til det nedenfor særligt anførte om landvinding på søterritoriet, kan der om omfanget af den hidtidige øvrige virksomhed efter landvindingsloven anføres følgende:

Tabel 3. Oversigt over landvindingsarbejder 1940—1964.

	Godkendt til iværksættelse			Fuldførte og regnskabsmæssigt afsluttede arbejder (sager)								
				Projekteret af						Ia II		
				Hedeselskabet			Andre					
	Antal 1	Areal 2	Anlægs- sum 3	Antal 4	Areal 5	Anlægs- sum 6	Antal 7	Areal 8	Anlægs- sum 9	Antal 10	Areal 11	Anlægs- sum 12
	ha	mill. kr.		ha	mill. kr.		ha	mill. kr.		ha	mill. kr.	
1940-46....	688	74.953	77,8	202	7.239	8,1	72	3.836	2,6	274	11.075	10,7
1947.	55	7.425	10,2	31	2.934	3,1	9	1.306	1,0	40	4.240	4,1
1948.	17	2.655	2,5	43	2.359	3,7	10	8.773	1,2	53	11.132	4,9
1949.	9	1.008	1,3	37	7.381	8,6	14	2.299	1,7	51	9.680	10,3
1950.	35	6.546	6,4	41	2.641	4,1	20	1.556	2,8	61	4.197	6,9
1951.	44	15.959	10,5	52	4.539	8,4	19	756	1,2	71	5.295	9,6
1952.	44	5.901	7,2	44	6.913	6,9	24	787	1,5	68	7.700	8,4
1953.	56	2.927	5,6	34	4.455	8,6	14	5.275	5,6	48	9.730	14,2
1954.	117	4.848	16,5	38	5.153	6,9	21	1.127	2,2	59	6.280	9,1
1955.	115	8.699	13,8	69	6.266	10,0	28	1.513	2,3	97	7.779	12,3
1956.	111	13.199	24,4	66	4.367	7,9	19	6.066	1,6	85	10.433	9,5
1957.	83	6.202	13,1	104	7.359	12,0	26	1.478	2,1	130	8.837	14,1
1958.	73	6.916	15,2	55	4.700	9,1	11	1.051	2,2	66	5.751	11,3
1959.	67	3.232	8,2	59	4.114	7,9	15	3.539	5,6	74	7.653	13,5
1960.	36	10.506	32,5	63	11.380	13,9	19	6.954	8,3	82	18.334	22,2
1961.	38	3.211	8,0	53	4.990	11,7	18	2.878	5,3	71	7.868	17,0
1962.	8	846	2,8	31	2.238	4,6	19	859	3,5	50	3.097	8,1
1963.	1	146	0,2	42	7.606	10,8	8	124	1,4	50	7.730	12,2
1964.	8	7.491	10,6	4	782	0,8	4	397	1,3	8	1.179	2,1
laft.	1.605	182.670	266,8	1.068	97.416	147,1	370	50.574	53,4	1.438	147.990	200,5

Efter landvindingsloven er der i årene 1940-64 foretaget afvandingsforanstaltninger vedrørende ca. 135.000 ha svarende til 4,4 pct. af landbrugsarealet. Hertil kommer vandløbsreguleringer, nykultur og inddigningsarbejder efter grundforbedringsloven, der for årene 1933-1964 i mangel af en egentlig arealstatistik må opgøres på grundlag af de konstaterede udgifter, nemlig til ca. 25.000 ha.

Der er således foretaget foranstaltninger til hovedafvanding af ca. 160.000 ha eller ca. 5 pct. af landbrugsarealet. I Landbokommisionens 2. betænkning, jfr. særlig tabel 2 (s. 24), er skønnet, at ca. 20 pct. af landbrugsarealet er i en sådan afvandings- og kulturtilstand, at der fordres særlige foranstaltninger herimod. Forsåvidt grundforbedringsarbejder antages at dække 75 pct. heraf, vil der være behov for hovedafvanding af yderligere 5 pct. af landbrugsarealet eller en virksomhed

af samme omfang som den hidtil udførte, hvortil kommer muligheden for indvinding af arealer fra søterritoriet. Ved bedømmelsen af dette skøn må erindres, at hovedafvandingsarbejder i en periode helt var ved at gå i stå og kun i beskeden vækst sidst i 1930'erne. Gennem landvindingslovens hidtidige virksomhed er først behandlet de områder, som har været forholdsvis lette og billige at gøre i stand, men landbrugets almindelige konjunkturer har i perioder bevirket tilbageholdenhed med projektering og udførelse. Ligesom for grundforbedringsarbejder gør endvidere det forhold sig gældende, at den tidligere gennemførte afvanding ofte ikke opfylder kravene til dyrkningssikkerhed og maskinanvendelse m.v. Den normale vedligeholdelse af vandløb vil desuden ikke udelukke, at der efter forløbet af en periode på ny må foretages reguleringsforanstaltninger, i hvilken forbindelse der

kan henvises til, at det offentlige overtagelse af vedligeholdelsespligten for vandløb efter vandløbslovtillæg nr. 171 af 3. maj 1963 formentlig vil tilskynde lodsejerne til at stil-

Tabel 4. *Regnskabsmæssigt afsluttede landvindingssager pr. 1. juli 1964. Landsdele og amter.*

Amt	Antal	Areal		Bekostning
		ha	kr.	
Københavns	20	421	520.473,51	
Roskilde	20	151	331.500,46	
Frederiksborg	177	4.673	10.236.843,24	
Holbæk	67	10.431	8.960.809,79	
Sorø	28	1.711	2.529.263,67	
Præstø	42	4.337	9.259.278,97	
Sjælland	354	21.724	31.838.169,64	
Bornholms	43	146	375.653,28	
Maribo	93	15.716	15.374.600,57	
Svendborg	63	3.377	7.926.130,18	
Odense	85	7.531	16.062.880,59	
Fyn	148	10.908	23.989.010,77	
Øerne	638	48.494	71.577.434,26	
Vejle	87	3.310	7.036.738,05	
Århus-Skanderborg	67	2.298	6.534.099,99	
Randers	101	11.322	15.865.717,08	
Østlige Jylland	255	16.930	29.436.555,12	
Ålborg	52	11.752	12.966.849,12	
Hjørring	22	8.503	10.734.028,84	
Thisted	31	2.081	4.055.135,66	
Nordlige Jylland	105	22.336	27.756.013,62	
Viborg	125	7.042	15.808.402,00	
Ringkøbing	144	25.583	33.304.654,16	
Ribe	68	6.912	10.976.630,47	
Vestlige Jylland	337	39.537	60.089.686,63	
Haderslev	26	4.695	6.124.111,84	
Åbenrå	26	2.135	3.224.558,49	
Sønderborg	6	619	975.367,08	
Tønder	19	1.856	3.390.863,93	
Sydlig Jylland	77	9.305	13.714.901,34	
Jylland	774	88.108	130.997.156,71	
Hele landet	1.412	136.602	202.574.590,97	

le større krav om oprensning af vandløbene, hvilke krav ofte bedst vil imødekommes gennem en fornyet regulering af vandløbet.

c. Landvinding på søterritoriet.

Efter landvindingsloven af 1940 havde landbrugsministeriet kun bemyndigelse til at træffe foranstaltninger til landvinding m.v., når der forelå anmodning herom af interesserede lodsejere og indstilling fra statens landvindingsudvalg. Der var derfor kun foretaget få egentlige landvindingsarbejder bestående af indvinding af helt nyt land ved kyster og fjorde.

I årene indtil 1953 havde landvindingsudvalget fået forelagt et betydeligt antal større tørlægningsprojekter, f.eks. inddæmning af farvandet mellem Sjælland, Bogø og Møen, af Roskilde fjord, Dybsø fjord, Stege nor, Lillestrand, tørlægning af det sydfynske øhav, Seden strand, Nørå strand, Lilleøbugten, Skaarup sund, Vadehavet, Ho bugt, Lerdrup vig, Fælstedkog, Nibe-Staun-Valsted inddæmning og flere andre; men landvindingsudvalget mente imidlertid ikke at kunne gå ind for disse arbejders udførelse, dels på grund af udgifternes størrelse, dels på grund af stærk modstand fra fiskeri- og naturfredningsinteresser.

Imidlertid fremkom et par skitseprojekter til større tørlægningsarbejder, særlig tørlægningen af Venø bugt, omfattende ca. 8000 ha vandareal, hvilke projekter fik stærk lokal tilslutning, og desuden vakte betydelig offentlig interesse, særligt da det samtidig fra landbrugsorganisationernes side fremførtes, at der måtte skaffes erstatning for den betydelige formindskelse af landbrugsarealet, der har fundet sted efter 1938, da det var størst, fordi hedeopdyrkningen siden den tid ikke har kunnet opveje afgangen af landbrugsjord til andre anvendelser, såsom til bebyggelse, haver, plantager, læhegn, tørveskær, veje, jernbaner, sportspladser, flyvepladser m.v., jfr. nærmere herom nedenfor i kapitel IX.

Ud fra sådanne ønsker om en yderligere udvidelse af landvindingsarbejderne, særlig ved landvinding på søterritoriet, fremsatte landbrugsministeren i februar 1953 på rigsdagen forslag om nogle ændringer og tilføjelser til den gældende landvindingslov.

Tabel 5. *Regnskabsmæssigt af sluttede landvindingssager pr. 1. juli 1964
opdelt efter hovedgrupper på landsdele og amter.*

Amt	Gruppe I*)			Gruppe II*)			Gruppe III *)		
	Antal	Areal	Bekostning	Antal	Areal	Bekostning	Antal	Areal	Bekostning
	ha		kr.	ha		kr.	ha		kr.
Københavns				2	200	156.357,48	2	103	123.202,77
Roskilde				3	24	92.267,23	2	71	93.487,01
Frederiksborg				17	1.780	3.428.540,82	16	1.811	3.614.625,72
Holbæk	-			23	2.841	4.593.555,70	15	1.738	1.840.906,77
Sorø				2	123	169.596,89	14	1.223	1.613.391,82
Præstø				16	2.905	6.108.443,80	5	513	1.029.607,51
Sjælland	-	—		63	7.873	14.548.761,92	54	5.459	8.315.221,60
Bornholms	-	—		-	-	-	2	43	24.891,26
Maribo	-	-		37	11.441	9.795.947,10	25	3.151	3.882.647,68
Svendborg				21	1.283	2.841.217,76	17	1.375	3.509.447,93
Odense	i	997	3.229.148,93	21	2.054	4.380.728,67	18	1.185	2.193.443,28
Fyn	1	997	3.229.148,93	42	3.337	7.221.946,43	35	2.560	5.702.891,21
Øerne ialt	1	997	3.229.148,93	142	22.651	31.566.655,45	116	11.213	17.925.651,75
Vejle		—	—	8	562	1.465.380,49	24	1.793	3.124.049,53
Århus-Skanderborg				9	946	2.860.901,00	17	508	1.542.232,76
Randers	—			23	7.361	9.658.436,95	26	1.941	2.639.978,47
Østlige Jylland	-	-		40	8.869	13.984.718,44	67	4.242	7.306.260,76
Ålborg				6	4.891	6.514.035,40	23	6.227	4.822.664,25
Hjørring	-			6	3.490	3.933.734,28	13	4.952	6.730.050,78
Thisted				12	1.055	2.732.812,43	10	906	946.172,57
Nordlige Jylland	-	-		24	9.436	13.180.582,11	46	12.085	12.498.887,60
Viborg				26	2.924	7.964.588,98	35	2.797	5.096.943,06
Ringkøbing		-		55	13.748	18.697.984,55	58	8.048	8.615.572,90
Ribe	—			6	1.676	2.946.583,03	20	4.009	6.086.482,45
Vestlige Jylland	-	-		87	18.348	29.609.156,56	113	14.854	19.798.998,41
Haderslev				2	102	216.150,02	20	4.477	5.430.847,69
Åbenrå				1	10	83.997,16	13	1.783	2.551.460,45
Sønderborg				4	602	928.905,61			
Tønder	1	37	78.980,15				8	1.620	3.044.178,52
Sydlig Jylland	1	37	78.980,15	7	714	1.229.052,79	41	7.880	11.026.486,66
Jylland ialt	1	37	78.980,15	158	37.367	58.003.509,90	267	39.061	50.630.633,43
Hele landet	2	1.034	3.308.129,08	300	60.018	89.570.165,35	383	50.274	68.556.285,18

*) Jfr. teksten side 22.

Tabellen fortsætter næste side

Tabel 5. *Fortsat.*

Amt	Gruppe IV *)			Gruppe V*)			Gruppe VI *)		
	Antal	Areal	Bekostning	Antal	Areal	Bekostning	Antal	Areal	Bekostning
		ha	kr.		ha	kr.		ha	kr.
Københavns	1	8 6	159.669,86	15	32	81.243,40			
Roskilde	4	31	95.540,38	11	25	50.205,84			
Frederiksborg	47	850	2.752.216,21	97	232	441.460,49			
Holbæk	14	468	1.672.766,81	14	84	137.880,16	1	5.300	715.700,35
Sorø	6	212	616.671,14	4	1 1	25.775,00	2	142	103.828,82
Præstø	16	727	1.888.757,90	3	2	10.086,24	2	190	222.383,52
Sjælland	88	2.374	7.185.622,30	144	386	746.651,13	5	5.632	1.041.912,69
Bornholms	5	45	139.768,32	36	58	210.993,70	-	-	
Maribo	23	729	1.184.533,34	1	14	43.777,94	7	381	467.694,51
Svendborg	21	551	1.374.543,21	1	5	7.900,00	3	163	193.021,28
Odense	34	954	2.212.817,08				11	2.341	4.046.742,63
Fyn	55	1.505	3.587.360,29	1	5	7.900 00	14	2 504	4.239.763,91
Øerne ialt	171	4.653	12.097.284,25	182	463	1.009.322,77	26	8.517	5.749.371,11
Vejle	47	752	1.952.303,36	8	203	495.004,67			
Århus-Skanderborg	35	607	1.783.775,86	6	237	347.190,37	-	-	
Randers	44	1.362	2.346.787,52	8	658	1.220.514,14			
Østlige Jylland. . . .	126	2.721	6.082.866,74	22	1.098	2.062.709,18	-		
Ålborg	11	270	661.231,70	10	364	922.651,37	2	-	46.266,40
Hjørring				3	61	70.243,78			
Thisted	3	105	345.232,31	6	15	30.918,35			
Nordlige Jylland . .	14	375	1.006.464,01	19	440	1.023.813,50	2		46.266,40
Viborg	52	967	1.964.419,39	11	266	755.295,53	1	88	27.155,04
Ringkøbing	13	1.533	2.179.615,90	18	2.254	3.811.480,81			
Ribe	15	477	805.371,40	25	726	1.114.760,61	2	24	23.432,98
Vestlige Jylland . . .	80	2.977	4.949.406,69	54	3.246	5.681.536,95	3	112	50.588,02
Haderslev	2	70	307.493,31	2	46	169.620,82			
Åbenrå	6	249	421.430,79	5	93	148.345,87	1	-	19.324,22
Sønderborg	2	17	46.461,47						
Tønder	1	3 3	49.763,03	9	166	217.942,23			
Sydlig Jylland	11	369	825.148,60	16	305	535.908,92	1		19.324,22
Jylland ialt	231	6.442	12.863.886,04	111	5.089	9.303.968,55	6	112	116.178,64
Hele landet	402	11.095	24.961.170,29	293	5.552	10.313.291,32	32	8.629	5.865.549,75

*) Jfr. teksten side 22.

Efter tilføjelserne til lovens §§ 1 og 2 be- myndiges landbrugsministeren til ved land- vinding på søterritoriet, hvor lodsejerinteres- serne må skønnes ubetydelige i forhold til sagens omfang, efter indstilling fra landvin- dingsudvalget at bestemme, at foranstaltnin- gen kan foretages, selvom der ingen lodsejer- anmodning foreligger.

Det blev endvidere foreslået, at staten i tilfælde, hvor de indvundne arealer tilfalder denne, efter indstilling fra landvindingsud- valget kan udrede samtlige udgifter, dog så- ledes, at de lodsejere, der af afvandingskom- missionen skønnes at have nytte af udførel- sen, skal yde et bidrag, der fastsættes ved forlig eller kendelse af kommissionen under hensyn til den nytte, hver enkelt ejendom har af foranstaltningens gennemførelse.

Ved forelæggelse af ændringsloven af 1953 blev der særlig henvist til, at landbrugsare- alerne formindskes ved ekspropriationer til veje, offentlige anlæg (sportspladser, militæ- re øvelsespladser, lufthavne) o.lign., og at der også gennem landvinding på søterritoriet kan gives forsvarlige muligheder for at yde et bidrag til løsning af jordproblemer.

Under lovforslagets behandling anførtes den opfattelse, at det fortsat måtte være landvindingsudvalgets hovedopgave at have opmærksomheden henvendt på indlandsare- aler, f.eks. store mose- og hedearealer, frem- for at tage sig af projekter, der fremkommer om inddæmning og opdyrkning af strand- arealer, samt at der bør foretages en grundig undersøgelse, herunder jordbundsundersø- gelse, af mulighederne.

I forbindelse med ændringsloven af 1953 blev landvindingsudvalget udvidet med en repræsentant for fiskeriministeriet, ligesom den tidligere regel om, at landvindingsudval- get skal tilkalde fiskerikyndige, såfremt der foretages landvinding på lavvande, blev æn- dret således: »Såfremt der foretages landvin-

ding på søterritoriet, skal udvalget med bi- stand af fiskerikyndige foretage en nærmere undersøgelse af, hvilken betydning, der i det pågældende område må tillægges fiskeriin- teresserne i forhold til landvindingsinteres- serne.«

Endvidere blev der på foranledning af folketingsudvalget i lovens § 1 indføjet en bestemmelse om, at staten har ejendomsret til alle de arealer, der opstår ved tørlægningen, og som er beliggende udenfor havstokken (dvs. den linie, hvor hav og land mødes ved højeste daglige vandstand), og en bestemmel- se om, at der til gennemførelse af landvin- dingsarbejder, hvis anlægsudgifter er anslået til at ville overstige 2 mill. kroner, udkræves samtykke af folketingets finansudvalg.

Efter den ensstemmige vedtagelse af lægsloven af 1953 foretog landvindingsud- valget en foreløbig gennemgang af 93 ind- dæmningsmuligheder omfattende arealer på ialt 148.508 ha, heraf vandarealer på 117.074 ha og randarealer på 31.434 ha. De 72 par- tier er beliggende på Øerne (85.908 ha), me- dens 21 ligger i Jylland (62.600 ha). Af dis- se blev udtaget 17 områder til nærmere un- dersøgelse af jordbunds- og fiskeriforhold, hvilke senere er suppleret med enkelte an- dre områder, således som det fremgår af ta- bel 6 (s. 28).

Det bemærkes, at særlig fiskeriundersøgel- serne har været særdeles langvarige, jfr. nær- mere herom nedenfor i kapitel VII C. Der er ikke hidtil iværksat nogen af de i tabel 6 nævnte landvindingsmuligheder. I tabel 7 er angivet de søterritorieområder, der er tørlagt efter landvindingsloven; det bemærkes, at A1 er gennemført før lovtillægget af 1953, at C9 er under udførelse i henhold til særlig hjem- mel på finanslov, og at de øvrige områder er tørlagt i forbindelse med afvanding af land- arealer tildels indenfor eksisterende dæm- ningsanlæg.

Tabel 6. *Oversigt over overvejede landvindingsmuligheder på søterritoriet.*

Løbenr.	Navn	Vand- areal ha	Land- areal ha	Areal ialt ha	Jordbunds- undersøgelser		Fiskeribiologiske undersøgelser		Vedtegning
					iværks.	afsl.	iværks.	rapp. nr.	
1.	Ulvedybet	900	3.100	4.000	×	×	×	1	{ Indstillet til gennemførelse 28./8.-56. Godkendelse beror på fornøden bevilling. Sagen opgivet af hensyn til naturfredningsinteresser, men etablering af sluseanlæg i forbindelse med vejdamning er under udførelse som landvindingssag.
2.	Kysing fjord	125	50	175	×	×	×	2	
3.	Ajstrup Bugt	525	260	785	×	×	×	3	{ Fortsat projektering opgivet efter at dæmningen alene skønnedes at koste 5-8 mill. kr.
4.	Nibe Bredning	1.400	780	2.180	×	×	×	11	
5.	Alrø Bredning	1.790	530	2.320	×	×			{ Detailprojektet er under udarbejdelse. Sagen er foreløbig stillet i bero på afgørelsen vedrørende Lerdrup Vig, jfr. lb. nr. 5a.
5a.	Lerdrup Vig	236	61	297	×	×	×	12	
6.	Egholm Bredning	1.000	600	1.600	×	×	×	10	{ Projekt foreligger med overslag 3,6 mill. kr. Efter forhandling med fiskeriministeriet og jordlovsudvalget er sagen stillet i bero.
7.	Agerø Bredning	5.850	2.320	8.170	×	×			
7a.	Skibsted fjord	970	350	1.320	×	×	×	15	{ Sagen er stillet i bero på den mindre sag om Skibsted fjord, jfr. 7a. Skitseprojekt foreligger. Hovedafv. 8 mill. kr. Detailafv. 2,5 mill. kr. Kultivering m. v. 350.000 kr.
8.	Noret ved Roneklint	140	85	225	×		×		
9.	Stavreby fjord	55	130	185	×	×	×		{ Detailprojekt under udarbejdelse.
10.	Næraa strand	470	30	500	×	×	×	5	
11.	Ølsemagle ved Køge	250	500	750	×	×	×	9	{ Deltprojekt er gennemført ved en grundforbedringssag.
12.	Letten	850	50	900	×	×	×		
13.	Seden Strand	1.000	650	1.650	×	×	×		{ Delprojekt er gennemført ved en grundforbedringssag.
14.	Flasken ved Stignæs	70	80	150	×	×	×	8	
15.	Øxenæs fjord	200	25	225	×	×	×	8	{ Skitseprojekt foreligger. Hovedafv. 8 mill. kr. Detailafv. 2,5 mill. kr. Kultivering m. v. 350.000 kr.
16.	Fanefjord	90	80	170	×	×	×		
17.	Lindelse Nor	700	75	775	×	×	×		{ Skitseprojektering foretaget i forbindelse med forsvarrets ønske om øvelsesareal.
18.	Dybsø fjord	3.500	700	4.200	×	×	×	4	
19.	Saunsø Bugt	300	20	320	×	×	×	7	{ Nakskov kommune har været interesseret.
20.	Smedeholmsbugten	425	10	435	×	×	×	14	
21.	Kaløgraa	100	270	370	×	×	×	6	{ Projekt foreligger; sagen er stillet i bero.
22.	Sandene	185	110	295		×			
23.	Stadil fjord og Holmbo kær	690	438	1.128		×	×	13	{ Projekt foreligger; sagen er stillet i bero.
24.	Baadsgaard Vig	385	215	600		×	×		

Tabel 7. *Gennemført landvinding på søterritoriet.*

A. Arealer tørlagt på det tidligere frie, uinddagede Søterritorium.	
	ha
1. Lumby strand ved Odense fjord. . .	ca. 475
2. Tempelkrogen ved Roskilde fjord .	ca. 10
3. Holbæk-Kare-Voer Enge ved Randers fjord (145 ha umatrikuleret areal, deraf dog kun en mindre del vandareal)	145
4. Vollerum Enge ved Stadil fjord. 50 ha umatrikuleret areal, deraf kun en del vandareal	50
	680
B. Arealer tørlagt indenfor ældre diger.	
6. Thorslev dyb ved Øland-Attrup i Limfjorden. 700 ha under 0-kurven, deraf egentligt vandareal	140
7. Hov-Skovsted Enge ved Lønnerup fjord	40
	180
C. Vadehavet.	
9. Højerområdet	ca. 600
10. Forsøgsfeltet ved Rejsby . . .	100
11. Brøns forland	37
	737

Vedrørende foranstaltninger på søterritoriet ved inddæmning forud for landvindingsloven kan henvises til det foran under a og b anførte. I de tilfælde, hvor inddæmning hjemles i en særlig lov, jfr. f.eks. lov nr. 134 af 23. marts 1939 om inddæmning i Kalvebodstrand m.v. og om anlæg af en dæmning til Rømø, og ved ganske små anlæg, d.v.s. med

en landdannelse på indtil 1 ha, gives tilladelse af ministeriet for offentlige arbejder direkte, såfremt arbejdet ikke strider imod offentlige interesser og ikke berører andre lodsejerinteresser. I andre tilfælde kræves der kongelig bevilling, der normalt forudsætter, at der ved en forudgående behandling for en landvæsenkommission er opnået godkendelse af projektets hensigtsmæssighed og særlig forlig med andre interessenter i interessekonflikter, f.eks. om afståelse af arealer til anlæg på bestående ejendomme og om materialer til dæmningsfyld, vejadgang m.v. Det bemærkes, at der ikke i sådanne tilfælde er hjemmel til ekspropriation, således som i landvindingsloven. Vandløbslovkommissionen af 1933 drøftede passende lovbestemmelser herom, idet landbrugsministeriet (under hvis ressort inddæmningsbevillinger på dette tidspunkt hørte) havde udtalt, at man måtte anse det for rettest, at kommissionen også optog spørgsmålet om en ny lovgivning til inddæmning og tørlægning til behandling. For kommissionen forelå der et udkast til forslag til lov om inddæmning og opfyldning af offentlige vandområder m.m. (optrykt som bilag 8 til kommissionens betænkning af 1947), men særlig på grund af gennemførelsen af landvindingsloven følte kommissionen sig ikke foranlediget til at foretage en indgående behandling af det udarbejdede udkast.

LANDVINDINGSLOVENS SÆRREGLER

I landvindingslovens § 11, stk. 2, henvises der til den almindelige vandløbs- og digelovgivning. Landvindingsloven fremkom imidlertid på et tidspunkt, hvor den almindelige vandløbslovgivning var under revision ved den i 1933 nedsatte vandløbskommission, jfr. dennes betænkning af 17. januar 1941. Ved landvindingsloven er dels foregrebet en del af de senere ved vandløbsloven af 1949 indførte ændringer og dels gennemført regler, som rækker videre end den nugældende vandløbslovgivning og som har kunnet fastholdes særlig i kraft af den ved landvindingsloven gennemførte statsfinansiering gennem lån og tilskud samt særlig garanti for lodsejerudgiftens forsvarlighed.

Nedenfor er de vigtigste af disse videregående regler fremstillet sammen med de tilsvarende bestemmelser i vandløbslovgivningen; under hensyn til, at der kun er gennemført ganske få afvandingsprojekter efter vandløbsloven af 1949, er der i fremstillingen desuden i et vist omfang henvist til reglerne i og praksis efter vandløbsloven af 1880, særlig på de punkter, hvor der ved lovrevisionen er sket ændringer. Endvidere er der redegjort for statsfinansieringens funktion gennem landvindingsudvalgets virksomhed og låne- og tilskudsydelsen.

a. *Lodsejernes medvirken.*

Efter landvindingslovens § 1 kan landbrugsministeren træffe beslutninger om en landvindingssags gennemførelse, såfremt der blot foreligger en anmodning herom af interesserede lodsejere og indstilling fra landvindingsudvalget.

I vandløbsloven af 1949 angives de tilsvarende regler i § 20, stk. 1, hvorefter vandløbsretten under rimelig hensyntagen til de interesserede lodsejeres ønske træffer afgørelse om, hvorvidt reguleringen, jfr. § 53 om gennemførelse af offentlige pumpelag, bør nyde fremme, men selv om enkelte lodsejere eller endog majoriteten protesterer mod projektet, er dette ikke ubetinget til hinder for sagens fremme. Det antages dog, at en sag, der ønskes gennemført efter vandløbslovgivningen bør nægtes fremme, når den aldeles overvejende del af de interesserede lodsejere protesterer imod den.

I en landvindingssag foreligger der ikke ved landvindingsudvalgets beslutning om at indstille sagen til gennemførelse en udarbejdet udgiftsfordeling til støtte for et skøn over de interesserede lodsejeres andel, jfr. landvindingsloven § 5, der omtales nedenfor under afsnit i. Imidlertid er der ved sammenlægningen af landvindingsudvalget, jfr. nedenfor under afsnit h, tilstræbt, at der ved dettes virksomhed kan udøves et skøn over de forventede udgifter også for de enkelte parceller indenfor det pågældende afvandingsområde, således at der har kunnet opbygges en praksis, hvorefter en afvanding ikke kan forventes fremmet efter landvindingsloven, medmindre der foreligger i hvert fald en overvægt af interesse for sagens gennemførelse; der stilles således i denne henseende større krav ved landvindingsarbejder end i den almindelige vandløbslovgivning. Samme krav stilles i tilfælde af forslag om ændringer i projektet efter godkendelsen. Vedrørende ændringer i lodsejerstemningen - eventuelt

på grund af ejerskifter i det ofte lange tidsrum, der på grund af manglende bevillinger går mellem en sags indsendelse til landvindingsudvalget og dens endelige godkendelse - bemærkes, at man i enkelte tilfælde herefter har annulleret en sådan bevilling, men iøvrigt har fastholdt, at den tidligere ejers tiltrædelse må binde ejendommens deltagelse i landvindingssagen.

I forbindelse med spørgsmålet om lods ejernes medvirken ved projekternes realisation bemærkes endelig, at den lodsejerkreds, der ønsker at rejse en landvindingssag, på egen bekostning må foranledige projektet udarbejdet, idet kommunalbestyrelsen ikke er forpligtet til at tilvejebringe plan for reguleringen og overslag over udgifterne efter f. eks. reglerne i vandløbslovens § 18, stk. 3. for offentlige vandløb. Om de særlige, mindre krav til lodsejerinteresserne i tilfælde, hvor landvindingsforanstaltninger foretages på søterritoriet, henvises til kapitel II c.

b. Statsfinansiering.

Ved landvindingsloven af 1940 gennemførtes en ordning, der sikrede afvandingsarbejders fuldstændige finansiering gennem statslån og statstilskud til afløsning af den i kapitel II anførte mere spredte lovgivning og bevilningspraksis.

Efter landvindingsloven af 1940 § 13 blev landbrugsministeren bemyndiget til for finansårene 1940/41 og 1941/42 at træffe bestemmelse om gennemførelse af foranstaltninger efter landvindingsloven til et beløb af 25 mill, kroner. Ved tillægsloven af 1942 blev denne ramme for bevillingsbeløb udvidet til 35 mill, kroner som gældende for tiden indtil 1. april 1944, men dog ved lovanordning om tillægsbevilling for finansåret 1943/44 forhøjet med yderligere 25 mill, kroner og ved tillægsbevillingslov 1945/46 med yderligere 10 mill, kroner. Ved behandlingen af en yderligere forhøjelse blev nu inddraget Regeringens beskæftigelsesudvalg, der anbefalede en bevilling på yderligere 15 mill, kroner på betingelse af, at de enkelte arbejder optages på en beredskabsliste og først

vil kunne iværksættes efter forhandling med beskæftigelsesudvalget og således, at staten garanterer projekteringsudgifternes betaling i de tilfælde, hvor de af landvindingsudvalget godkendte og på listen optagne arbejder ikke måtte komme til udførelse.

Herefter er de nødvendige *rammebevillinger til godkendelse af landvindingsarbejder* hjemlet ved tekstanmærkning til de pågældende bevillingslove. 1 tabel 8 er der givet en oversigt over udviklingen af denne rammebevilling, der inkl. finansåret 1965/66 andrager ialt 321,77 mill, kroner. Om samarbejdet med Regeringens beskæftigelsesudvalg, Beskæftigelsesrådet og senere Arbejdsministeriet med hensyn til frigivelse af nye landvindingsarbejder fra den foran nævnte beredskabsliste, henvises til kapitel VI.

Tabel 8. *Rammebevillinger til igangsættelse af nye landvindingsarbejder.*

Finansår	Beløb mill. kr.	Bemærkninger
1940 41-43 44	35,00	Landvindingslov 1940, tillægslov 1942
1943 44	25,00	Lovanordning om tillægsbevillingslov
1945,46	10,00	Tekstanm. til tillægsbevillingslov
1946/47	15,00	« « «
1948/49	6,00	« « «
1949/50	15,00	« « «
1951 52	15,00	« « «
1952 53	15,00	« « «
1953/54	25,00	« « «
1955/56	30,00	« « «
1956,57	12,00	« « «
1956/57	5,00	« « vinterarbejder
1956/57	10,00	« «
1957/58	1,50	« « Vadehavsarbejder
1958/59	20,00	« «
1959/60	20,00	« «
1959/60	1,27	« « Vadehavsarbejder
1960/61	10,00	« «
1960 61	21,00	« « Skjernådalens afv.
1961/62	10,00	« «
1964 65	10,00	« « finansloven
1965 66	10,00	« « «
Ialt	321,77 mill. kr.	

I forbindelse med behandlingen af tillægsloven af 1953 drøftede folketingsudvalget med landbrugsministeren spørgsmålet om

rigsdagens indseende med bevillinger til sager, der vil koste staten meget store beløb. Man var fra alle sider enige om at søge at finde frem til en betryggende ordning og udvalget var enig i at følge landbrugsministerens ændringsforslag, jfr. landvindingslovens § 1, stk. 1, sidste punktum, hvorefter der udkræves samtykke af finansudvalget til gennemførelse af sager, hvis anlægsudgifter er anslået at ville overstige 2 mill. kroner.

Under rigsdagsbehandlingen af tillægsloven af 1942 blev der i folketingsudvalget fremsat forslag om, at *gæld på et tidligere anlæg*, der indgår som et led i et landvindingsarbejde eller er en nødvendig forudsætning for et sådant arbejdes gennemførelse, for 50 pct.s vedkommende kan inddrages under landvindingslovens tilskuds- og lånevilkår, dog således, at det beløb, der inddrages, ikke i forbindelse med tilskudet til det nye anlæg kan overstige et beløb, svarende til 90 pct. af den samlede bekostning til dette. Denne bestemmelse blev ændret ved den endelige vedtagelse således, at 50 pct.s begrænsningen bortfaldt, jfr. nu landvindingslovens § 4, stk. 4. Der er herved givet mulighed for i forbindelse med større landvindingsarbejder at medregne udgifter fra tidligere anlæg i det nye projekt, således at det blev lettere at få dette gennemført, end hvis f.eks. gamle digeudgifter holdtes udenfor og derved kom til at hvile dobbelt tungt. Bestemmelsen var særligt tænkt anvendt på en række landvindingsarbejder i Ringkøbing amt indenfor områder, hvorpå der hvilede bidrag i henhold til lov nr. 71 af 29. marts 1924 om ordning af afløbsforholdene ved Ringkøbing fjord m.m. (Hvide-Sande gæld), men er, efter at denne gæld er eftergivet ved § 3 i lov nr. 213 af 11. juni 1954, kun anvendt i ganske enkelte tilfælde og da kun således, at gælden alene har kunnet inddrages under landvindingslovens lånevilkår, medens der ikke er ydet landvindingstilskud til delvis afvikling af den gamle gæld. Det bemærkes, at inddragelse af gammel gæld kun kan ske ved bevilling af landbrugsministeren og ikke ved afgørelse af afvandingskommissionen.

Ved tillægsbevillingslov for finansåret 1944/45 blev der tillagt landbrugsministeren bemyndigelse til indenfor et beløb af 200.000 kr. at bevilge tilskud til eller helt bekoste *projektering m.v.* af landvindingsarbejder. Denne bemyndigelse er senere indarbejdet i de enkelte års bevillingslove og angivet således, at der af rammebevillingen kan bekostes forhåndsundersøgelser m.v. vedrørende arbejder, der agtes optaget på beredskabslisten, uanset om arbejderne på grund af særlige forhold ikke måtte blive optaget på listen eller ikke komme til udførelse. Det var herved forudsat, at der ikke afholdes udgifter til detailprojektering af arbejder, der på forhånd må skønnes at have en så lav rentabilitet, at sandsynligheden for arbejdets gennemførelse er ringe, og at der i sådanne tilfælde kun afholdes udgifter til forhåndsprojektering til konstatering af rentabiliteten, inden detailprojekteringen påbegyndes. For finansåret 1949/50 angives bemyndigelsen blot at angå projektering i særlige tilfælde, navnlig af beskæftigelsesmæssige hensyn, hvilket i 1956 udvides til også at angå undersøgelse af jordbund og fiskeriforhold på arealer af søterritoriet. Det bemærkes, at sådanne projekteringsudgifter henregnes til anlægsudgifterne, såfremt arbejderne kommer til udførelse. Pr. 1. oktober 1964 henstod et beløb på ca. 850.000 kr. til projekteringsudgifter o.lign., som endnu ikke har kunnet henføres til senere gennemførte landvindingsager. I denne forbindelse kan desuden anføres, at der til overvejelse og undersøgelse af mulighederne for en bedre udnyttelse af de sønderjydske marskarealer er nedsat et udvalg, der til løsning af opgaverne har modtaget tilskud fra statskassen og amtet.

En landvindingssag finansieres normalt på den måde, at der af statskassen udlægges samtlige til dækning af anlægsudgifterne nødvendige beløb, der herefter ved en regnskabsopgørelse fordeles på en låneandel og en tilskudsandel i overensstemmelse med bevillingen. Af de udlagte beløb beregnes rente (*byggerente*) fra udbetalingsdagen indtil regnskabsdatoen, idet byggerenter medreg-

nes til anlægsudgiften. Rentesatsen var oprindelig 2 1/2 pct. p.a., men blev fra 16. juni 1956 forhøjet til 4¹ pct. og fra 31. januar 1958 til 5 V₂ pct. p.a. I tabel 9 er angivet de samlede beregnede renter af forskudsudbetalinger, der for de senere år har andraget omkring 10 pct. af de samlede landvindingsudgifter.

Tabel 9. *Beregnete renter af forskudsudbetalinger til landvinning.*

	Låneandel	Tilskudsandel	(alt)
	kr.	kr.	kr.
1964/65	161.489	282.998	444.487
1963/64	312.202	548.208	860.410
1962/63	463.189	776.287	1.239.476
1961/62	620.448	1.009.057	1.629.505
1960/61	513.043	807.994	1.321.037
1959/60	486.317	799.577	1.285.894
1958/59	430.894	700.334	1.131.228
1957/58	265.264	447.776	713.040
1956/57	150.583	239.902	390.485
1955/56	204.028	390.377	594.405

Endelig bemærkes, at en landvinningssags anlægsregnskab normalt belastes med *drifts- og vedligeholdelsesudgifter* i arbejdsperioden indtil den fastsatte regnskabsdato. Ifølge vandløbslovens § 36, stk. 6, henregnes udgifterne ved vedligeholdelsen under et vandløbs regulering til anlægsudgifterne. Samme fremgangsmåde følges normalt med hensyn til driftsudgifter ved nye udpumpningsanlæg, hvor lodsejerne under arbejdets udførelse enten slet ikke eller kun i begrænset omfang kan udnytte den frembragte vandstandssænkning. Ved modernisering af ældre anlæg, hvor lodsejerne kan få fuld nytte af den skete vandstandssænkning, har man derimod ofte pålagt lodsejerne at afholde driftsudgifterne, eventuelt efter et skøn over de normale driftsudgifter.

Drifts- og vedligeholdelsesudgifter efter regnskabsdagen må derimod afholdes af lodsejerne. Imidlertid har det i en del tilfælde, f.eks. hvor det på grund af jordfordeling har været nødvendigt at udsætte den afsluttende kommissionsbehandling med valg

til bestyrelse og bemyndigelse til opkrævning af bidrag m.v., været nødvendigt at yde landvindingslån, men ikke tilskud, til sådanne udgifter for at forhindre, at et nyetableret landvindingslag begynder sin tilværelse med en urimelig stor gældsbyrde til dækning af sådanne drifts- og vedligeholdelsesudgifter.

Statskassens årlige nettoudgifter til foranstaltninger efter landvindingsloven er angivet i tabel 10. Det bemærkes, at der heri under tilskud er indregnet beløb til projekte-

Tabel 10. *Nettoudgifter til landvindingsarbejder iflg. statsregnskaberne.*

År	Tilskud	Lån	Ialt
	kr.	kr.	kr.
1941/42	1.421.175	715.602	2.136.777
1942/43	4.220.556	2.488.812	6.709.368
1943/44	7.232.376	3.705.825	10.938.201
1944/45	5.573.015	2.679.011	8.252.026
1945/46	6.799.999	2.701.369	9.501.368
1946/47	4.464.292	1.679.512	6.143.804
1947/48	5.710.744	1.623.303	7.334.047
1948/49	6.199.529	651.657	6.851.186
1949/50	4.249.297	3.747.806	7.997.103
1940/50 { ialt ..	45.870.983	19.992.897	65.863.880
{ gnstl.	5.096.776	2.221.433	7.318.209
1950/51	6.496.114	3.362.090	9.858.204
1951/52	6.354.488	3.149.709	9.504.197
1952/53	6.098.852	2.564.534	8.663.386
1953/54	7.659.558	4.410.732	12.070.290
1954/55	7.360.786	4.049.121	11.409.907
1955/56	11.320.563	5.903.671	17.224.234
1956/57	9.752.557	6.627.256	16.379.813
1957/58	9.888.783	5.701.805	15.590.588
1958/59	9.116.724	6.371.858	15.488.582
1959/60	7.704.375	6.944.297	14.648.672
1950/60 { ialt ..	81.752.800	49.085.073	130.837.873
{ gnstl.	8.175.280	4.908.507	13.083.787
1960/61	9.497.578	5.100.468	14.598.046
1961/62	8.318.990	4.988.723	13.307.713
1962/63	7.586.334	3.719.569	11.305.903
1963/64	7.286.559	3.465.525	10.752.084
1964/65	4.824.446	3.549.140	8.373.586
1960/65 { ialt ..	37.513.907	20.823.425	58.337.332
{ gnstl.	7.502.781	4.164.685	11.667.446
1940/65 { ialt ..	165.137.690	89.901.395	255.039.085
{ gnstl.	6.880.731	3.745.891	10.626.628

Bern.: Af bevillingerne er i årene siden 1958/59 afholdt omkr. 0,4 mill. kr. årligt til anlægsarbejder i Vadehavet. Denne udgift er alene medtaget under tilskud.

ring m.v., og at der i låneandelen er fradraget indbetalinger af kontante lodsejerbidrag, kommunale bidrag f.eks. for spildevands- og vejinteresser samt for de ældre sager beskæftigelsestilskud fra arbejdsministeriet.

c. Statslån.

Af udgifterne ved landvindingsforanstaltninger udreder statskassen efter indstilling fra landvindingsudvalget indtil 2/3, jfr. nedenfor om tilskudsbestemmelserne. Den resterende del udredes af lodsejerne efter en partsfordeling; disse beløb ydes mod garanti af amtsfonden som lån af statskassen, jfr. landvindingslovens § 4.

Landvindingslån amortiseres efter en afdragsfri og rentefri periode på 3 år med en årlig ydelse på 7,6 pct., hvoraf 4 VJ pct. er rente.

De nævnte vilkår betinger, at et landvindingslån er afviklet i løbet af 40 halvårsterminer efter udløbet af den rente- og afdragsfri periode. Den forholdsvis hurtige afvikling er begrundet med det forventede merudbytte af de pågældende foranstaltninger.

Efter landvindingsloven kan det bestemmes, at et landvindingslån skal afdrages hurtigere, hvis en væsentlig del eller hele værdien af de fordele, som ved arbejdets udførelse tilføres de interesserede ejendomme, kan udnyttes i løbet af en kortere årrække. Denne regel vil være vanskelig at administrere på en sådan måde, at der haves sikkerhed for, at man ikke kommer til at skade enkelte lodsejere indenfor et afvandingsområde, og den har da også kun været anvendt i enkelte tilfælde, hvor den hurtigere udnyttelse kan ske gennem tørvegravning, således som det eksempelvis nævnes i lovteksten. I andre tilfælde og særlig i enkeltmandssager har man i stedet anvendt reglen i landvindingslovens § 4, stk. 3, hvorefter lodsejernes bidrag kan kræves indbetalt inden arbejdets påbegyndelse, såfremt lån ikke anses for nødvendigt.

Efter vandløbslovens § 27, stk. 2, kan en parcels pengebidrag forlanges betalt kontant, såfremt bidraget er så ringe, at opkrævning i de fastsatte betalingsterminer vil medføre

uforholdsmæssigt besvær. Denne regel er i landvindingssager praktiseret således, at enkeltbidrag for en ejendom på 100 kr. eller derunder er krævet betalt kontant senest i den termin, hvor første opkrævning af bidrag iøvrigt finder sted, d.v.s. efter udløbet af den 3-årige rente- og afdragsfri periode. Bestemmelse om en sådan kontantbetaling i landvindingssager optages normalt i afvandingskommissionens kendelse om udgifts- og partsfordeling, og har ikke givet anledning til indsigelse fra lodsejerside.

Landvindingslån indestår i den pågældende ejendom i hele lånets løbetid uopsigeligt fra statskassens side, men enkeltlån tillades indfriet på begæring af ejeren. Indfrielse af landvindingslån er dog krævet i tilfælde, hvor man er blevet opmærksom på, at arealet overgår til anden anvendelse uden opretholdelse af den etablerede afvandingstilstand, f.eks. til dambrug eller i forbindelse med ekspropriation til militært øvelsesareal. Når en bidragspligtig ejendom forandres ved udstykning eller lign., foretages en fordeling af bidraget efter reglerne i vandløbslovens § 99, d.v.s. på grundlag af en erklæring fra amtsvandinspektøren om de udlagte parcelers interesse i vandløbet eller anlægget før udstykningen. Er en parcellist utilfreds med den foretagne fordeling, kan han inden 4 uger indbringe spørgsmålet for en vandløbsret.

De i de enkelte år ydede landvindingslån

Tabel 11. Afviklingen af statslån til landvinding. Restgæld pr. 31. marts.

År	Restgæld i mill. kr.
1945	9,5
1950	21,9
1952	28,2
1954	34,2
1956	37,6
1958	48,3
1960	57,9
1961	63,1
1962	69,0
1963	68,5
1964	70,7

Tabel 12. *Beregning af tilskud i forbindelse med vilkårene for statslån til landvindingsarbejder.*

	Enhed	1953-54	1956-57	1958-59	1959-60	1960-61	1961-62	1962-63	1963-64	1964-65
Kapitalisationsrente.	pct. p. a.	5 ³ / ₄	6 ³ / ₄	5 ¹ / ₂	6	6 ¹ / ₄	7 ¹ / ₂	1	6 ³ / ₄	7 ³ / ₄
Beregningsmåde:										
a) Kurs på lån med de anførte ydelser (annuitetslån)	pct. af hovedstol	76	68	78	74	72	65	66	68	61
b) Af landvindingsarbejdet finansieres ved kontant kapitaltilskud	pct. af hele anlægsværdi	62*)	62*)	62*)	60*)	60*)	60*)	58)	58*)	55*)
c) Lånets andel af landvindingsarbejdet (100 : b).	«	38	38	38	40	40	40	42	42	45
d) Kapitaltilskud indeholdt i lånet (— låneandelen (c) X forskellen mellem Parikurs og beregnet kurs (a)).	«	9	12	8	10	11	14	14	13	18

*) Gennemsnit.

fremgår af tabel 10 foran. 1 tabel 11 er afviklingen af statslån angivet ved restgæld pr. 31. marts i nogle enkelte år.

I tabel 12 er endelig angivet det tilskudselement, der repræsenteres dels af den landvindingslåne tillagte 3-årige rente- og afdragsfrihed og dels af den lovmæssige rentefod, for så vidt denne rentefod har været lavere end markedsrente for tilsvarende lån.

Hvad angår amtsfondens garanti for landvindingslån bemærkes, at der ikke har foreligget tilfælde, hvor det har været nødvendigt at gøre denne forpligtelse gældende.

d. Fortrinspanteretten.

Efter landvindingslovens § 6, sidste stk., jfr. § 11, kan de til afbetaling af statslåne samt disses forrentning skyldige beløb indrives ved udpankning med samme fortrinsret som for kommunale skatter.

Til den i Landbokommissionens betænkning 2. del i redegørelsen for grundforbedringslovgivningen s. 25 ff. givne omtale af fortrinspanteret for lån til afvandingsforanstaltninger kan tilføjes følgende om udviklingen heraf:

Efter vandløbsloven af 1880 (§ 24) skulle udgifterne til regulering af et offentligt vand-

løb forskudsvis afholdes af vedkommende kommunale kasse og kunne ydes lodsejerne som lån, således at terminsbidrag kunne indrives ved udpankning; først ved lov nr. 150 af 1. juli 1927 blev der tillagt disse lån - men også restlån på ældre tilsvarende anlæg - fortrinsret som for kommunale skatter, jfr. de tilsvarende regler i lovens § 39 om udgifter i forbindelse med nedlægning af stemmestæder. For kloakbidrag var der allerede tidligere blevet givet fortrinsret for lån ydet af kommunen ved lov nr. 128 af 19. april 1907 (§ 55, stk. 2); det samme var tilfældet for offentlige pumpelag efter lov nr. 347 af 2. juni 1917.

For et tilsvarende område er der ved lov nr. 53 af 10. april 1874 om diger (§ 12) tillagt digebidrag samme fortrinsret som for hartkornsbidragene til amtsrepartitionsfonden d.v.s. på samme måde som for kommunale skatter (amtstueforordningens § 2). Efter lov nr. 123 af 28. april 1906 (§ 19) om vandløb i København kan ethvert pengebidrag til kommunen indrives ved udpankning med fortrinsret i pågældende ejendom som for kongelige skatter. Der kan desuden henvises til lov nr. 235 af 12. juni 1922 om kystsikringsanlæg (§ 4), lov nr. 137 af 18.

april 1925 om afvanding af marsken ved Tønder og lov nr. 139 af 2. maj 1934 om forholdene ved Kolindsund. Derimod var bidrag efter lov nr. 71 af 29. marts 1924 om ordning af afløbsforholdene ved Ringkøbing fjord ikke tillagt fortrinsret.

Ved vandløbslov 1949 (§ 97) er fastsat, at de af en kommunal bestyrelse forskudsvis afholdte udgifter har samme fortrinsret som for kommunale ejendomsskatter, og at bidrag kan inddrives ved udpankning, uden hensyn til om ejendommen senere måtte have skiftet ejer. Pengebidrag som iøvrigt, d.v.s. uden en kommunal bestyrelses mellemkomst, pålægges interesserede ejendomme, er tillagt udpankningsret og kan ved vandløbsrettens bestemmelse få pant i den afgiftspligtige ejendom forud for andre hæftelser af privatretlig oprindelse på de af vandløbsretten fastsatte vilkår. Forsåvidt angår området for anvendelsen af den sidstnævnte bestemmelse kan henvises til, at vandløbskommissionen anførte, at det måtte være muligt for vandløbsretten at nægte en sådan fortrinsstilling, idet det må antages, at der kan forekomme tilfælde, hvor en lodsejer ønsker udført arbejder, som går ud over, hvad vandløbsretten finder økonomisk forsvarligt, uden at vandløbsretten dog af den grund tør nægte sagen fremme, f.eks. hvor rekvirenten ikke ønsker andet end tilladelse til at føre en ledning over fremmed grund, men ikke ønsker andre inddraget under bidragspligt til anlægget, idet det i et sådant tilfælde vil være rimeligt, at vandløbsretten tager et vist hensyn til pantthaverne i rekvirentens ejendom og nægter fortrinsret for de midler, som rekvirenten skal bruge til anlæggets gennemførelse.

Ved den i betænkning nr. 153/1956 om landbrugets kreditforhold foretagne gennemgang af panteretsprivilegier er landvindingslån grupperet under viljesbestemte panteretsprivilegier med pant i fast ejendom med tilbehør sammen med bl.a. mergellån og grundforbedringslån. Realkreditkommissionen anfører dog, at landvindingslån synes mere beslægtet med f.eks. digebidragene end grundforbedringslån og derfor rent formelt

kunne henføres under de lovbestemte privilegier, der er gennemført for at løse tvungne fællesopgaver gennem fællesaktioner, og hvor de enkelte grundejeres pantekreditorer - som regel det offentlige - skal have en ensartet stilling uanset individualiteten af den iøvrigt eksisterende hæftelse.

Realkreditkommissionens overvejelser vedrørende landvindingslånene resulterede i følgende forslag:

1) Et mindretal, bestående af de tre medlemmer fra kreditforeningernes stående fællesudvalg, henstillede, at der indrømmes realkreditinstitutioner en ret til at kræve udstykning og særlig pantsætning af de af landvindingsarbejderne omfattede arealer.

Det pågældende mindretal anførte, at lovgivningen ikke kunne anses for tilfredsstillende, set fra realkreditens synspunkter. Det blev således gjort gældende, at en del af de landvindingsarbejder, der gennemføres, ikke svarer til de beregninger, der er foretaget ved projekteringen.

Der kunne fra anden side indenfor realkreditkommissionen ikke gives tilslutning til mindretallets forslag, idet man bl.a. anførte, at den tekniske udvikling er gået så stærkt frem, at man næppe vil komme ud for så store uheld, som tidligere tiders projekter kunne fremvise. Flertallet anså det for betænkeligt at indrømme realkreditinstitutionerne en ret til at kræve udstykning og særlig pantsætning af de af landvindingsarbejderne omfattede arealer, idet det særlig henviste til praktiske vanskeligheder i forbindelse med landbrugs- og udstykningslovgivningen.

2) Kommissionens flertal anbefalede, at realkreditinstitutionerne bliver repræsenteret i statens landvindingsudvalg, såfremt institutionerne ikke bliver repræsenteret i grundforbedringsudvalgene.

3) Kommissionen anså det for hensigtsmæssigt, at reglen i landvindingslovens § 4, stk. 2, hvorefter landbrugsministeren kan bestemme, at den 3-årige rente- og

afdragsfri periode for lånet nedsættes, og at lånet afdrages hurtigere end på de forudsatte 20 år, blev bragt i anvendelse i alle tilfælde, hvor det er muligt.

Vedrørende ovennævnte forslag bemærkes følgende:

ad 1) Under hensyn til, at statens landvindingsudvalg havde meddelt, at man for så vidt angår dette spørgsmål kunne henholde sig til det af kommissionens flertal indtagne standpunkt, har landbrugsministeriet ikke hidtil fundet anledning til at søge dette forslag gennemført ved en ændring af landvindingsloven.

Det bemærkes at det i enkeltmandsager, for at undgå udgifter ved en kommissionsbehandling, har været praksis at betinge ydelse af et landvindingslån af panthavernes samtykke til tinglysning med prioritet forud for indestående lån i den pågældende ejendom. Der har ikke i forbindelse hermed foreligget tilfælde af modstand fra realkreditens side.

ad 2) Statens landvindingsudvalg nærede af hensyn til sagernes praktiske gennemførelse betænkelighed ved en forøgelse af antallet af medlemmer i udvalget.

Der henvises iøvrigt til, at det er foreslået, at grundforbedringsudvalgene udvides med et medlem repræsenterende kreditforeninger, hypotekforeninger, banker og sparekasser m.v., jfr. s. 75 i Landbokommissionens betænkning, 2. del.

ad 3) Realkreditkommissionen anførte, at det i almindelighed må anses for tvivlsomt, om det er muligt at forkorte den afdrags- og rentefri periode og at nedsætte amortisationstiden for landvindingslån.

Den anførte regel i landvindingslovens § 4, stk. 2, er kun anvendt i enkelte tilfælde overfor bidragspligtige lodsejere og kun i de heri nævnte eksemp-

ler, nemlig hvor arealet har kunnet udnyttes til tørvefremstilling.

I denne forbindelse kan bemærkes, at det ved afvandingen af større områder er tilstræbt en deling af sagens formelle behandling ved afvandingskommissionen, således at lodsejere i områder, hvor afvandingen er afsluttet, har kunnet påbegynde amortiseringen af landvindingslånene uden at afvente afslutningen af hele sagen.

På baggrund af Realkreditkommissionens bemærkninger om landvindingslånenes fortrinspant kan anføres, at landvindingsarbejder normalt er af en sådan karakter, at en forudgående behandling af en vandløbsret ville være nødvendig, såfremt der ikke var fastsat særlige regler for sådanne sagers behandling efter landvindingsloven. Der ville således være direkte anvendelse for de forannævnte regler i vandløbslovens § 97, stk. 2. Uanset den mere generelt formulerede regel i landvindingslovens § 6 om fortrinspanteret for landvindingslån, har det ved administrationen heraf været søgt at opnå en lignende ordning som forudsat i vandløbslovens regler om fortrinspan. Der er således i perioden efter 1945, hvor svigtende landbrugspriser og en stærk stigning i omkostninger ved arbejdernes udførelse gav anledning til overvejelser med hensyn til foranstaltningernes kortsigtede rentabilitet, indført den praksis i sager, der bedømt efter en gennemsnitsbetragtning forekom forholdsvis dyre - forinden indstilling afgives af landvindingsudvalget til landbrugsministeriet - at forespørge afvandingskommissionen, om den forudsatte lodsejerandel kunne forventes tinglyst med fortrinspanteret. Herudover er det - også for at gennemføre en besparelse i de til tider knappe lånemidler - bestemt, at der i en del sager, særlig kultiveringssager, der gennemføres af enkeltmand, ikke kan ydes statslån, således at lodsejerandelen må fremskaffes af ejeren uden afvandingskommissionens eller anden vandløbsrets medvirken ved autorisation af fortrinspanteret, lige-

som der ikke hertil kan ydes et fortrinsberettiget grundforbedringslån.

Endelig kan de enkelte tilfælde, hvor afvandingskommissionen med hjemmel i landvindingslovens § 2, stk. 2, jfr. nedenfor i afsnit g, har underkendt landvindingsudvalgets skøn om et arbejdes nyttevirkning, for så vidt anses som en anvendelse af den ved vandløbslovens § 97, stk. 2, sidste punktum, forudsatte adgang for vandløbsretterne til at nægte fortrinspanteret for lån til afvandingsudgifter.

e. Tinglysning og administration af landvindingslån.

Landvindingslovens §§ 8 og 9 forudsætter, at de udførte anlæg vedligeholdes ved foranstaltning af et landvindingslag under amtsrådets tilsyn, jfr. de tilsvarende regler i vandløbslovens kapitel IX om pumpelag og pumpeinteressentskab og digelovens bestemmelser om digelag. Af oversigten i tabel 5 (side 25) fremgår imidlertid, at kun ca. 25 pct. af de gennemførte sager angår kunstig afvanding (pumpeanlæg), hvor en anvendelse af disse regler er naturlig, medens over 50 pct. af sagerne angår vandløbs reguleringer og rørlægning af vandløb, hvor en mere passende form for organisation af vedligeholdelsen kan ske gennem vandløbenes status som offentlige vandløb. Under hensyn hertil er der med hjemmel i landvindingslovens § 9, sidste stk., i vidt omfang dispenseret fra kravet om oprettelse af landvindingslag således, at sådanne sammenslutninger kun anvendes i tilfælde, hvor der bliver tale om administration af et pumpeanlæg, medens vedligeholdelse af vandløb sikres gennem et krav om disses opretholdelse eller optagelse i de offentlige vandløbs klasse.

Efter landvindingslovens § 9, stk. 2, påhviler det landvindingslagets bestyrelse at sørge for, at lagets vedtægt med vedhæftet partsfordeling for de bidragspligtige ejendomme bliver tinglyst som hæftelse på ejendommene; denne tinglysning foretages dog ofte af afvandingskommissionen. Landvindingslaget udsteder af formelle grunde et

gælds-brev til statskassen for samtlige ejendommers landvindingslån. Opkrævning af ydelser på landvindingslånet sker ved en enkelt opkrævning fra finansministeriet til landvindingslaget. Laget foretager opkrævning af lånebidrag efter vandløbslovens § 97, stk. 3, nemlig gennem amtsstuerne i forbindelse med bidragene til amtsfonden, således at de herved opkrævede bidrag kan udbetales til bestyrelsen inden hvert års 1. april og 1. oktober.

For arbejder hvortil der ydes statslån, men hvori der ikke oprettes landvindingslag, modtager landbrugsministeriet efter arbejdets afslutning afvandingskommissionens kendelse, og efter revision af anlægsregnskabet foranlediger landbrugsministeriet kendelsen tinglyst som hæftelse på de bidragspligtige ejendomme. Bidragene opkræves af finansministeriet for hver af de bidragspligtige ejendomme gennem amtsstuerne i forbindelse med den halvårslige opkrævning af amtsstueskatter.

Af det anførte vil fremgå, at det er sædvanlig praksis, at tinglysning af de på de berørte ejendomme pålagte landvindingsbidrag først foretages, når sagen er endelig afsluttet. Ved Vestre Landsrets dom af 6. juni 1956 (Vestre Landsrets Tidende 1956 s. 267) er det antaget, at bidrag, der med hjemmel i landvindingsloven fastsættes af en afvandingskommission, påhviler de pågældende ejendomme uanset mellemliggende ejerskifte, og for så vidt ikke er underkastet ekstinktionsvirkningen efter tinglysningslovens § 1.

Folketingets ombudsmand har hertil bemærket, at ordlyden af landvindingslovens § 9, stk. 2 og 6, synes at vise, at man i loven har regnet med tinglysning på et tidligere stadium end ved landvindingssagens afslutning og iøvrigt henvist til reglerne i vandløbslovens § 55, stk. 2, og § 56, stk. 3, hvorefter en ekstraktudskrift af kendelsen vedrørende bidragspligten snarest muligt skal tinglyses som hæftelse på de bidragspligtige ejendomme, og at denne ekstraktudskrift igen aflyses samtidig med tinglysning af de endelige vedtægter.

Landbrugsministeriet anførte hertil, at de pågældende forskrifter i vandløbsloven, som ikke ses at være anvendt, da sådanne sager hidtil er gennemført efter landvindingsloven, må antages at stå i forbindelse med arbejderne foreløbige finansiering på privat basis og næppe kan overføres til de tilfælde, hvor arbejdet udføres med støtte i henhold til landvindingsloven, hvorved staten har påtaget sig hele den foreløbige finansiering. Endelig blev det bemærket, at disse regler ikke kunne bringes til anvendelse på flertallet af landvindingssager, hvor landbrugsministeriet har dispenseret fra kravet om oprettelse af et landvindingslag, og hvor arbejdet er af en sådan art, at det uden statsstøtte kunne have været iværksat af vedkommende kommunalbestyrelse efter vandløbsloven kapitel VI med den følge, at kommunens krav på anlægsbidrag ville være sikret med fortrinsret og udpantningsret i den bidragspligtige ejendom uden hensyn til om ejendommen senere måtte have skiftet ejer, jfr. vandløbslovens § 97, og uden at der til kravets sikring kræves tinglysning.

Folketingets ombudsmand henstillede imidlertid, at der søgtes tilvejebragt en ordning, således at der så tidligt som muligt foretages en foreløbig tinglysning på de ejendomme, der må påregnes at skulle svare bidrag til et landvindingsarbejde.

Landbrugsministeriet var herefter indstillet på at ændre de hidtil gældende regler om underretning til lodsejerne om et arbejdes påbegyndelse, således at et arbejde ikke må påbegyndes, forinden lodsejerne ved et møde med afvandingskommissionen har fået underretning om det forestående arbejde og af kommissionens formand er gjort bekendt med, at de ved eventuelt salg af arealer indenfor det skønnede interesseområde skal give køberen oplysning om landvindingssagen. Man påtænkte desuden at fastsætte regler med henblik på at fremskynde det tidspunkt, hvor tinglysning kan finde sted, samt en bestemmelse om foreløbig tinglysning (d. v. s. tinglysning af bidragspligten, selvom denne og bidragenes størrelse endnu ikke

er endelig fastslået ved kendelse af kommissionen) i tilfælde, hvor afvandingskommissionen skønner det påkrævet og afgiver en motiveret indstilling derom.

Imidlertid havde en afvandingskommission på egen foranledning begæret foreløbig tinglysning i en landvindingssag. Begæringen blev afvist af den pågældende tinglysningsdommer og afvisningskendelsen blev tiltrådt af Vestre Landsret, »idet betingelserne for iværksættelse af de begærede tinglysninger ikke var tilstede, da der ikke ved kendelse eller forlig vedrørende de omhandlede ejendomme er fastslået nogen pligt til at udrede anlægsbidrag«. Under kære af denne afgørelse gav Højesterets kæremålsudvalg ganske vist afvandingskommissionen medhold i, at foreløbig tinglysning i det foreliggende tilfælde kunne finde sted. Højesteret fandt for så vidt ikke, at tinglysningslovens bestemmelse var til hinder for at imødekomme den begærte tinglysning, når denne fremkom fra afvandingskommissionen, der i henhold til landvindingslovens § 5 har beføjelse til at træffe endelig afgørelse med hensyn til omkostningsfordelingen, ligesom afgørelsen motiveres dermed, at begæringen er rimeligt begrundet i hensynet til senere erhververe af ejendommen. Imidlertid fremgik det af afgørelsen, at der var lagt vægt på de rent faktiske forhold, nemlig at arbejdet i marken var afsluttet, ligesom opmåling og nivellement var foretaget på det tidspunkt, der var indgivet begæring om tinglysning. Herefter fandt landbrugsministeriet ikke, at der var baggrund for en notering i tingbogen allerede fra det tidspunkt, hvor et givet projekt er godkendt og arbejdet agtes påbegyndt, og spørgsmålet blev stillet i bero på en eventuel ændring af landvindingsloven.

f. Tilskud til landvindingsarbejder.

Efter landvindingslovens § 2, stk. 1, kan statskassen efter indstilling af landvindingsudvalget udrede indtil 2/3 af udgifterne ved landvindingsforanstaltninger. Ved § 2, stk. 4, der blev indsat ved lovrevisionen i 1953, er

dog tilføjet, at staten kan udrede samtlige udgifter ved landvindingsforanstaltninger på søterritoriet, hvor lodsejerinteresserne i forhold til sagens omfang må skønnes at være ubetydelige, idet de indvundne arealer tilfalder staten.

I vandløbsloven af 1880 fandtes der ikke bestemmelser om tilskud fra det offentlige til arbejder vedrørende vandløbsforhold. Sådanne regler gennemførtes først ved grundforbedringslovgivningen, der indtil 1940 særlig fik betydning for mindre vandløbs rørlægning, jfr. iøvrigt det i kapitel Ha anførte, herunder også om de enkeltstående beslutninger om tilskud til større områders afvanding, digearbejder m.v.

Ved vandløbsloven af 1949 indførtes bestemmelser om deltagelse fra det offentlige med anlægsbidrag. Ifølge § 22, stk. 1, kan vandløbsretten bestemme, at vedkommende kommunale kasse ved siden af lodsejerne kan forpligtes til at deltage i udgifterne ved et offentlig vandløbs regulering og vedligeholdelse, såfremt det skønnes, at reguleringen har ahnen betydning for en eller flere kommuner. De tilsynsførende kommunalbestyrelser kan dog også beslutte, at udgifterne ved regulering og vedligeholdelse af offentlige vandløb med den overordnede administrative myndigheds billigelse overføres til afholdelse af de kommunale kasser, således at lodsejernes bidragspligt midlertidigt eller endeligt bortfalder, idet dog vandløbet iøvrigt forbliver i enhver henseende underkastet lovgivningens almindelige regler.

Ifølge samme bestemmelses stk. 4 kan vandløbsretten, såfremt reguleringen i særlig grad er foranlediget ved lovlig udførte afvandingsarbejder i det pågældende nedbørsområde eller ved tilsanding o.lign. af udløb i havet, og den medfører uforholdsmæssig store udgifter, dels *pålægge* vedkommande kommunale kasse at yde bidrag til regulerings- og vedligeholdelsesarbejder og dels *foreslå*, at der af staten ydes bidrag til nævnte arbejder.

Den førstnævnte regel er endnu ikke anvendt og for så vidt angår bestemmelsen i

stk. 4 bemærkes, at der ikke har været nævneværdig anvendelse herfor sålænge der har været mulighed for at gennemføre vandløbsreguleringer efter landvindingsloven.

De hensyn, der ligger bag de nævnte bestemmelser i vandløbsloven har således gyldighed indenfor landvindingslovens område for så vidt angår vandløbsreguleringer, hvorfor vandløbskommissionens motiver hertil skal nævnes:

Til § 22.

..., men samtidig har man foreslået, at det under særlige omstændigheder også kan pålægges det offentlige at bidrage til arbejder vedrørende vandløbsforhold.

I Stk. 1 har man således foreslået, at vandløbsretterne, når et arbejde har almen betydning for en eller flere kommuner, kan pålægge vedkommende kommunale kasser at bidrage til arbejdet. Det vil formentlig oftere indtræffe, at gennemførelsen af et vandløbsarbejde vel i første række er betinget af hensynet til de direkte interesserede ejendomme, men at arbejdets gennemførelse samtidig får betydning for større kredse gennem tilvejebringelse eller sikring af værdier af æstetisk eller sundhedsmæssig karakter, og hvor arbejdet således i virkeligheden kommer en mere ubestemt kreds af ejendomme og personer til gode, har man ment, at der med rimelighed kan pålægges de kommunale kasser et bidrag, hvis størrelse i hvert enkelt tilfælde må fastsættes af vandløbsretterne efter et skøn over sagen. Endvidere har man foreslået, at kommunalbestyrelsen kan overtage hele arbejdet til udførelse for offentlig regning på samme måde som med hensyn til offentlige veje. Denne bestemmelse har et vist forbillede i den ved lov 1880 ophævede lov af 17. januar 1859, hvis §§ 1-4 syntes at hjemle, at amtsrådet med indenrigsministeriets samtykke kunne overtage de større vandløb til fremtidig vedligeholdelse for offentlig regning. En sådan overtagelse har formentlig aldrig fundet sted, hvorfor bestemmelsen ikke blev optaget i lov 1880; men desuagtet har der antagelig i den kommunale lovgivning, jfr. den nu ophævede landkommunallov af 6. juli 1867 § 26, været delvis hjemmel dertil. Da kommissionen må holde for, at der i adskillige tilfælde kan være en vis lighed mellem forholdene med hensyn til offentlige veje og offentlige vandløb, har man derfor ment at burde foreslå, at de tilsynsførende kommunalbestyrelser med de overordnede administrative myndigheders billigelse helt eller delvis kan overtage vandløb som offentlige også i den forstand, at reguleringsudgifter (og vedligeholdelsesudgifter, jfr. til § 36) fuldt ud afholdes af de kom-

munale kasser. I så henseende vil forslaget navnlig have betydning med hensyn til de nederste strækninger af større vandløb, der løber gennem smalle engdrag, hvis ejere ikke har evne til at udrede de betydelige udgifter, som følger af den overbelastning af vandløbet, som en gennemført afvanding af de højere liggende jorder medfører. Fra de senere år kan nævnes Ribe Vesterå, Varde å og Tryggevejle å, hvor der af det offentlige er ydet betydelige tilskud til vandløbenes regulering i erkendelse af, at det ikke med rimelighed kunne pålægges de tilgrænsende lodsejere ved det nedre løb alene at udrede udgifterne ved de foranstaltninger, som den i årenes løb tiltagende afvanding af jorder langs vandløbenes øvre løb havde nødvendiggjort. I sådanne tilfælde må man anse det for rimeligt, at vedkommende vandløbsstrækning ikke blot kan opnå offentligt tilskud til reguleringen, jfr. herom nedenfor bemærkninger til stk. 4 og 5, men at den kan overgå helt til offentlig forsyning, således at udgifterne afholdes endeligt af de kommunale kasser, det vil sige af samtlige skatteydere.

I stk. 4 og 5 har man dernæst foreslået, at der åbnes adgang til at få bidrag fra statskassen til visse arbejders gennemførelse, navnlig i tilfælde, hvor de bidrag, der kan pålignes de kommunale kasser i henhold til stk. 1, overskrider, hvad kommunen med rimelighed kan bære; men i lighed med den i § 21 i lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning omhandlede ordning har man dog ment, at der kun bør tillægges vandløbsretterne adgang til at foreslå udredelsen af sådanne tilskud af statskassen, således at spørgsmålets endelige afgørelse overlades til regering og rigsdag.

Som allerede tidligere berørt er det et almindeligt anerkendt princip i dansk ret, at ejeren af en lavere liggende lod ikke egenmægtig må lægge hindringer i vejen for det naturlige afløb af vand fra højere liggende grunde til skade for disse, jfr. § 4, stk. 1, og lov 1880 § 81, og det er ligeledes anerkendt, at de højere liggende grundens ejere er berettiget til at aflede deres vand til de lavere liggende grunde ad de af naturen frembragte afløb, uden at der skal udredes erstatning til de lavere liggende grundens ejere for det herved foranledigede ekstra arbejde, jfr. § 3, stk. 1. Dette princip, som i tidens løb må antages at have givet sig udslag i ejendomspriserne, er der efter kommissionsflertallets mening ikke anledning til at foreslå ændret, men det må erkendes, at den forøgede udgrøftning og dræning af jorderne og den voksende bebyggelse på mange steder har medført øgede ulemper for de lavest liggende lodsejere. Den gennemførte dræning og udgrøftning antages at kunne forkorte afstrømningstiden til det halve, og gennemført bebyggelse gør afløbet betydelig større end afløb fra ubebyggede grunde. Herved stiger fordringerne til de lavest liggende vandløbsstrækningers vandføringsevne

meget betydeligt, og ofte vil de grunde, som er direkte interesseret i de lavest liggende vandløbsstrækninger, være ude af stand til at bære omkostningerne ved en rationel regulering af vandløbet. I nogle tilfælde medfører dette, at de laveste strækninger af vandløbene henligger uden regulering, idet ingen tør tage initiativet dertil, og i andre tilfælde søger de lavest liggende lodsejere beskyttelse ved opførelse af diger mod vandløbet. I begge tilfælde vil der som regel i det lange løb opstå hindringer for vandet frie løb, således at de højere liggende jorders afvanding vanskeliggøres, og i erkendelse af, at dette forhold er uheldigt, har statskassen, som nævnt, allerede i flere tilfælde sammen med andre offentlige kasser ydet bidrag til regulering af lavtliggende vandløbsstrækninger. Fra en side i kommissionen (Liitken) er det foreslået, at man burde pålægge enhver lodsejer pligt til at bidrage til afledning af det fra hans ejendom afstrømmende vand helt ud til havet, men kommissionens flertal har ment, at et sådant forslag dels ville være forbundet med for store praktiske vanskeligheder; dels ville medføre en upåkrævet ændring af dansk rets hævdevundne princip og tillægge en kreds af lodsejere en uberettiget fordel. Man har derfor valgt at foreslå en lovfæstelse af adgangen for det offentlige til at bidrage til arbejder, der i særlig grad er foranlediget ved lovligt udførte afvandingsarbejder i det pågældende nedbørsområde, ligesom man har foreslået adgangen til ydelsen af sådanne bidrag udvidet til de tilfælde, hvor arbejdet i særlig grad er foranlediget ved tilsanding og lign. af udløb i havet eller fjorde. I denne forbindelse kan henvises til § 88 i det i marts 1878 afgivne forslag til en ny vandløbslov, hvorefter indenrigsministeren ved større afvandings- og vandingsanlæg kunne lade statskassen bekoste udarbejdelsen af de fornødne projekter. Dette forslag blev ikke optaget i lov 1880, og den nuværende kommission har heller ikke ment at burde fremsætte et tilsvarende forslag, idet man gennem den af staten understøttede institution Det danske Hedeselskab, nu kan opnå udarbejdelsen af rimeliggjorte projekter på lempelige betalingsvilkår. Den i stk. 1 og i § 36 omhandlede overtagelse af udgifterne vedrørende et offentligt vandløb kan dog ikke påbydes af vandløbsretterne, som derimod kan anbefale overførelsen og stille forslag om en for alle rimelig og hensigtsmæssig ordning.

Tilskud efter landvindingsloven fastsættes for hver sag. Det er ikke muligt at give en almindelig karakteristik af de forhold, der for den enkelte sag betinger tilskudsstørrelsen, men særlig hensynet til arealernes afvandingstilstand og om der måtte påhvile arealerne byrder i anledning af den allerede

opnåede beskyttelse, f.eks. gennem dige- og sluseanlæg, har været afgørende. Der har desuden i nogen grad været søgt at anlægge egnsudviklingsmæssige synspunkter, f.eks. i sager i det nordlige, vestlige og sydlige Jylland samt på småøer, ligesom der har været lagt vægt på muligheder for en kombination af afvanding med rensning af vandløb gennem kloakering og med jordfordeling. Hvor det i enkelte tilfælde har været praktisk at inddrage mindre detailafvandinger under en landvindingssag, er det tilstræbt, at der til sådanne arbejder gives et landvindingstilskud svarende til det beløb, der ville kunne opnås efter grundforbedringsloven, d.v.s. omkring 40 pct. For kultiveringsarbejder er der som hovedregel højst givet 50 pct. landvindings-tilskud.

Det bemærkes, at landbrugsministeriet har fastholdt, at der ikke af en afvandingskommission i forbindelse med en landvindingssag kan pålægges kommunalbestyrelsen bidrag til reguleringsomkostninger efter de førnævnte regler i vandløbsloven. Inddragelse af kommunale kassers almene interesser er derimod i en del tilfælde sket efter forhandling med den pågældende kommunalbestyrelse.

Landvindingstilskud beregnes med den fastsatte procentsats af samtlige udgifter til sagen. Hertil henregnes ydelser for projektering og tilsyn, honorar m.v. til afvandingskommissionen, betaling til entreprenør o.a. for arbejdsydelser, erstatningsbeløb, købesummer for erhvervede arealer f.eks. til vandløbsudvidelser, pumpestation og veje m.v. Ved opgørelsen af den samlede anlægssum beregnes og tillægges rente af de fra ministeriet og eventuelt fra lodsejerne modtagne a conto beløb fra udbetalingsdagen til regnskabsdagen i overensstemmelse med den ved bevillingen fastsatte rentefod, medens indvundne bankrenter indtil regnskabsdagen godskrives anlægsregnskabet. Eventuelle bidrag fra amt og kommune for almene interesser i sagens gennemførelse fradrages før tilskudsberegningen; det samme gælder for særbidrag fra arbejdsministeriet.

g. *Reglen i landvindingslovens § 2, stk. 2.*

Den del af anlægsudgifterne ved en landvindingssag, som ikke dækkes af statstilskud og eventuelle kommunebidrag, skal betales af lodsejerne efter særlige regler for partsfordeling, jfr. nedenfor under afsnit i.

Imidlertid bestemmes det i landvindingslovens § 2, stk. 2, at lodsejerne aldrig kan pålægges større udgifter end værdien af de fordele, som ved arbejdets udførelse tilføres de interesserede ejendomme. Dette skøn udøves af afvandingskommissionen efter arbejdets afslutning og regnskabet's udarbejdelse på grundlag af udgiftsfordelingen mellem de enkelte lodsejere.

Efter vandløbslovens § 20, stk. 2, kan et vandløbsarbejde kun tillades fremmet af vandløbsretten, såfremt det skønnes, at fordelene, under hensyntagen til bestemmelserne i vandløbslovens § 2, hvorefter de naturlige vandløbs første funktion er at bortlede overflødigt vand, væsentligt vil overstige bekostningen, og mulige ulemper og beskadigelser. Før en sags endelige afgørelse skal der derfor indhentes oplysning om ydelse af lån eller tilskud fra det offentlige. Efter vandløbslovens § 26, stk. 2, kan der dog ske en forhøjelse ved tilbudsafgivelse eller på grund af nødvendige projektændringer på indtil 25 pct. eller anden af vandløbsretten fastsat procent.

Landvindingslovens anførte bestemmelse giver således de bidragspligtige lodsejere en udvidet sikkerhed, som må ses på baggrund af, at der ved landvindingsloven er indført en ordning for gennemførelse af afvandingsarbejder, der tilsidesætter særlig lodsejernes indflydelse gennem de normale landvæsensretters forudgående behandling af udgiftsfordeling på de enkelte ejendomme og lodsejernes indflydelse på, om sagen på dette grundlag skal fremmes, jfr. foran under afsnit a.

Såfremt afvandingskommissionen bringer den nævnte regel i anvendelse, dækkes restbeløbet af statskassen. Det er derfor pålagt landvindingsudvalget, jfr. landvindingslovens § 5, sidste pkt., i sine indstillinger at

påse, at arbejdets indtjeningssevne som regel overstiger 1/3 af bekostningen.

Afvandingskommissionerne har fundet det nødvendigt at anvende denne regel i 11 landvindingssager, d.v.s. mindre end 1 pct. af de gennemførte sager. I flere af disse sager er kommissionens skøn dog kun udøvet således, at tilskuddet vel er forøget, men indenfor lovens maksimum af 2/3 af udgifterne. I 3 mindre sager har man på grund af ganske ekstraordinære jordbundsforhold måttet opgive at gennemføre det forudsatte anlæg, hvorefter statskassen har påtaget sig de afholdte udgifter fuld ud. I et enkelt tilfælde har afvandingskommissionen i stedet for en forøgelse af statstilskud givet lodsejerne yderligere et halvt års rente- og afdragsfrihed udover de lovhjemlede 3 år.

Anvendelsen af den her omhandlede regel beror udelukkende på afvandingskommissionen, men i de tilfælde hvor kommissionen har anmodet om vejledning fra landbrugsministeriet, har man anført følgende:

- a) Reglen bør kun bringes i anvendelse, hvor det påstås fra lodsejerside.
- b) Det må være forholdene ved arbejdets godkendelse, der lægges til grund ved afvandingskommissionens bedømmelse.
- c) Det må være rimeligt, at den del af omkostningerne, der i det enkelte tilfælde hidrører fra en mangelfuld regulativmæssig oprensning, holdes udenfor bedømmelsen.
- d) Alene den omstændighed, at omkostningerne bliver større end forudsat i overslaget, kan ikke begrunde fordelsreglens anvendelse, jfr. også vandløbslovens § 26 stk. 2.
- e) Kommer kommissionen til det resultat, at en enkelt ejendom ikke kan bære den herefter forudsatte del af udgiften, må det undersøges, om andre af de interesserede ejendomme kan pålægges det manglende, idet alle de interesserede ejendomme i denne henseende må være solidariske.

Det kan oplyses, at en af de nedenfor i kapitel V omhandlede landvindingssager, hvis landøkonomiske rentabilitet nærmere er undersøgt ved udvalgets foranstaltning, angår et arbejde, hvor afvandingskommissionen har bragt fordelsreglen i anvendelse. Denne undersøgelse viser imidlertid, at det ikke havde været nødvendigt at anvende reglen, såfremt man havde haft kendskab til det efterfølgende landøkonomiske resultat af foranstaltningen.

h. Landvindingssager s formelle behandling (Statens landvindingsudvalg m.v.).

Landbrugsministerens beslutning om et landvindsarbejdes iværksættelse forudsætter en indstilling fra landvindingsudvalget, jfr. landvindingslovens § 1, 1. pkt.

Udvalget, der er nedsat af landbrugsministeren i henhold til landvindingslovens § 1, stk. 2, består af landbrugsministeriets departementschef som formand, en repræsentant for ministeriet for offentlige arbejder, en repræsentant for finansministeriet, en for fiskeriministeriet, en for arbejdsministeriet, en repræsentant indstillet af Dansk Ingeniørforening, en landbrugsteknisk repræsentant for Det danske Hedeselskab samt 2 landmænd.

Landvindingsudvalget blev oprindeligt foreslået sammensat foruden af de nævnte ministerielle repræsentanter (fiskeriministeriets repræsentant er først indsat ved ændringsloven af 1953), af én vandbygningskynig repræsentant for Det danske Hedeselskab samt 2 landmænd. Dette blev af folketinget ændret til den nuværende sammensætning, idet der blev lagt vægt på, at den praktiske landøkonomiske indsigt blev repræsenteret, så at dette element bliver ligestillet i antal i udvalget. Folketingsudvalget kunne derimod ikke gå ind for, at fiskerierhvervet blev repræsenteret.

Landvindingsudvalgets funktionsperiode blev ved ændringsloven af 1953 fastsat til 6 års-perioder.

Landvindingsudvalget har til den forberedende gennemgang af de indsendte projek-

ter nedsat 2 underudvalg henholdsvis for Øerne og for Jylland, og til bistand for underudvalgene ved disses gennemgang af projekterne er oprettet et ingeniørkontor.

Når der indgår et andragende til statens landvindingsudvalg, bliver sagen straks oversendt til det pågældende underudvalg.

Underudvalget for Øerne foretager snarest efter modtagelsen af andragendet en besigtigelse af forholdene i marken sammen med en ingeniør fra ovennævnte kontor og den projekterende med en påfølgende forhandling med de interesserede lodsejere, hvorefter ingeniørkontoret foretager en kritisk teknisk gennemgang af projektet, inden underudvalget afgiver sin indstilling.

Underudvalget for Jylland lader straks de indgåede forslag gennemse af ingeniørkontoret, hvorefter sagerne drøftes ved et møde i underudvalget. For så vidt der i sagens akter findes en redegørelse for, at sagen er blevet forelagt for de interesserede lodsejere, samt oplysning om lodsejernes stilling til forslaget, lader man sig oftest nøje dermed, idet der kun foretages besigtigelse og drøftelse med lodsejerne, såfremt lodsejernes standpunkt ikke er fyldestgørende oplyst, eller andre forhold gør en besigtigelse eller drøftelse ønskelig. Sådanne besigtigelser foretages så enten af det samlede underudvalg eller et enkelt medlem af dette, i begge tilfælde normalt sammen med en repræsentant for ingeniørkontoret.

Efter landvindingsloven skal landvindingsudvalget forinden indstilling afgives forhandle med det stedlige grundforbedringsudvalg. Dette lokale udvalg udtaler sig særligt om, hvorvidt arbejdet vil kunne udføres efter grundforbedringslovgivningen; i bekræftende fald bliver finansiering efter landvindingsloven afvist. Desuden forhandles der oftest med de lokale tilsynsførende med de pågældende vandløb m.v., d.v.s. kommunalbestyrelserne og amterne repræsenteret ved amtsvandinspektøren, vandløbsudvalg o.lign.

Når underudvalgene har afsluttet den forberedende behandling af sagerne, afgives der en indstilling til statens landvindingsudvalg,

og denne indstilling behandles så enten ved cirkulation mellem udvalgets medlemmer eller i et plenarmøde.

Såfremt arbejdet berører fiskeri- eller dambrugsinteresser, foretages en nærmere undersøgelse af og afvejning af interesserne i forhold til landvindingsinteresserne, ligesom der, når arbejdet berører naturfredningsinteresser, indhentes udtalelse fra naturfredningsmyndighederne, jfr. nedenfor i kapitlerne VII og VIII.

De sager, der findes egnede til gennemførelse, optages - såfremt der foreligger tilstrækkelige bevillinger - på beredskabsliste (medmindre der undtagelsesvis straks sker indstilling til landbrugsministeriet om arbejdets godkendelse og iværksættelse), og meddelelse gives til andragerne. Andragerne indgiver ansøgning til arbejdsministeriet om tilladelse til iværksættelse af arbejdet, jfr. iøvrigt nedenfor i kapitel VI, og når arbejdsministeriets tilladelse foreligger, afgiver statens landvindingsudvalg indstilling til landbrugsministeriet om arbejdets godkendelse og iværksættelse.

Ved sagens behandling ved afvandingskommissionen deltager en repræsentant for landvindingsudvalget, når dette skønnes nødvendigt.

Til den daglige administration af landvindingsudvalgets arbejde virker et sekretariat, hvis personale er honorarlønnet.

Landvindingsudvalgets ingeniørkontor virker som teknisk sekretariat for udvalget og dets to underudvalg. Ingeniørkontoret bistår landvindingsudvalgene på ethvert trin i den behandling, der gives de indkomne projekter. Arbejdet består i teknisk gennemsyn af projekterne, besigtigelse af forholdene i marken, forhandlinger med de projekterende om detaljer i og eventuelle ændringer i projekterne, forhandlinger med interesserede lodsejere, forhandlinger med berørte myndigheder (landbrugsministeriet, vandbygningsvæsenet, amtsvandinspektører, kommunalbestyrelser, naturfredningsmyndigheder og andre særligt interesserede) og udarbejdelse af plan for landvindingsarbejdet

gennemførelse. Under særlige omstændigheder afholdes der møder med afvandingskommissionen om sagerne og bedømmelse af tekniske problemer under arbejdernes udførelse. Endelig bistår kontoret landbrugsministeriet under sagernes afslutning ved en gennemgang af regnskaberne særlig i form af en teknisk revision og konferering af udbetalinger til entreprenøren m.v. i henhold til de for arbejdet afsluttede entreprisekontrakter.

I tabel 13 er angivet de årlige udgifter til landvindingsudvalgets administration, herunder udgifter i forbindelse med udvalgets ingeniørkontor.

Tabel 13. Årlige udgifter til landvindingslovens administration.

	kr.
1945/46 - 1949/50 gnstl	206.414
1950/51 - 1954/55 «	242.942
1955/56 - 1959 60 «	270.529
1960/61	280.615
1961/62	287.243
1962/63	306.499
1963/64	277.117
1964/65	266.678

Forvaltningskommissionen af 1946 har tidligere, se 8. betænkning af 1951, gennemgået administrationen af tilskud til bl.a. landvinding og fundet, at reglerne som helhed er præget af en passende kombination af lokal og central administration, ligesom kontrollen synes hensigtsmæssigt tilrettelagt. Til den nugældende ordning fandt kommissionen således ikke anledning til bemærkning, idet den anfører, at der ikke kan opnås nogen fordel ved en decentralisation på dette område, hvor arbejdernes antal er forholdsvis ringe, og hvor den stedlige administration netop er overdraget de teknikere, som ved en decentraliseret ordning var nærmest til at varetage kontrollen.

i. Afvandingskommissionerne (*Partsfor delingen*).

I udvalgets redegørelse for grundforbedringslovgivningen er der i kapitel III, afsnit g

(Landbokommissionens betænkning, 2. del, s. 37-39), givet en fremstilling af forudsætningerne for indførelse af afvandingskommissioner til behandling af vandløbsretlige spørgsmål.

Ved behandlingen af sager efter grundforbedringsloven har afvandingskommissionen ansvar for alle sider af sagens behandling, nemlig dens tekniske side, spørgsmålet om den fornødne lodsejertilslutning og sikring af finansieringen.

I landvindingssager foretages beslutning om arbejdets iværksættelse og om de fornødne ekspropriationer af landbrugsministeriet, således at afvandingskommissionernes opgaver angår følgende:

1. Fordeling af anlægsudgifter, dels mellem lodsejerne indbyrdes og dels i særlige tilfælde mellem lodsejerne og staten (landvindingslovens § 2, jfr. afsnit g ovenfor),
2. fordeling af de fremtidige vedligeholdelsesudgifter (landvindingslovens § 6),
3. beslutning om arealomskiftning (landvindingslovens § 5),
4. fastsættelse af erstatningsbeløb for afgivelse af areal og materialer samt for ulemper m.v. (landvindingslovens § 7), og
5. udfærdigelse af en vedtægt for landvindingslag (landvindingslovens § 3).

Til disse punkter kan følgende bemærkes:

ad 1. 1 landvindingslovens § 2, stk. 3, er anført, at de enkelte lodsejeres bidrag fastsættes ved forlig eller kendelse af afvandingskommissionen under hensyn til den nytte hver enkelt ejendom har af foranstaltningens udførelse. Dette princip for udgiftsfordelingen mellem lodsejerne gælder for alle arter af foranstaltninger efter landvindingsloven, medens de tilsvarende regler i vandløbslovens §§22 og 54, stk. 2, gælder for offentlige vandløb og pumpelag, medens der i samme lovs § 32 er fastsat regler for private vandløb, hvorefter princippet alene gælder for rekvirenterne og de lodsejere, der ønsker at medbenytte anlægget, således at andre

kun kan inddrages under anlægget, såfremt de skønnes at have en betydende interesse i anlæggets udførelse.

For udgiftsfordelingens teknik er der ikke fastsat specielle regler. Det påhviler landvæsenstretten at fremdrage flest mulige værdibestemmende faktorer, f.eks. arealernes bonitet og højdeforhold, tidligere og fremtidige vedligeholdelsesforpligtelser, og på dette grundlag og efter at et forslag har været fremlagt til lodsejernes kritik, at fastsætte fordelingen efter lovgivningens krav; opgaven er vanskelig selv i tilfælde som i landvindingssager, hvor skønnet kan støttes på forholdene efter foranstaltningens gennemførelse, men det er udtalt, at landbrugsministeriet ikke kan godkende, at afvandingskommissionen bestemmer, at partsfordelingen af denne kommission optages til revision en årrække efter kendelsens afsigelse, idet en ændring i udgiftsfordelingen i givet fald må foretages af de normale vandløbsretter efter vandløbslovens § 93, stk. 1.

Det bemærkes, at en partsfordeling i en landvindingssag ikke umiddelbart kan foretages på grundlag af nettoudgiften, idet det er forudsat, at der for særlig bekostelige dele af det samlede anlæg må ydes betydeligt større tilskud end efter den fastsatte tilskudsprocent, således at der til andre og gunstigere beliggende arealer indenfor samme sag gives et mindre tilskud.

ad 2. Såfremt der ikke ved forhandling mellem de interesserede parter opnås enighed om fordelingen af udgifterne ved den årlige vedligeholdelse og drift af de fuldførte anlæg, fastsættes denne af afvandingskommissionen, jfr. landvindingslovens § 6. Efter at der ved tillæg til vandløbsloven, jfr. lov nr. 171 af 3. maj 1963, for offentlige vandløbs vedkommende er sket en overførelse af vedligeholdelsespligten til det offentlige, er en fordeling af denne pligt på de enkelte lodsejere ufornöden for disse vandløbs vedkommende. For andre foranstaltninger end regulering af offentlige vandløb må der derimod foretages en fordeling af vedligeholdelsesbyrden; det samme gælder for ved-

ligeholdelsen af bygværker, f.eks. broer ved offentlige vandløb.

Det bemærkes, at der gennem oprettelse af et landvindingslag kan skabes en hensigtsmæssig administration af vedligeholdelsen i visse afvandingsager, f.eks. i områder med amtsvandløb og flere mindre, offentlige vandløb i forskellige kommuner, eller ved meget komplicerede afvandingsystemer med fællesrørledninger eller mindre offentlige vandløb over en række lodder med forskellige ejere.

Landkanaler og andre vandløb under landvindingslag, der er optaget eller optages som offentlige vandløb, følger iøvrigt de for disse gældende regler, også for så vidt angår fritagelse for vedligeholdelsesudgift, jfr. vandløbslovens § 36, stk. 2. Dog kan kommunalbestyrelsen kræve, at en del af vedligeholdelsesudgifterne afholdes af lagets interessenter, såfremt vandløbenes vedligeholdelse skønnes at være af særlig betydning for lagets område. I tilfælde af uenighed mellem laget og kommunalbestyrelsen om fordelingen kan et sådant spørgsmål imidlertid ikke afgøres af afvandingskommissionen, men må henvises til de normale vandløbsretter.

ad 3 og 4. Afvandingskommissionens virksomhed med tilvejebringelse af en hensigtsmæssig jordfordeling og fastsættelse af erstatninger m.v. omtales nedenfor under afsnit k i forbindelse med ekspropriationsbestemmelserne.

ad 5. I de tilfælde, hvor der til anlægges fremtidige administration oprettes landvindingslag, udfærdiges der på afvandingskommissionens foranledning vedtægter med bestemmelser om anlæggets formål, udformning, vedligeholdelse og drift, om generalforsamling og bestyrelsen af landvindingslaget samt om tilsyn. For sådanne bestemmelser er der af landbrugsministeriet udfærdiget en normalvedtægt med bestemmelser som fastsat i de i vandløbsloven givne bestemmelser om pumpelag. Efter vandløbslovens § 56 vælges der til bestyrelsen af et pumpelag ét medlem af amtsrådet, medens resten vælges af generalforsamlingen. Ifølge landvindingslo-

vens § 8, 1. stk. 2. pkt., består bestyrelsen i et landvindingslag altid af 5 medlemmer, hvoraf 2 medlemmer vælges af vedkommende amtsråd og 3 medlemmer af landvindingslagets medlemmer.

Afvandingskommissionen godkender vedtægten og foranlediger foretaget valg af landvindingslagets første bestyrelse, evt. en foreløbig bestyrelse.

I landvindingslovens § 5 gentages grundforbedringslovens regel om, at afvandingskommissionens afgørelser er endelige, således at der ikke foreligger mulighed for at få afgørelserne prøvet ved en ankeinstans, jfr. dog de særlige regler om overtaksation vedrørende erstatningens størrelse, der omtales nedenfor i afsnit k.

Uanset reglen om, at afvandingskommissionskendelser er endelige, har en afvandingskommission, i forbindelse med behandling af en sag angående et større afvandingsforetagende, ved en tillægskendelse selv berigtiget en fejl i forbindelse med en misforståelse af de af landbrugsministeriet ved godkendelsen af projektet stillede vilkår for statstilskud.

Foranlediget af den i redegørelsen for grundforbedringslovgivningen (Landbokommissionens betænkning, 2. del, side 39) anførte henstilling fra folketingets ombudsmand om at tage spørgsmålet om bl.a. landvindingsloven op til undersøgelse med henblik på en tilvejebringelse af sædvanlige ankeregler for en afvandingskommissionskendelse, har landbrugsministeriet, forinden en revision af landvindingsloven blev optaget til behandling af landvindingsudvalget, forhandlet dette spørgsmål med Sammenslutningen af afvandings- og landvæsenskommissioner, der i en skrivelse af 18. april 1961 har udtalt følgende:

Da afvandingskommissionerne under hensyn til deres virkemåde og arbejdsopgaver nærmest må sidestilles med landvæsenskommissioner, jfr. herved også ombudsmandens stilling til klager over afvandingskommissioner og hans udtalelse i skrivelse af 22. juni 1960 om, at de i det væsentlige må sidestilles

med de ordinære domstole, må sammenslutningen finde det rimeligt og ønskeligt, at der søges tilvejebragt en ankeinstans for afvandingskommissionernes afgørelser, som, hvor forlig ikke opnås, træffes ved kendelse.

Ganske vist er der vedrørende erstatninger for afståelse af jord, stemmевærker, ulemper og andre skader etableret en ankeinstans i form af en overtaksationskommission, men netop på baggrund heraf må det føles som urimeligt og uforeneligt med almindelige retsplejehensyn, at det for lodsejerne langt vigtigere spørgsmål om, hvem der skal deltage i anlægs- samt drifts- og vedligeholdelsesudgifter, og hvorledes disse udgifter skal fordeles lodsejerne imellem, afgøres endeligt af afvandingskommissionen.

Det er sammenslutningens bestyrelses opfattelse, at det vil være hensigtsmæssigt at gøre overlandvæsenskommissionerne til ankeinstans for afvandingskommissionerne i stedet for at etablere en særlig ankeinstans for disse.

Overlandvæsenskommissionerne skulle i betragtning af deres sammensætning være særdeles egnede til at påkende de af afvandingskommissionerne trufne afgørelser, i hvilke to teknikere, hvoraf den ene ofte er en landinspektør, samt to landbrugskyndige har deltaget.

Muligt burde overlandvæsenskommissionerne i disse sager udvides til 7 medlemmer.

En vanskelighed ved de af afvandingskommissionerne behandlede sager er det, at de større sager som regel strækker sig over flere år, og at kommissionen træffer sine afgørelser, efterhånden som arbejdet skrider frem, men denne vanskelighed måtte kunne afhjælpes derved, at der gives adgang til særskilt anke af de enkelte afgørelser under sagen.

De spørgsmål, som vil blive gjort til genstand for anke må antages hovedsagelig at være erstatninger og partsfordeling, og der skulle ikke være noget til hinder for, at afvandingskommissionerne i større sager kunne tage erstatningerne op til afgørelse for de enkelte afsnit af projektet.

Man er ved fremsættelse af disse udtalelser gået ud fra, at der ikke bliver tale om at indbringe spørgsmålet om landvindingssagernes fremme for en ankeinstans, men at lodsejerne under hensyn til de store tilskud, som fra det offentlige side ydes til landvindsarbejder, må tåle, at den af landbrugsministeriet herom trufne afgørelse er endelig.«

Tilvejebringelse af sædvanlige ankeregler ved behandlingen af landvindingssager kan ske enten ved, at der i forbindelse med opretholdelse af afvandingskommissionerne med disses særlige sammensætning indføres en særlig ankeinstans for disse, eller at anke af afvandingskommissionernes afgørelse kan

ske til de sædvanlige overlandvæsenskommissioner.

En overlandvæsenskommission består ligesom en afvandingskommission af 5 medlemmer, nemlig af en fast formand, der skal være eller opfylde betingelserne for at kunne udnævnes til landsdommer, samt 4 andre medlemmer, hvoraf 1 eller 2 vælges blandt fagligt sagkyndige under hensyn til de hovedinteresser, der er sagens genstand, medens de øvrige vælges blandt bekvemt boende landvæsenskommisærer. I givet fald vil således ankeinstansen for afvandingskommissionernes afgørelser blive behandlet af et kollegium, der dels ikke er større end underinstansen og dels med hensyn til den deltagende tekniske erfaring næppe vil kunne tilføre sagen noget nyt.

k. *Ekspropriations- og erstatningsbestemmelserne.*

Efter landvindingslovens § 7, stk. 1, er enhver pligtig til at afgive de til udførelsen af anlæggene nødvendige grunde, stemmeværker o.lign. I § 7, stk. 2, anføres tillige, at enhver kan tilpligtes at tåle, at de til udførelsen af anlæggene nødvendige materialer af græstørv, jord o.s.v. mod fuld erstatning tages fra eller føres over hans grund.

Erstatningens størrelse fastsættes i mangel af mindelig overenskomst af afvandingskommissionen, idet kommissionens afgørelse kan indbringes for overtaksation.

For så vidt angår erstatningsberegningen er der i § 7, stk. 3, henvist til reglerne i jernbaneforordningen af 5. marts 1845, idet der dog for arealafståelser m.v. efter bestemmelsens 1. stk. er angivet den begrænsning, at erstatningen, hvis arealet forbedres ved afvandingen, fastsættes efter arealets værdi inden forbedringen.

I motiverne til landvindingslovens § 7 er angivet, at ekspropriationsbestemmelser er optaget i loven til fordel for afvandingskommissionen. Efter landvindingslovens § 5, 2. pkt., kan arbejdet imidlertid fremmes uanset at kommissionens afgørelse efter bl.a. § 7

endnu ikke er truffet. På denne baggrund er det antaget, at landbrugsministeriet ved sin beslutning om arbejdets iværksættelse er den eksproprierende myndighed, således at ekspropriationens omfang nærmere bestemmes i den udarbejdede arbejdsplan. Henvisningen til Jernbaneforordningens regler betyder herefter ikke en begrænsning af anlægsmyndighedens (ministeriets) dispositionsret med hensyn til den detaljerede udformning af projektet.

Heller ikke Jernbaneforordningens ankeinstans (taksationskommissionen) anvendes i landvindingssager, idet der i landvindingsloven henvises til den bestemmelse i grundforbedringsloven (nuværende § 15), der blev indføjet samtidig med landvindingsloven, hvorefter resultatet af afvandingskommissionens erstatningsfastsættelse af vedkommende senest inden 4 uger efter meddelelse herom kan indbringes for en overtaksation ved 2 af retten udmeldte mænd under ledelse af en af landbrugsministeren beskikket formand, som med stemmeret deltager i afgørelsen. Overtaksationskommissionsformanden er en landsdommer.

Der har hersket nogen uklarhed om, hvilke erstatningsfastsættelser, der kan indbringes for overtaksation. Med en vis støtte i formuleringen af grundforbedringslovens § 15, der alene angår ekspropriation af jorder, stemmeværker, jordfordelingsarealer og vejarealer, samt i forskellen i formulering af henvisningen hertil i henholdsvis 1. og 2. stk. i landvindingslovens § 7, er det hævdet, at kun erstatninger, der er givet for egentlig ekspropriation af jord, stemmeværker o.lign. kan underkastes prøvelse, medens erstatninger ydet f.eks. for ulemper ved fyldspredning, afgrødetab under arbejdets gang og andre mindre forhold ikke kan prøves. Landbrugsministeriet er dog gået ind for, at alle erstatningsspørgsmål kan inddrages under en overtaksation under forudsætning af, at der foreligger ekspropriation.

Omkostningerne ved overtaksationsforretningen udredes af den, der foranlediger den afholdt, hvis afgørelsen går ham imod, i

modsat fald medregnes de i omkostningerne ved sagens gennemførelse.

Vandløbslovens almindelige ekspropriationsregel indeholdes i § 89. Herefter kan vandløbsretten i fornødent omfang og mod fuldstændig af retten fastsat erstatning forlange afstået arealer og pålægge rådighedsindskrænkninger. Vedrørende erstatningsberegningen fastsættes det, at de indvundne fordele skal tages i betragtning uden hensyn til om den pågældende grundejer er bidragspligtig til den pågældende foranstaltning, således at erstatningen under hensyn hertil kan nedsættes eller helt bortfalde. Om udbetalingen af erstatningen er fastsat særlige, til dels fra jernbaneforordningen afvigende, regler.

I vandløbslovens § 20, stk. 4, er der angivet specielle bestemmelser om, hvilke forandringer ved en vandløbsstrækning, der kan påbydes. Denne regel gælder for såvel offentlige som private vandløb. Medens vandløbsloven af 1880 (§ 18, stk. 3) kun anførte, at der i forbindelse med regulering af et *offentligt* vandløb kunne påbydes forandringer af vandløbets dybde og bredde, regulering af sidstnævnte og forandring af vandløbets retning, således at der på en kortere eller længere strækning graves et helt nyt løb, er der nu hjemmel i vandløbsloven af 1949 — således som det stedse har været tilfældet efter landvindingsloven — at påbyde rørlægning af åbne løb, ændring eller tilvejebringelse af strømløb gennem søer, indføring af sideløb, inddigning af vandløbet eller af andre vandløb i samme nedbørsområde, om fastlæggelse eller ændring af vandskel og afledning til nye lokale afløb, om ændring af vandløbets udløb i havet eller fjorde og om andre lignende foranstaltninger ved vandløbet.

I vandløbslovens § 21 tilføjes, at alle ved reguleringen foranledigede påstande og erstatningskrav afgøres ved landvæsensrettens kendelse, idet enhver, der lider tab ved foranstaltningens gennemførelse har krav på fuld erstatning for dette tab. Imidlertid ind-

sattes der ved rigsdagsbehandlingen herom en særregel om skade og ulempe ved sænkning af grundvandstanden, idet der i dette tilfælde kun udredes erstatning, forsåvidt skaden er betydelig og billighed udkræver, at erstatning ydes.

Spørgsmål om erstatning til lodsejere, der i forbindelse med en vandløbsregulering menes at lide skade ved vandstandssænkning i eller ved fuldstændig udtørring af brønde, har været hyppige i landvindingssager. En vis uklarhed resulterede i, at flere afvandingskommissioner med støtte i § 11 i lov nr. 54 om vandforsyning af 31. marts 1926, hvorefter enhver grundejer har ret til at sænke grundvandet på sin ejendom til den for dyrkning nødvendige dybde ved almindelig dræning med afløb til åbent vandløb i overensstemmelse med gældende vandløbslov, afviste at yde erstatning for sådanne brøndskader. Efter at kammeradvokaten havde udtalt, at det efter princippet i § 19 i vandløbsloven af 1880, og ud fra almindelig ekspropriationsretlige synspunkter måtte have formodningen for sig, at foretagelse af landvindingsforanstaltninger medfører pligt til erstatning af tab, som påviseligt er lidt ved de pågældende anlægs udførelse, jfr. herved også reglen i landvindingslovens § 7, og erstatningsansvaret for brøndskade var statueret ved Østre Landsrets dom af 22. maj 1948 (U.f.R. 1948, side 984), idet bl.a. § 11, stk. 1, i vandforsyningsloven ikke kunne føre til noget andet resultat, blev der fra forskellig side fremsat det synspunkt, at der i vandløbsloven burde optages bestemmelser sigtende til beskyttelse af almene landbrugsinteresser, jfr. nu den foran anførte regel i § 21, sidste punktum, i vandløbsloven af 1949. Det bemærkes dog, at afvandingskommissioner, formentlig under henvisning til landvindingslovens ekspropriationskarakter og til at dennes § 7 uden forbehold hjemler fuld erstatning »for anden skade og ulempe«, fortsat er utilbøjelige til at anvende vandløbslovens regel om indskrænkning i erstatningspligtens omfang, i hvert fald for brønde o.lign. til ejendomme, der ligger uden for

den pågældende foranstaltnings direkte interesseområde.

I følgende tilfælde er der iøvrigt givet afgørelse af de ordinære domstole i erstatningsspørgsmål i landvindingssager:

- 1) Efter en i 1948 påbegyndt afvanding af et afvandingsområde, opstod der i 1957 meget betydelige revner i en gårds stuehus, men ikke på udhus længerne. Under huset fandtes et tørvelag, der ifølge optaget skøn var blevet udtørret ved afvandingen; men skaderne måtte ifølge skønnet skyldes, at en række elmetræer som følge af vandspejlets sænkning måtte dække deres vandbehov gennem opsugning fra tørve- og dyndlag. Da der ved afvandingens tilrettelæggelse og udførelse, der var sket på sædvanlig måde, ikke var udvist nogen fejl eller forsømmelse, og muligheden for skade fra elmetræernes vandopsugning var så fjertliggende og upåregnelig, at den ikke burde være taget i betragtning, frifandtes landbrugsministeriet for erstatningskrav fra ejendommens ejer. Østre Landsrets dom af 19. juni 1959, U.f.R. 1959, side 818.
- 2) Ved gennemførelse af et landvindingsprojekt til afvanding af arealer omkring et åløb, hvilket arbejde påbegyndtes, før afvandingskommissionens kendelse forelå, skred jordvoldene mellem to tørvegrave og åløbet sammen, hvorved surt og jernholdigt vand fra tørvegravene udtømtes i åen, hvilket medførte, at nogle fisk i et nedenfor liggende dambrug døde ved kvælning. Ejeren af dambruget fandtes ikke at have krav på erstatning i medfør af vandløbslovens §§21 eller 103, men kunne efter almindelige erstatningsregler, uanset bestemmelsen i vandløbslovens § 2 og § 49, stk. 3, kræve tabet, som skyldtes manglende forsigtighed og afværgeforanstaltninger ved arbejdets udførelse, erstattet hos landbrugsministeriet, der ikke i fornødent omfang havde instrueret den antagne entreprenør, og

som herefter fandtes ansvarlig for skaden. Erstatningskravet var opgjort til 70.000 kr., men blev ved dommen skønsmæssigt fastsat til 30.000 kr., af hvilket beløb der efter omstændighederne ikke blev krævet den ved landvindingssagen forudsatte lodsejerandel, ligesom landbrugsministeriet ikke søgte gennemført en mulig regres hos entreprenøren. Vestre Landsrets dom af 11. januar 1958. U.f.R. 1958, side 396.

1. Jordfordeling.

Ved regulering og forlægning af vandløb sker det oftest, at det nye løb gennemskærer en ejendom således, at et eller flere jordstykker derved lægges over til den modsatte bred. Dette forhold kan dels være til stor ulempe for lodsejerne og dels belaste anlægsbudgettet med udgifter til broer eller anden adgangsvej til de fraskårne arealer.

Ifølge landvindingslovens § 5, 1. stk., kan afvandingskommissionen bestemme, om arealomskiftning bør finde sted i forbindelse med udførelsen af et afvandingsanlæg.

Denne bestemmelse blev indsat i landvindingsloven under rigsdagsbehandlingen under henvisning til den samtidig behandlede tilsvarende regel i grundforbedringslovens § 9, stk. 3, litra b, idet det i bemærkningerne hertil fastslås, at man ikke tilsigter en almindelig tvangsudskiftning (jordfordeling), men alene hjemler den fornødne ekspropriation for at afbøde virkningerne af en vandløbsregulerings afskæring af arealer eller som er strengt fornøden til en sags gennemførelse eller for dens hurtige fremme.

Efter vandløbslovens § 23 skal vandløbsretten søge tilvejebragt en hensigtsmæssig jordfordeling ved forlig, således at overdragelsen vederlægges med jord eller penge. Hvis forlig ikke opnås, er landvæsenkommissionen ved offentlige vandløb og hvor de stedlige forhold i væsentlig grad taler derfor, berettiget til, eventuelt mod penge vederlag, at påbyde ejendomsomgang af jordstykker, for så vidt disse er ubebyggede og forskellen i grundværdi mellem de arealer, en ejen-

dom modtager og afgiver, efter kommissionens skøn ikke overstiger 300 kr. før reguleringen. Ved regulering af *private* vandløb kan sådan ejendomsovergang derimod ikke påbydes, jfr. vandløbslovens § 31, stk. 3.

Efter landvindingslovens regel om tvungen jordomdeling skelnes der ikke mellem offentlige vandløb (herunder pumpelag) og private vandløb, der er ingen begrænsning for arealets værdi og der kræves ikke, at det skal være ubebygget. I en landvindingssag er man desuden ikke bundet af den i grundforbedringslovens § 15 fastsatte regel om, at arealet skal kunne henføres til en anden lods-ejer; betalingen for det erhvervede areal indgår som indtægt i anlægsregnskabet, og man har i landvindingssager ikke kunnet godkende, at betalingen erlægges af dragsvis.

Ved samarbejde mellem landvindingsudvalget og statens jordlovsudvalg (jordfordelingssekretariatet) er der i forbindelse med landvindingsarbejder gennemført jordforde-

ling efter lov nr. 129 af 28. april 1955, jfr. den tidligere lov nr. 370 af 25. april 1949, der direkte nævnte større kulturtekniske arbejder som anledning til behov for en ændret jordfordeling. Ønske om en egentlig jordfordeling fremsættes af lodsejerne ofte allerede under sagens forberedelse, og iøvrigt gives der sekretariatet meddelelse om alle modtagne og bevilgede landvindingssager. Der er gennemført jordfordeling i ca. 200 af de afsluttede landvindingssager.

Efter den ældre vandløbslovgivning viste det sig gang efter gang, at de ved vandløbsreguleringer foranledigede ejendomsoverdragelser ikke blev berigtiget i matriklen, før der - eventuelt mange år senere - i anden anledning foretages udstykning af de tilgrænsende arealer. Under en landvindingssag er det altid krævet, at vandløbs- og kanaludvidelser berigtiges i matriklen på sagens regning, jfr. nu vandløbslovens § 23, stk. 3.

Kapitel IV.

STATENS MEDVIRKEN VED AFVANDINGS- OG VANDINGSFORANSTALTNINGER I ANDRE EUROPÆISKE LANDE

I tilslutning til den i Landbokkommissionens 2. betænkning (kap. III i) givne summariske oversigt kan på grundlag af indberetninger fra statskonsulenterne og fra andre kilder gives følgende yderligere oplysninger om statens medvirken ved afvandings- og vandingsforanstaltninger i andre europæiske lande:

England:

Hovedloven om vandløbsregulering er »Land Drainage Act, 1930«, der kun gælder for England og Wales, idet der findes særskilte lovbestemmelser for Skotland og Nordirland. Denne lov er blevet ændret ved »River Boards Act, 1948« og ved »Land Drainage Act, 1961«. I henhold til disse love er landet opdelt i et antal afvandingsdistrikter, og arbejdet i hvert distrikt er underlagt et afvandingsdistriktsråd (River Board). Disse råd, hvis arbejdsområde er det distrikt, der afvandes til samme flod, skal særlig beskæftige sig med hoved vandløb. Det er deres opgave at holde floderne fri og rensede og ved bygning af diger, sluser og pumpestationer at hindre oversvømmelser. Indenfor disse store afvandingsdistrikter findes »Internal Drainage Districts«, og indenfor disse har »Internal Drainage Boards« til opgave at sørge for gravning, vedligeholdelse og forbedring af mindre vandløb.

Afvandingsdistriktsrådene får midlerne til deres arbejde dels fra staten (ca. 60 pct.), dels fra amtsrådene og dels ved tilskud fra »Internal Drainage Boards«. Amtsrådene betaler tilskuddene fra de opkrævede lokale

skatter, de såkaldte »rates«, der er skatter på fast ejendom. Da landmændene ikke betaler skat af landbrugsjord og landbrugsbygninger, men kun af stuehusets lejeværdi, betaler de således ad denne vej kun et lille tilskud til afvandingsdistriktsrådenes arbejde. »Internal Drainage Boards« er imidlertid bemyndiget til at pålægge ejendomme indenfor deres arbejdsområde særlige afvandingsafgifter, og disse afgifter må landbruget også betale. Afgifterne er ensartede afgifter pr. £ årlig værdi af ejendommene indenfor rådernes arbejdsområder, og landbrugsejendomme lignedes på den fulde årlige værdi, medens andre ejendomme lignedes på en trediedel af den årlige værdi. Ved årlig værdi forstås den afgift eller leje, som en forpagter eller lejer med rette kunne vente at betale pr. år ved forpagtning eller leje af ejendommen.

»Land Drainage Act, 1961« fastsætter, at afvandingsdistriktsrådene er bemyndiget til at pålægge landbrugsjord og -bygninger indenfor deres område afvandingsafgifter, der er så store, at landmændene dermed kommer til at betale afgifter svarende til dem, de andre skatteborgere betaler i form af »rates«.

Da landmændene som foran nævnt ikke betaler »rates« af landbrugsjord, er denne ikke vurderet til fastsættelse af »rates«. Derfor skal landbrugets afgifter til afvandingsdistriktsrådene i henhold til loven fastsættes på basis af, hvad landmændene betaler i A-indkomstskat til staten. A-indkomstskat be-

tales for besiddelse af en ejendom, og denne skal pålignes, når det gælder landbrugsejendomme, på grundlag af størrelsen af den afgift, en forpagter med rette kan ventes at betale ved forpagtning af den pågældende ejendom.

Da det er regeringens hensigt at ophæve A-indkomstskatten, der betales af alle ejendomsbesiddere og ikke blot af landmænd, er de her omtalte bestemmelser i »Land Drainage Act, 1961« ikke sat i kraft og bliver det næppe nogensinde.

Dræning.

De gældende bestemmelser om dræning af landbrugsjord findes ikke i en samlet lov, men som dele af mange love.

Den første af disse er »Agriculture (Miscellaneous War Provisions) Act, 1940«, i hvis paragraf 15 det fastsættes, at landbrugsministeren af midler, bevilget af Parlamentet, kunne yde tilskud til plovdræning, så længe krigen varede. I »Agriculture (Miscellaneous War Provisions) (No. 2) Act, 1940«, paragraf 1, blev bestemmelserne om plovdræning udvidet til at gælde dræning i al almindelighed samt endvidere oprensning og forbedring af grøfter på landbrugsjord. I »Agriculture (Miscellaneous Provisions) Act 1941«, paragraf 3r tilføjedes det, at der også kan betales tilskud til vandtilførsel til landbrugsjord. Denne bestemmelse blev udvidet i »Agrilculture (Miscellaneous Provisions) Act, 1944«, paragraf 5, til også at gælde for vandtilførsel til landbrugsbygninger og landarbejderboliger.

De nævnte bestemmelser i de ovenfor omtalte love om bemyndigelse til landbrugsministeren til af midler, bevilget af Parlamentet, at yde tilskud til gennemførelse af godkendte drænings- og grøftegravningsarbejder på landbrugsjord og af vandtilførsel til landbrugsjord og landbrugsejendomme skulle kun have haft gyldighed, så længe krigen varede. »Agriculture Act, 1947« fastsatte imidlertid i paragraf 96, at bestemmelserne skulle gælde til 1954, og i »Agriculture (Miscellaneous Provisions) Act, 1954«, paragraf

1, blev det derefter fastsat, at bestemmelserne fortsat skal være gældende.

Statens tilskud til disse arbejder andrager i reglen 50 pct. af de samlede omkostninger.

Landvinding.

Der betales ikke statstilskud til landvinding, f.eks. inddæmning. Arbejder af denne art er rent private foretagender.

Det skal nævnes, at siden krigen er der indvundet ca. 8.000 acres land i The Wash (en bugt på Englands østkyst).

Kalkning.

I henhold til »Agriculture Act, 1937«, der på visse punkter er ændret ved bestemmelser i »Agrilculture Act, 1947« og i »Agrilculture (Miscellaneous Provisions) Act, 1954«, kan landbrugsministeren yde tilskud til køb, transport og spredning af kalk. Dette tilskud udgør for tiden 65 pct. af de samlede omkostninger.

Andre grundjorbedringsarbejder.

I henhold til »Agriculture Act, 1957« kan landbrugsministeren af midler, bevilget af Parlamentet, give tilskud til en række forskellige forbedringer af landbrugsbygninger og landbrugsjord.

Blandt disse forbedringer kan nævnes fjernelse af læhegn og volde, opfyldning af grøfter, fjernelse af kampesten, trærodder og andre hindringer for jordens opdyrkning samt endelig tilførsel af ler og mergel. Tilskuddene til godkendte arbejder andrager en trediedel af omkostningerne. Ca. 95 pct. af tilskuddene er gået til forbedring af landbrugsbygninger og indlægning af elektricitet, og kun et lille beløb er brugt til grundforbedringsarbejder.

Til dækning af statskassens tilskud til grundforbedringsarbejder er der for finansåret 1962/63 budgetteret med følgende beløb:

Kalkning (hele U. K.)	9.000.000
Dræning (England og Wales)	2.500.000
Dræning (Skotland)	235.000
Vandtilførsel (England og Wales)	675 000
Vandtilførsel (Skotland)	130.000

Hovedprincippet i den britiske lovgivning er således, at der til gennemførelse af grundforbedringsarbejder gives tilskud men ikke lån, og at der ikke ydes hjælp til gennemførelse af inddæmningsarbejder.

Finland:

Såvel undersøgelse og planlægning som udførelse af hovedafvandingsforanstaltninger foretages som statslig virksomhed.

I perioden 1892-1959 er der udført hovedafvandning for omkring 1.200.000 ha landbrugsareal, heraf alene i tiden 1950-1959 omkring 616.000 ha. De samlede omkostninger har i sidstnævnte 10 årsperiode andraget ca. 38 millioner F.M. (ca. 815 mill. kroner), hvoraf ca. 1/3 vedrører midler afsat til arbejdsløshedsbekæmpelse, idet der ved disse arbejder årlig har været beskæftiget mellem 6.000 og 13.000 arbejdsløse.

Af udgifterne til hovedafvandning betaler statskassen alle omkostninger til undersøgelser og planlægning samt indtil 65 pct. af arbejds- og materialeomkostningerne, varierende indenfor landsdele særlig efter den opnåede nyttevirkning. Ved beskæftigelse af arbejdsløse i vinterperioden dækker staten samtlige merudgifter. Restbeløbet ydes som lån med 6 pct. årlig ydelse, hvoraf 3 pct. er rente.

Detailafvandning (dræning) projekteres og foretages af dræningsforeninger under statslig tilsyn. Der er i de sidste år bevilget omkring 7 mill. kroner årlig i tilskud og lån til dræningsarbejder. Lånene amortiseres med 10 pct. årlig, hvoraf 3 pct. er rente, resten afdrag.

Schweiz:

Efter at der i forrige århundrede var gennemført omfattende korrektioner af sø- og flodsystemet, blev det muligt at gennemføre en egentlig landbrugsmæssig afvandning af store arealer. Ved lov af 1893 blev det fastsat, at statsforbundet kunne yde indtil 40 pct. tilskud til afvandings- og vandingsforanstaltninger, som er godkendt af og udføres under tilsyn af den pågældende kanton og

under forudsætning af, at der af kanton eller kommune gives et mindst lige så højt tilskud.

De i perioden 1885-1960 udførte arbejder opgøres således:

	Udgift ialt mill. Fr.	Heraf 1951-60 mill. Fr.	Tilskud pct.	Areal 1000 ha
Hovedafvandning	64,6	27,6	68,1	
Detailafvandning .	352,1	64,7	59,9	146,8
Vandingsanlæg	15,1	7,1	52,2	14,8
Vandingskanaler	15,7	9,1	64,0	
Ialt	447,5	108,5		

I perioden 1951-60 har udgifterne til detaildræning og komplette vandingsanlæg gennemsnitlig været henholdsvis ca. 5.200 kr. pr. ha og 4.500 kr. pr. ha.

Det antages, at investering i afvandingsforanstaltninger fremover vil være faldende og efterhånden alene angå vedligeholdelse af de udførte anlæg.

Vesttyskland:

Ved Flurbereinigungs-gesetz (jordfordelingslov) af 14. juli 1953 og særlig gennem Wasserhaushaltsgesetz af 27. juli 1957 er hele vandhusholdningen i Vesttyskland ordnet gennem centrale organer.

De samlede investeringer fremgår af tabel 14 (side 55). Det bemærkes, at de særlig store omkostninger til kystbeskyttelses anlæg i 1962 og 1963 skyldes stormflodskatastrofen den 16.-17. februar 1962, samt at de sidste og i denne forbindelse væsentlige enkeltstater først i 1962 gennemførte den nævnte vandløbslovgivning.

Finansieringen af de anførte investeringer vil fremgå af følgende opstilling:

	1962 pct.	1963 pct.
1. Kontant egenkapital og lodsejernes egenydelser	22,5	23,4
2. Lodsejernes lånekapital	21,6	23,5
3. Lavtforrentede offentlige lån	8,5	9,0
4. Tilskud	<u>47,4</u>	<u>44,1</u>
	100,0	100,0

Tilskudsandelen har været stigende indtil 1962, således alene fra 1961 til 1962 fra 39,2 pct. til 47,4 pct.

Tabel 14. *Investeringer i Vesttyskland. Samlede omkostninger mill. D. M.*

	1957	1958	1959	1960	1961	1962			1963		
						Omk.	Tilskud	pct	Omk.	Tilskud	pct
1. Hovedafvandingsanlæg .	168,2	176,4	205,5	162,8	233,3	285,3	172,7	61	238,9	138,5	58
2. Detailafvandingsanlæg .	127,7	151,7	190,0	136,9	185,7	249,1	161,5	65	263,6	183,0	69
3. Kultiveringsarbejder o. 1.	11,5	15,8	25,3	18,8	32,9	37,7	22,6	60	29,2	16,9	58
4. Vandingsanlæg	10,4	11,2	7,3	8,3	9,8	10,3	3,8	37	11,1	4,2	38
5. Dige- og kystbeskyttelsesanlæg	56,7	70,3	82,4	53,4	59,2	270,9	260,0	96	227,1	210,8	93
lait (1-5)	374,5	425,4	510,5	380,2	520,9	853,3	620,6	-	769,9	553,4	
6. Anlæg af landbrugsveje	240,7	297,8	369,9	339,6	490,6	577,9	324,3	56	584,7	333,7	57
7. Drikkevandsforsyningsanlæg	440,5	427,3	449,5	383,7	473,9	585,9	216,2	38	717,8	232,8	32
8. Kloakanlæg	409,6	518,6	644,9	574,5	799,8	1.055,3	292,8	28	1.327,6	375,5	28
9. Andre arbejder	35,4	36,1	47,3	37,2	41,6	36,6	19,6	54	44,0	24,6	56
lait (1 - 9)	1.500,7	1.705,2	2.022,1	1.715,2	2.326,8	3.109,0	1.473,5	-	3.444,0	1.520,0	-

Østrig:

I henhold til Wasserbautenförderungsgesetz af 1947 yder forbundsstaten et tilskud på 30 pct. til arbejder vedrørende dræning og vanding samt indtil 45 pct. til større afvandingsanlæg (kanaler, pumpestationer m.v.) under forudsætning af, at der ydes tilsvarende tilskud fra vedkommende forbundsland.

Statstilskudsmidlerne stilles til rådighed af de bevillinger, der optages dels på forbundsstatens ordinære budget til landbrugsformål (omkr. 230 mill. S.) samt særlig fra de i »Grüner Plan« i henhold til landbrugslov af 1960 gennemførte finansieringsordninger (1961: 252 mill. S, 1962: 217 mill. S og iflg. forslag for 1963: 920 mill. S). Det samlede tilskuds størrelse for landbrugsmæssige afvandings- og vandingsforanstaltninger er lov-mæssigt fastsat til 7 pct., d.v.s. i 1961 til ca. 50 mill. S svarende til en anlægssum på ca. 150 mill. S (= ca. 40 mill. kr.).

Der er i såvel forbundsstat som forbundslande oprettet forskellige fonds til finansiering af lodsejernes andel af anlægsgifterne. Lånene forlanges afdraget over 10 år og forrentet med 7-8 pct., men der ydes for tiden

af forbundsstaten et tilskud til forrentning af lånet på 4,5 pct. af restgælden.

Siden 1945 er der årlig afvandet omkring 5.000 ha, medens vandingsanlæg er udført for omkring 1.000 ha.

Holland:

Forholdene præges af de store offentlige landvindingsarbejder og en udbygget offentlig medvirkning ved jordfordeling.

For de ved landvindingsarbejder indvundne dyrkningsarealer etableres forpagtningsforhold overfor det offentlige, således at der ikke er udviklet tilskuds- og lånebestemmelser.

Jordfordelingsarbejderne er større samlede foranstaltninger, der omfatter vej- og vandbygningsarbejder, landskabsformning og en vis egnsplanlægning. Statsbevillingerne her til har i de senere år været omkring 150 mill. gylden. Heraf har de generelle vandbygningsarbejder beslaglagt omkring 40 mill. gylden. Disse arbejder er af betydning for de enkelte ejendommers detailafvanding, men i princippet er grundforbedringsarbejder på den enkelte ejendom en opgave for ejeren.

AFVANDINGSARBEJDETS RENTABILITET

I grundforbedringslovgivningen er det an- givet, at der ikke kan ydes fortrinslån og til- skud, medmindre det pågældende grundfor- bedringsudvalg skønner, at arbejdet vil medføre en værdiforøgelse, der væsentlig overstiger de med grundforbedringen for- bundne udgifter.

Tilsvarende rentabilitetskrav stilles for andre foranstaltninger, der tilsigter gennem- førelse af arbejder til sikring af landbrugs- jord, og hvor udgifterne kan dækkes ved lån med fortrinspant, og hvor der tillige ofte er adgang til ekspropriation, således at den enkelte grundejer ikke kan modsætte sig gennemførelse af grundlæggende arbejder med nyttevirkning for en flerhed af lods- ejere. Der kan herved henvises til digelov (lov nr. 53 af 10. april 1874 § 6), hvor det kræves, at den fordel, der opnås for de pågældende ejendomme, »er af den be- tydning, at det bør pålægges deres ejere at deltage i de ved diget foranledigede udgifter«. Efter mergelloven (lovbekendtgørelse nr. 151 af 6. april 1940 § 4) afgør landvæsenskommissionen, om nyttevirknin- gen af den for hver ejendom tilførte mergel- mængde står i rimeligt forhold til den an- slåede udgift. Efter vandløbsloven kan regu- leringen m. v. af vandløb, søer og anlæg af nye vandløb kun nyde fremme, for så vidt det skønnes, at fordelene væsentlig over- stiger bekostningerne, ulemper og beskadi- gelser (§ 20, stk. 2, jfr. vandløbslov 1880 § 18, stk. 2 og § 45 nr. 5). En tilsvarende regel gælder nu for udpumpningsanlæg med digeanlæg til afvanding.

Sådanne rentabilitetskrav er ikke direkte anført i landvindingsloven, der tilsigter at anvise en rationel finansiering og udførelse af større afvandingsarbejder på grundlag af dels en anmodning fra en lodsejerkreds, der efter lovens § 2, stk. 2, har sikkerhed for, at udgifterne efter fradrag af statstilskud ikke vil overstige værdien af de fordele, som ved arbejdets udførelse tilføres de interes- serede ejendomme, og dels en indstilling fra landvindingsudvalget, der alene herved vil have at påse, at arbejdets indtjeningssevne som regel overstiger 1/3 af bekostningen, jfr. lovens § 5, stk. 2.

Under rigsdagsbehandlingen af lovforslaget blev der lagt megen vægt på landvindings- udvalgets sammensætning, idet man frem- hævde, at dette udvalgs hovedopgave var en saglig landøkonomisk bedømmelse af de indkomne forslag og andragender. Det blev dog tillige anført, at reguleringen af adskil- lige af de store hovedvandløb efter hele ud- viklingen burde være en statsopgave som en forudsætning for eller en følge af de gennem grundforbedringsloven gennemførte detaildræninger af væsentlige dele af land- brugsarealet. Vedrørende tørlægning af vandarealer (søterritoriesager) blev bemær- ket, at der bør anlægges stor forsigtighed i bedømmelsen af sådanne projekter og på forhånd bør de stille sig økonomisk gunsti- gere end afvandings- og inddigningsarbej- der.

Det har således været meningen gennem tilskudsydelsen, at staten i forholdet til lods- ejerne stiller sig så kulant, at der ikke kan

være nogen betænkelighed ved at gennemføre de pågældende arbejder, nemlig således, at der er sikkerhed for, at der ikke - ofte tvangsmæssigt og ihvertfald uden apelmulighed - pålægges lodsejerne større byrder end rimeligt i forhold til den fortjeneste, de pågældende vil kunne få ind af deres arealer. Der har derfor for så vidt ikke været behov for nogen egentlig rentabilitetsanalyse af hver enkelt sag. Derimod har et skøn over rentabiliteten i de enkelte sager også måttet indgå ved fordelingen af de senere ret sparsomme midler til landvindingsformål.

Udgangspunktet for en *landøkonomisk rentabilitetsanalyse* af landvindingsarbejder må være, at den forventede afkastning (merudbytte) med en rigelig sikkerhedsmargin er tilstrækkelig til at dække samtlige investeringsomkostninger, d.v.s. udgifter til arbejds løn og materialer samt projektering m.v., tilsyn og låneoptagelse o.lign., herunder også investeringer i en nødvendig efterfølgende detaildræning, udgifter til kultivering, til grundgødskning m.v.

a. Tidligere undersøgelser.

1. Ringkøbing-undersøgelse I.

I 1957 udarbejdede lic agro. Birger K. Møller en økonomisk vurdering af foranstaltninger til afvanding og kultivering af landbrugsarealer.

Som udgangspunkt for undersøgelsen, der særlig refererer sig til forholdene omkring Ringkøbing fjord, toges følgende forhold:

1. Jordkvaliteten i de områder, der ønskes afvandet, bliver gennemgående af dårligere kvalitet, idet sandjorderne bliver mere fremherskende.
2. Prisen for korn som den dominerende afgrøde ligger på et lavere niveau end tidligere, samtidig med at anlægsomkostningerne for hovedafvandingen (landvindingssagen) stiger.
3. Vanskelighederne med at fremskaffe kapital til de efterfølgende foranstaltninger (kultivering, dræning, kalkning, gødskning m.m. samt - og særlig - de yderligere investeringer i besætning, inventar og bygninger).

I redegørelsen anføres indledningsvis, at disse problemer også forekommer i andre lande, men at man ofte, som i Holland og i Slesvig, lader staten tage initiativ til afvanding ud fra et helhedssynspunkt med samtidig behandling af detailafvanding, kalkning, gødskning, vejbygning, jordfordeling, ud-

flytning, bygningers istandsættelse, størrelsesarrangering m. m., hvorefter der er sket en betydelig intensivering af driftsformerne og levestandarden hævet betydelig.

Den økonomiske vurdering bygger på følgende:

- a) Såvel udbyttelniveau som størrelsen af kultiveringsudgifterne er ret nøje knyttet til jordkvaliteten, men for udbyttelniveauets vedkommende særlig i pløjelagets dybde, medens kultiveringsudgifterne varierer noget efter klæglagets dybde. Der er derfor foretaget en omvurdering af tidligere undersøgelseres rubricering af jordkvaliteten i området, bl.a. den i Ringkøbing fjord - kommissionens betænkning af 1915 værende detaljerede jordbundsbeskrivelse af arealerne mellem 0 og 1,55 m over normal vandstand i fjorden. Den overvejende jordbundstype, nemlig sand med et overliggende klæglag, karakteriseres herefter som ren sandjord, såfremt klæglaget er mindre end 5 cm, idet det anføres, at et mindre klæglag ikke formår at øve indflydelse på jordkvaliteten og dermed på udbyttelniveauet.

Der fremkommer herefter følgende *specifikation af de benyttede jordkvaliteter*:

- I. Klægjord på mindst 40 cm
- II. - - - 20-40 cm
- III. Klæg på 5-20 cm på sand
- IV. - - - 5-20 cm på humus
- V. - - - mindre end 5 cm på humus
- VI. Sandjord, d.v.s. med mindre end 5 cm klæg

- b) Høstudbyttet er anslået efter en bedømmelse, foretaget af 2 landøkonomer, af de tidligere afvandede områders tilstand kort før høst, idet skønnet er sammenholdt og for de allerkræftigste afgrøders vedkommende korrigeret med tærskerresultater.

- c) De anførte udgifter til afvanding m.v., kultivering og gødskning er fastsat efter samråd mellem landøkonomer og kulturteknikere.

På det ved den foran anførte undersøgelse fremskaffede grundlag har nærværende udvalg udarbejdet de følgende tabeller.

I tabel 15 (side 58) er under A omkostningerne ved kultiveringsforanstaltningerne beregnet således, at alle udgifter henføres til 1960 og siden er alle tilbagebetalinger henført til samme tidspunkt, således at der kan foretages en direkte sammenligning mellem investering og omkostning.

Hovedafvandingen er tænkt udført i årene 1957 og 1958, således at anlægget kan afleveres til lodsejerne i 1960. Dræningen udføres i årene 1959 og 1960 med af-

Tabel 15. *Oversigt over beregninger af det økonomiske resultat af afvandinger i Ringkøbing fjord-området.*
(Alle tal er kr. pr. ha).

Jordkvalitet	Klasse I			II		
Udførelsesår	1958	1959	1960	1958	1959	1960
A. Investeringerne:						
1. Hovedafvanding, pumpeanlæg og oprensning . . .			3200			3200
2. Dræning			2000			1800
3. Mergling		680			680	
4. Gødskning med superfosfat		300			300	
5. Gødskning med kali		—			—	
6. Knivharvning		90			90	
7. Læplantning		32			32	
8. Pløjning	200			200		
Udført i 1960			5200			5000
Udført i 1959 } henf. t. 1960		1102	1168		1102	1168
Udført i 1958 }	200		225	200		225
Investeringens kapitalværdi			6593			6393
B. Årlig ydelse til afskrivning af investeringens kapitalværdi over						
a) 10 år	896			869		
b) 15 år		679			658	
c) 20 år			575			557
d) 25 år						500
e) 30 år			479			464
C. Årlige pumpeudgifter						
		60			60	
D. Årlig indtægt ved kornavl (anslået høstudbytte, hkg/ha)						
		(50)			(50)	
a) Kornpris 30 kr. pr. hkg	1500			1500		
b) Kornpris 35 kr. pr. hkg		1750			1750	
c) Kornpris 40 kr. pr. hkg			2000			2000
d) Kornpris 45 kr. pr. hkg			2250			2250
e) Kornpris 50 kr. pr. hkg			2500			2500
E. Årlige udgifter ved kornavl bortset fra afvandingsudgifter, jfr. tabel 16						
		667			667	
F. Rest til dækning af nettofortjeneste, ejers arbejde, afskrivning af afvandingsudgifter og pumpeudgifter pr. år						
a) Kornpris 30 kr. pr. hkg	833			833		
b) Kornpris 35 kr. pr. hkg		1083			1083	
c) Kornpris 40 kr. pr. hkg			1333			1333
d) Kornpris 45 kr. pr. hkg			1583			1583
e) Kornpris 50 kr. pr. hkg			1833			1833

III			IV			V			VI		
1958	1959	1960	1958	1959	1960	1958	1959	1960	1958	1959	1960
		2900			2900			2550			2250
		1400			1400			1400			1200
	340			340			290			145	
	300			300			300			300	
	—			—			150			300	
	90			90			90			90	
	32			32			32			64	
200			260			200			200		
		4300			4300			3950			3450
	762	808		762	808		862	914		899	953
200		225	200		225	200		225	200		225
		5333			5333			5089			4628
725			725			692			629		
549			549			524			477		
	465			465			444			404	
	417			417			398			362	
	387			387			369			336	
	54		54			48			42		
	(38)			(38)			(29)			(27)	
1140			1140			870			810		
1330			1330			1015			945		
	1520			1520			1160			1080	
	1710			1710			1305			1215	
	1900			1900			1450			1350	
	670		642			633			710		
470			498			237			100		
660			688			382			235		
	850			878			527			370	
	1040			1068			672			505	
	1230			1258			817			640	

levering i 1960, hvor første afgrøde høstes.

Ved kapitaliseringen er anvendt rentesatsen 6 %.

Under B er beregnet den årlige ydelse til afskrivning på forskellige åremål på grundlag af en rentefod på 6 % p.a., og under C anføres de anslåede årlige pumpeudgifter (elektricitet, pumpepasserløn og vedligeholdelse af pumpeanlægget), nemlig 60 kr. pr. ha med følgende forholdstal for de forskellige jordtyper: 100 - 100 - 90 - 90 - 80 - 70. Under D er anført den årlige indtægt ved kornavl beregnet efter varierende kornpris på grundlag af et høstudbytte ansat efter den foran under b) nævnte bedømmelse. Endelig er under E anført totalsummerne fra den i tabel 16 foretagne opgørelse over de årlige udgifter ved kornavl, idet de heri anførte dyrkningsudgifter i foran nævnte undersøgelse er fastsat på følgende grundlag:

De anvendte gødningsmængder er anført efter samråd med lokale landøkonomer. Udsæd, antal traktortimer, inventar og elektricitet, bindegarn m.m. er de af Landøkonomisk Driftsbureau anvendte værdier, men det må bemærkes, at inventarudgiften måske er lovlig lav, hvis arealudvidelsen medfører en udvidelse af maskinbestanden. Skatterne er beregnet

som samlet grundskyld til stat, amt og kommune til ca. 3,5 % årlig af en grundværdi fra 500 kr. til 700 kr. pr. ha for engjord uden forbedringer. Forrentning af jordværdien er angivet med 4 % af grundværdien, idet en nettoglejendtgætt for engarealerne er vanskelig at fastsætte. For sandjorden er ikke beregnet noget skattebeløb, da den som rørskærsareal normalt ikke er vurderet; imidlertid kan der opnås en avl på 60 traver pr. ha hvert andet år, hvilket giver den anførte forrentningsværdi for disse arealers vedkommende på 30 kr. årligt.

Under F er anført restbeløbet til dækning af nettofortjeneste, ejerens egen arbejdsindsats ved avlens frembringelse (90 timer), afskrivning af afvandingsudgiften og pumpeudgiften fordelt på de forudsatte kornpriser.

I tabel 17 er endelig for hver jordbundstype angivet nettofortjeneste inklusive ejers arbejde i de forskellige relationer mellem kornpris og afskrivningstid for afvandingsinvesteringen.

Til opgørelserne kan generelt bemærkes, at der ikke er medtaget vejanlæg; såfremt en udgift hertil anslås til 700 kr. pr. ha, må afskrivningsbeløbene forhøjes med fra mellem 50 kr. og 95 kr.

Tabel 16. Årlige udgift ved kornavl (Kr. pr. ha)

Jordkvalitet	I	II	III	IV	V	VI
<i>Gødningsudgift:</i>						
Superfostat á 21 kr.	63	63	63	63	63	63
Kali á 28 kr.	28	28	28	56	56	56
Salpeter á 28 kr.	28	28	56	—	—	98
I alt	119	119	147	119	119	217
Udsæd	100	100	100	100	100	100
38 traktortimer á 4,75 kr.	171	171	171	171	171	171
Andet inventar	152	152	152	152	152	152
Elektricitet, bindegarn, forskelligt	73	73	55	55	53	40
Skatter	24	24	21	21	18	0
Forrentning	28	28	24	24	20	30
I alt	667	667	670	642	633	710

Tabel 17. *Nettofortjeneste inkl. ejers arbejde, kr. pr. ha årlig.*
Forskellige relationer mellem jordbundstype, kornpris og afskrivningstid for afvandings-
investeringen.

I. Jordbund: mindst 40 cm klægjord
 Investering: 6593 kr.
 Årlig pumpeudgift: 60 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 123	127	377	627	877
15 år.....	94	344	594	844	1094
20 år.....	198	448	698	948	1198
25 år.....	257	507	757	1007	1257
30 år.....	294	544	794	1044	1294

IV. Jordbund: Klægjord på 5-20 cm humus
 Investering: 5333 kr.
 Årlig pumpeudgift: 54 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 281	÷ 91	99	289	479
15 år.....	÷ 105	85	275	465	655
20 år.....	÷ 21	169	359	549	739
25 år.....	27	217	407	597	787
30 år.....	57	237	437	627	817

II. Jordbund: mindst 20 cm klægjord
 Investering: 6393 kr.
 Årlig pumpeudgift: 60 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 116	134	384	634	884
15 år.....	115	365	615	865	1115
20 år.....	216	466	716	966	1216
25 år.....	273	523	873	1023	1273
30 år.....	309	559	909	1059	1309

V. Jordbund: Klægjord mindre end 5 cm humus
 Investering: 5089 kr.
 Årlig pumpeudgift: 48 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 503	÷ 358	÷ 213	÷ 68	77
15 år.....	÷ 335	÷ 190	÷ 45	100	245
20 år.....	÷ 255	÷ 110	35	180	325
25 år.....	÷ 209	÷ 64	81	226	371
30 år.....	÷ 180	÷ 35	110	255	400

III. Jordbund: Klægjord på 5-20 cm på sand
 Investering: 5333 kr.
 Årlig pumpeudgift: 54 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 309	÷ 119	71	261	451
15 år.....	÷ 133	57	247	437	627
20 år.....	÷ 49	141	331	521	711
25 år.....	÷ 1	189	379	569	759
30 år.....	29	219	409	599	789

VI. Jordbund: Sandjord, d.v.s. mindre end 5 cm klæg
 Investering: 4628 kr.
 Årlig pumpeudgift: 42 kr.

Afskrivningstid	Kornpris				
	30 kr.	35 kr.	40 kr.	45 kr.	50 kr.
10 år.....	÷ 571	÷ 436	÷ 301	÷ 166	÷ 31
15 år.....	÷ 419	÷ 284	÷ 149	÷ 14	121
20 år.....	÷ 346	÷ 211	÷ 76	59	194
25 år.....	÷ 304	÷ 169	÷ 34	101	236
30 år.....	÷ 278	÷ 143	÷ 8	127	262

Til sammenligning med de i tabel 17 anførte nettofortjenester (inkl. ejers eget arbejde) kan anføres følgende oplysninger fra

Det landøkonomiske driftsbureaus undersøgelser over landbrugets driftsforhold: (tabel 17, 1959/60 II):

Kornavlens gennemsnit pr. ha.	Landsdele 1959/60		Alle brug	
	Øerne	Jylland	1959/60	1948/49-1957/58
Afgrødens størrelse:				
Korn, kg	3372	3139	3248	3524
Halm, f.e.	501	414	455	471
Afgrødeværdi, kr.	1632	1464	1543	1654
Produktionsomkostninger, kr.	1167	1080	1121	930
Nettoudbytte, inklusive ejers arbejde, kr.	465	384	422	724

Desuden er der nedenfor angivet regnskabstal fra en del af det jyske regnskabsmateriale opdelt efter grundværdi som ud-

tryk for driftsresultatet ved forskellig jordbonitet. (Jydsk Landbrug 1962/15):

Driftsresultat ved forskellig jordbonitet.

1960/61: grundværdi	Under 1200 kr.	1200-1499 kr.	1500-2099 kr.	1800-2100 kr.	Over 2100 kr.
Gennemsnitsstørrelse, ha.	36,7	35,5	33,6	33,7	37,9
Kornareal i pct. af samlet areal.	43	44	48	48	52
Kærneudbytte, hkg pr. ha.	30	34	36	39	40
Bruttoudbytte, kr. pr. ha.	2138	2465	2517	2681	2833
Produktionsomkostninger, kr. pr. ha.	1553	1802	1801	1934	2053
Nettoudbytte inkl. ejers arbejde, kr. pr. ha. . .	585	663	516	747	780

Særlig i forbindelse med landvindingsarbejder har det ofte været hævdet, at der ikke kunne opnås et tilstrækkeligt udbytte på den lette jord (sandjorden), jfr. også den foran angivne forskel i indtægtsmuligheden for jordkvalitet. Ses der på den gældfri ejendom, vil udbyttet da også være størst på ejendommen med den gode jordkvalitet, men det større merudbytte vil i løbet af få

år kapitaliseres i højere ejendomspriser og det større rentekrav, som kapitalen fordrer, vil eliminere dette fortrin, således at familiens arbejdsfortjeneste til sidst bliver den samme, jfr. tabel 18, der er opstillet på grundlag af det jyske regnskabsmateriale, og hvis inddeling refererer sig til de ovenfor angivne grundværdier som udtryk for forskellig jordbonitet.

Tabel 18. *Familiens arbejdsfortjeneste i kr. pr. ejendom.*

	i	II	III	IV	V
1957-58	11.851	12.995	13.213	14.447	14.925
1958-59	16.562	16.970	15.611	15.167	16.241
1959-60	12.602	14.299	14.481	13.702	12.880
1960-61	15.000	15.130	15.080	15.300	15.100

Med undtagelse af året 1959-60, hvor tørke skabte misvækst på de helt lette jorder, ses det, at 35 ha jord å 1000 kr. grundværdi giver en familie 12-15.000 kr. lige såvel som 35 ha jord å 2400 kr., og såfremt udbyttet i fremtiden uhindret må være bestemmende for ejendomspriserne, vil en sandjordsejendom uanset ændringer i prisrelationerne være lige så rentabel som en lerjordsejendom.

Til spørgsmålet om valg af afskrivningstid for kapitalværdien af de gennemførte foranstaltninger kan anføres, at der i de af Dansk Ingeniørforenings bestyrelse vedtagne regler for afskrivninger for gas- vand- og elektricitetsværker under forudsætning af normal, god vedligeholdelse, som afholdes af driften, kan regnes med følgende for de faste anlæg:

	Levetid år	Afskrivning pct.
Driftsbygninger m. v. . . .	40-50	2-2½
Pumper, motorer.	25-40	2½-4
Smedejernsledninger	15-20	5-6

Samlet under eet er for vandværker levetid og af skrivningsprocent fastsat til henholdsvis 35-50 år og 2-3 pct. Afskrivningsprocenten beregnes af de oprindelige anlægsværdier og genstandene afskrives til materialeværdi. Tilsvarende regler kan anvendes for bygninger og pumper m.v. til af vandingsanlæg. (I driftsoverslaget fra 1922 for Tøndermarsken er der regnet med, at kanal- og inddigningsanlæggene afskrives i 40år med 0,65 pct. og til vedligeholdelse og opsyn m.v. er regnet 0,35 pct. - ialt 7 pct. af anlægssummen. Pumpe- og kraftanlæg afskrives i 25 år med 1,8 pct. og til vedligeholdelse regnes 1,2 pct., ialt 9 pct. af anlægsgiften.)

Der godkendes ikke skattefri afskrivning på omkostninger til landvindingsarbejder, digeanlæg m.v., idet der i disse tilfælde er tale om en varig forbedring på grundejendom. Udgifter til dræning, mergling og kalkning kan afskrives skattemæssigt med 10 pct. årlig. For nyopdyrkede hedearealer kan udgift til mergling og kalkning dog fradrages med 20 pct. årlig.

Til opgørelsen af den foran anførte undersøgelse er føjet følgende bemærkninger om *indirekte virkninger af afvandingen*:

Afvandingsforanstaltningerne efterfølges af en række driftsændringer, der kræver betydelige investeringer i inventar, besætninger og bygninger.

Spørgsmålet om nødvendige inventarinvesteringer er i disse år knap så overskuelige, da inventarfornyelsen ligesåvel kan begrundes med den almindelige mekanisering, som med den effektive arealudvidelse afvandingen betinger. Naturligvis er der en sammenhæng mellem arealudvidelsen og inventarbestanden, men spørgsmålet kan ikke uddybes nærmere.

Om arealbenyttelsen kan bemærkes, at korn er langt den mest fremherskende afgrøde i de afvandede områder og udgør vel 85-90 procent af arealet. Dernæst findes græs og kun enkelte andre afgrøder (kartofler og frø). Nu er spørgsmålet, hvor længe arealet kan benyttes så stærkt til kornafgrøder. Endnu har man vel ikke klarhed derved, men for en rimelig årrække efter afvandingen kan man nok regne med at have 75 % af arealet med korn. Den sidste fjerdedel vil overvejende blive benyttet til græs. Korn dyrkning i de afvandede områder vil rent driftsmæssigt have den virkning, at der kommer mindre korn på høj jord, hvor andre afgrøder nu afløser kornet. 1 ha korn i de afvandede områder vil reducere kornarealet med de i tabel 19 anførte tal, når kornavl på høj jord regnes til 32 hkg/ha. Man må dog regne med, at kornarealerne hjemme reduceres lidt mindre end anført, da kornbalancen på den enkelte ejendom sikkert forbedres. Som bevis herpå kan anføres, at i det mindste een foderstofforretning i området nu netto er kornsælende mod tidligere kornkøbende. Denne forskydning af kornbalancen vil være størst i de første år, senere vil foderoverskuddet tilskynde til besætningsudvidelser. I det efterfølgende skal regnes med, at kornbalancen gennemgående pr. ha forskydes med avlen fra ¼ ha, og at denne kornmængde sælges eller reducerer tidligere køb og derfor ikke øver indflydelse på husdyrbestandens størrelse.

Når ¼ ha benyttes til græs og ¼ ha forbedrer kornbalancen bliver tilbage kun ½ ha korn, der frigør høj jord. På den høje jord avles overvejende roer og græs, og da græsarealet allerede er udvidet i engene, deles græs og roer lige på det frigjorte areal.

For græs i de afvandede områder støtter oplysningerne sig fra forsøgene og for græs og roer på høj mark anvendes landbrugsstatistikens gennemsnitstal for Ringkøbing amt. Derefter findes forøgelsen af storkreaturer, der nu er foder til, ligesom værdien af besætnings- og staldudvidelsen. Da investeringen i besætning- og bygningsudvidelse først kommer nogle år senere er beløbet skønsmæssigt ført 5 år tilbage.

Der kan måske være grund til kort at fastslå de kendsgerninger, der taler for, at kornavl erstattes af grovfoderproduktion:

- 1) Kornavl på høj jord er en usikker afgrøde med lille høstudbytte i forhold til rodfrugter.

Tabel 19. Ændring af arealets benyttelse efter afvanding.

	I	II	III	IV	V	VI
1 ha korn i eng frigør høj jord i ha	1,5	1,5	1,1	1,1	1,1	0,8
$\frac{1}{4}$ ha m græs i afv. område fe (I-V 12000 fe/ha)	3000	3000	3000	3000	3000	1500
Græsavl på høj jord ($\frac{1}{4}$ af linie 1) fe (6000 pr. ha)	2250	2250	1650	1650	1650	1200
Effektivt græs fe (65 % udnyttes).	3400	3400	3000	3000	3000	1750
Roeavl på høj jord ($\frac{1}{4}$ af linie 1) fe (6800 fe/ha)	2550	2550	1875	1875	1875	1350
Effektiv roeudn. (80% udn.) fe.	2000	2000	1500	1500	1500	1050
Grovfoder til rådighed fe.	5400	5400	4500	4500	4500	2800
Grovfoder til antal storkreatur 2800 fe/stk. . . .	1,9	1,9	1,6	1,6	1,6	1,0
Stald 7 nyVstorkreatur å 155,- kr. i alt 1100 + værdi af storkreatur 1100 i alt kr. 2200,-. Be- løbet ført 5 år tilbage, kr.	3123	3123	2623	2623	2623	1644

2) Vestjyder er ikke fortrolige med plantesalgsafgrøder. Der er tradition for husdyr, og det er bemærkelsesværdigt, at kvægbesætningerne på trods af en årrække med relativt høje kompriser er blevet udvidet.

Hvor meget mere fordelagtigt omsætningen gennem husdyr har været gennem en årrække er måske tvivlsomt, men det sidste årstid (1957) har prisudviklingen været til gunst for husdyrhold.

Imidlertid viser erfaringer, at staldudvidelsen vil kædes sammen med en staldforbedring af bestående stald, og ved udvidelserne på 68 bøndergårde på Herningegnen 1950-52 androg forbedringen af gamle bygninger ca. ligeså meget som nybygningerne. Den nødvendige investering kan derfor forhøjes med 50 %.

2. Ringkøbing-undersøgelse II.

Til det under 1 anførte kan oplyses, at der i Ringkøbing amt indtil 1961 indenfor afvandingsområderne til Ringkøbing, Stadil og Nissum fjorde, var udført afvandingssager for en samlet bekostning på ca. 16,2 mill. kroner, der fordeler sig med kunstig afvanding (pumpning) for et interesseret areal på ca. 9.887 ha, fordelt på 23 landvindingslag med en anlægsudgift på ca. 13 mill. kr., og med fri afstrømning ved regulering af 16 vandløb med et interesseret areal på ca. 1.715 ha og anlægsudgift på ca. 3,2 mill. kr.

I en af amtsvandinspektør, lic.agro. P. K. Nielsen foretagen undersøgelse af disse afvandingsarbejders økonomi anføres følgende:

Tager man landvindingslagene inden for omhandlede område, kan oplyses, at den gennemsnitlige udgift pr. ha har andraget ca. 640 kr., og dette be-

løb skal efter 3 års forløb forrentes og afdrages gennem 20 år med 7,6 % årlig eller ca. 49 kr.; der-til kommer så de årlige driftsudgifter, som naturligvis varierer en del fra lag til lag, men som i gennemsnit har andraget ca. 36 kr. årlig pr. ha. Ser man bort fra de første 3 år, hvor der kun skal betales ca. 36 kr. årlig pr. ha, udgør de faste årlige udgifter ved landvindingslagene ca. 85 kr. pr. ha de første 20 år. Omsat i korn til en pris af ca. 40 kr. pr. td. skal der i de 20 år årlig bruges ca. 2 tdr. korn pr. ha for at afholde disse udgifter, hvorefter 1 td. vil være tilstrækkeligt. For de arealer, som afvandes ved fri afstrømning, er udgifterne noget mindre, idet her ingen udgifter er til udpumpning af vandet, men merudbyttet er også som anført betydeligt mindre.

Det bemærkes, at afvandingen af Vest Stadil fjord er holdt uden for beregningen, da udgifterne i dette område på grund af de særlige bundforhold er så små, at det ville give et misvisende gennemsnitstal.

Når disse arealer er kultiverede og i orden, kan man for landvindingslagenes vedkommende regne med et merudbytte på ca. 30 tdr. korn pr. ha, medens merudbyttet for de arealer, som er afvandede ved fri afstrømning, hvad enten det er efter landvindingsloven eller grundforbedringsloven, kan anslås til ca. 16 tdr. korn pr. ha.

De nævnte merudbytter er skønnede, men de er lavere, end det efter forsøgene og praktiske erfaringer regnes med. Naturligvis kan udbyttet variere meget fra sag til sag, men til at anskueliggøre den produktionsfremgang, som disse sagers gennemførelse giver anledning til, er tallene nøjagtige nok.

Som tidligere anført er der efter landvindingsloven afvandet ialt ca. 11.602 ha og deraf ca. 9.887 ha under landvindingslagene og ca. 1.715 ha ved fri afstrømning. Efter grundforbedringsloven er der afvandet ca. 11.774 ha, men dette areal må nok reduceres med ca. 50 %, da en del af de grundforbedrede arealer indgår under landvindingsarealerne. Der bliver herefter ca. 7.602 ha til

fri afstrømning. Med de anførte merudbytter giver disse afvandede arealer en årlig produktionsforøgelse på ca. 418.242 tdr. korn eller anden afgrøde, og omsat i penge bliver det vel ca. 16,73 mill. kroner årlig.

Herefter var det naturligvis rart at kunne rede-gøre for, hvad det har kostet at producere dette merudbytte. Det har jeg imidlertid hverken mate-riale eller forudsætninger for at kunne gennemfø-re. Det vil også være en vanskelig opgave, for sam-tidig med, at et sådant arbejde udføres, sker der ligesom en hel kædereaktion.

Lodsejerne må efter hovedafvandingerne af-slutning ofte iværksætte nye arbejder såsom dræ-ning, kultivering, kalkning o.s.v., og senere skal der måske købes maskiner og opføres nye bygninger, og hermed kommer købmænd og håndværkere og-så ind i billedet og sådan kan man blive ved, og dertil kommer så, at der under disse arbejders gennemførelse tilføres egnen store likvide midler i form af penge til arbejds løn og materialer. Ved et landvindingsarbejde, hvor der anvendes maskin-kraft i stor udstrækning, kan der regnes med ca. 40 % af det samlede udgiftsbeløb, men ved grund-forbedringsarbejder, der gennemføres ved hånd-kraft, når man helt op på ca. 80 % til arbejds løn og materialer.

Der er som tidligere anført udført arbejder for ca. 29,3 mill. kroner, heraf har staten som tilskud betalt ca. 15,2 mill. kroner og ydet resten, ca. 14,1 mill. kroner, som lån. Jeg ser herved bort fra de mindre lån, som gives af sparekasser og lignende, da de betyder så lidt i den forbindelse. Det vil sige, at staten i dette område har investeret ca. 29,3 mill. kroner, uden at man har lagt beslag på de stedlige pengeinstitutter, og af disse er ca. 16,7 mill. kroner brugt på egnen til arbejds løn og ma-terialer og indgået i den almindelige omsætning, og lånene til interesserede lodsejere er ydet på gode vilkår. Det må have betydet meget for egnen som helhed, at der er placeret så mange millioner kro-ner til produktive formål. Landvindingsloven har faktisk virket som en egnsudvikling for Vestjyl-land.

3. Nisumfjord-kommissionens under-søgelser.

I betænkning af 8. juni 1928 angående ordning af afløbsforholdene ved Madum å, Gammelå og Sundå, Ringkøbing amt, an-gives arealernes størrelse til ialt 2.470 ha, som efter vegetationsforholdene i store træk opdeles i to hovedgrupper: engarealer og rørarealer, hvorom det nærmere hedder:

»Engarealerne er overvejende sure, ofte sumpede, bevoksede med halvgræsser og mosser, der yder et lille udbytte af dårlig beskaffenhed. Hertil kom-mer, at bjergningsbetingelserne er meget ugunstige og usikre, således at udbyttet er uden stor værdi. Rørarealerne, der særlig forekommer i sydvest (Vollerum enge m.m.), er delvis gode og vil partivis foreløbig med fordel kunne bevares, idet vandaf-ledningen (og eventuel tilførsel af vand) reguleres derefter.«

Kommissionen fremlagde følgende rentabilitets-beregning:

Jordernes værdi efter gennemførelsen af de foreslå-ede foranstaltninger:

470 ha opnår ikke nogen for-bedring. De øvrige arealer, 2000 ha, anslås til 2000 kr. pr. ha, hvilket giver.	4.000.000	
Jordernes værdi efter gennem-førelsen af den vedtagne ord-ning af afløbsforholdene ved Ringkøbing fjord, men inden gennemførelsen af de her fore-slåede foranstaltninger, er be-regnet til:		kr.
Rørarealer, 200 ha à 800 kr.. .	160.000	
Sure enge, 1800 ha à 300 kr.. .	540.000	700.000
Værdistigningen er herefter. . .		3.300.000
Anlægsudgifter:		kr.
Jordarbejde m.m. . . .	625.000	
Erstatning for		
arealer m.m.	24.000	
Pumpeanlæg	111.000	760.000
Driftsudgifter:		kr.
Vedligeholdelse af		
jordarbejde 0,5 pct.	3.125	
Henlæggelser.	.638	
Vedligeholdelse af		
pumpeanlæg 10 pct.		
af 111.000 kr.	11.100	
Brændselsolie m.m. . .	10.540	
Pasning	2.880	
Administration og for-skellige udg.	1.717	
Driftsudg. ialt	30.000	
Driftsudgifter kapitaliseret til. .	600.000	
		1.360.000
Værdistigning ÷ udgifter		1.940.000

Det kan oplyses, at de af kommissionen foreslåede foranstaltninger i det pågældende område først er tilendebragt ved de efter landvindingsloven gennemførte arbejder.

4. Hollandsbjergundersøgelsen

I forbindelse med et større landvindingsarbejde i Randers amt, omfattende ca. 1000 ha og gennemført i 1942-46, er der af den pågældende kommune foretaget en opgørelse af de pålignede personlige skatter indenfor følgende afsnit:

A: en ret stor landsby

B, C og D: et landbrugsområde, som ikke berøres af afvandingen,

E, F og G: et landbrugsområde, som berøres af afvandingen, hvilket især gælder F.

De pålignede personlige skatter fordeler sig med følgende beløb:

Pers. kommuneskat. By:	1941 42 Beløb	1953 54 Beløb	1961 62 Beløb
A	61.039	193.653	348.555
B	8.682	47.163	61.062
C	3.219	9.806	10.724
D	11.546	47.715	66.025
E	10.987	38.668	39.962
F	9.963	53.359	58.615
G	5.972	22.921	18.258

I alt	111.408	413.285	603.201
-------	---------	---------	---------

Statsskat. By:	1941 42 Beløb	1953 54 Beløb	1961 '62 Beløb
A .	39.204	242.067	435.013
B-C .	4.441	51.745	70.134
D .	4.328	40.342	57.537
E .	6.958	40.711	36.328
F .	2.907	56.577	56.707
G .	10.378	74.959	69.046

I alt	68.216	506.401	724.765
-------	--------	---------	---------

På dette grundlag er der foretaget følgende beregninger:

Fra 41/42-53/54 steg E fra 17.945 til 79.379 eller 4,4 gange forhøjelse.

Fra 41/42-53/54 steg F fra 12.870 til 109.936 eller 8,6 gange forhøjelse.

Fra 41/42-53/54 steg G fra 16.350 til 87.880 eller 6,0 gange forhøjelse.

 I alt 47.165 til 287.195 eller 6,1 gange forhøjelse.

Rest af kommunen 132.459 til 632.491 eller 4,7 gange forhøjelse.

Dersom E, F og G forhøjes som den øvrige kommune 4,7 gange fra 47.165 - 222.000, bliver det 65.000 kr. mindre end

den virkelige stigning, som i hovedsagen kan tilskrives afvandingen.

Regnes for statsskatter alene på samme måde fås

E.....	6.958 til	40.711 eller	5,9 gange forhøjelse
F.....	2.907 »	56.577 »	19,5 »
G.....	10.378 »	74.959	7,3 »
I alt	20.243 til	172.247 eller	8,5 gange forhøjelse
Rest af kommunen	47.973 til	334.154 eller	6,9 gange forhøjelse

Dersom E, F og G forhøjes 6,9 gange fra 20.243 til 140.000 bliver det 32.000 kr.

mindre end den virkelige stigning.

Fra 53/54-61/62 steg E fra	79.379	til	76.290	kr.	÷	0,95	gange	større
» 53/54-61/62 » F »	109.936	»	115.322	»		1,05	»	»
» 53/54-61/62 » G »	97.880	»	87.304	»	÷	0,9	»	»
I alt	287.195	til	278.916	kr.	÷	0,97	gange	større
Tillæg for foretaget ekstraordinær afskrivning ...	0		65.000	kr.				
E, F, G	287.195	til	343.916	kr.		1,15	gange	større
Rest af kommunen	632.491	»	1.049.050	»		1,7	»	»
A	435.720	»	783.568	»		1,8	»	»
B, C, D	196.771	»	265.482	»		1,35	»	»
Anlægget har i alt kostet:								
For hovedafvandingen						1,9	mill. kroner	
Detailafvandning						ca. 0,9	»	»
I alt						2,8	mill. kroner	
Anlægsudgiften er finansieret således:								
Lodsejerbidrag, delvis som landvindings- og grundforbedringslån						ca.	790.000	kr.
Landvindingstilskud						»	500.000	»
Grundforbedringstilskud						»	360.000	»
Særligt tilskud fra arbejdsministeriet						»	1.150.000	»
I alt						2.800.000	kr.	

Det nævnte særlige tilskud fra arbejdsministeriet er beregnet således, at det svarer til den arbejdsløshedsunderstøttelse, som ellers skulle have været betalt til de til arbejdet henviste arbejdere. Beløbet er delvis refunderet arbejdsministeriet af de pågældende kommuner.

Til disse beregninger er knyttet følgende bemærkninger (Alsted: Hedeselskabets tidskrift 5/1963):

Af det ovenstående kan udledes, at specielt område F har haft en kraftig økonomisk opgang umiddelbart efter afvandingen, som har manifesteret sig i en betydelig forøget skatteevne fra 1941/42 til 1953/54. I alt har områderne E, F, G været i stand til at tilføre de offentlige kasser 65.000 kr. årligt, og til statskassen alene 32.000 kr. i form af personlige skatter, når der tages tilbørligt hensyn til den almindelige stigning indenfor den øvrige del af kommunen.

Den næste periode fra 1953/54-61/62 viser for området en tilbagegang i skattebetalingen, men hvis der tages hensyn til en usædvanlig stor afskrivning indenfor området, er der en lille stigning, som er knap så stor som den øvrige del af kommunens landbrugsareal, men langt mindre end A by.

Bevægelsen i sidste periode afspejler det almindelige fænomen, at landbrugets indtægter ikke er fulgt med byerhvervenes indtægter.

Hvis E-F-G-området ikke var afvandet, må man antage, at det var blevet liggende på det meget lave niveau i forhold til hele kommunen i 1941/42.

Der kunne naturligvis være andre forhold, som kunne påvirke tallene, f.eks. generationsskifte, men det er der ikke tale om efter de indhentede oplysninger.

De 32.000 kr., som årligt går tilbage til statskassen, betyder en forrentning på 3,7 % af statens investering i form af tilskud efter landvindings- og grundforbedringsloven.

Hvis alle de 65.000 kr., som går tilbage til de offentlige kasser, indregnes, får man en forrentning på 7,5 %.

Foruden den direkte forrentning, må der medregnes de offentlige kassers provenu af efterfølgende led i produktionen, levering af driftsmateriale og ikke mindst den indtjente arbejdsløn under udførelsen.

Der synes således ikke at kunne herske tvivl om, at statens investering har været sund, og at alle vi andre borgere i samfundet ikke gennem vore skatter har deltaget i betaling af anlægget i »E-F-G«.

De 1000 ha havde før afvandingen en meget lille produktion, vel omkring 1000 f.e. pr. ha. Efter afvandingen ligger produktionen på mindst ca. 3.500 f.e. pr. ha. eller en fremgang på 2500 f.e.

Dagspris pr. f.e. i korn og andre salgsafgrøder, som er den langt overvejende produktion, kan sættes til 50 øre, eller en merudbytteværdi på 1250 kr. årligt pr. ha, eller 1.250.000 kr. årligt for området.

Driftsudgifterne for kornavl er iflg. jydsk regnskabskredse 1960'61 ca. 30 øre pr. f.e., når der bortses fra udgift til bygninger, skatter og renter samt driftslederløn. Fortjenesten er altså 2/5 af merudbyttet, eller 500.000, hvoraf der er betalt 65.000 eller ca. 13% af overskuddet, hvilket vist må siges at være ret sandsynligt.

5. Udenlandske undersøgelser.

Der foreligger en del tilsvarende udenlandske undersøgelser. Der kan blandt andet henvises dels til det i beretningen om grundforbedring (Landbokommissionens betænkning, 2. del, side 48-50) anførte, dels til den i hæfte 7 fra International Institute for Land Reclamation and Improvement refererede undersøgelse af et større afvandings- og kultiveringsarbejde i Holland, jfr. referat heraf i Hedeselskabets Tidsskrift nr. 1/1962, og den i tidsskriftet Grundförbättring nr. 2/1961 refererede svenske undersøgelse ved betænkning af Båtnadskomite'n: »Om inverkan av vattenuppdämning och torrlägnning på jordbruksfastigheters värde«.

Resultaterne af de sidstnævnte undersøgelser gengives imidlertid ikke her, da en nærmere analyse af det grundlæggende materiale ikke har kunnet foretages.

b. Udvalgets undersøgelser.

Den landøkonomiske nytte af afvanding kan bestå i større produktivitet, mindre vedligeholdelse, bedre arealform og arealfordeling samt i mindre driftsomkostninger ved jordens dyrkning.

Vand er et af planternes nødvendige næringsstoffer og tjener desuden til opløsning og transport af de øvrige næringsstoffer. Opnåelse af store afgrøder er betinget af, at der i vegetationstiden er tilstrækkelige vandmængder i jordens øvre lag. Afgrødernes vandforbrug skal dækkes af det vand, der af vinterneadbøren tilbageholdes i jorden i rodområdet, og den nedbør der falder i vækstperioden, idet grundvandet kun kan få væ-

sentlig betydning for afgrødernes vandforsyning på flade, lavtliggende og for vand let gennemtrængelige jorder med konstant høj grundvandstand.

Imidlertid må jordbundens porer ikke være vandfyldte; hvis dette er tilfældet, hindres planterøddernes ånding til direkte skade for plantevæksten og udviklingen af det lavere dyre- og planteliv, der betinger en forbedring af jordens fysiske beskaffenhed og omsætningen af organiske stoffer (gødning). Desuden medfører høj grundvandstand direkte skade på følgende måder:

- 1) Fra våd jord er fordampningen stor. Opvarmningen om foråret af vandlidende jord vil derfor foregå langsomt, og det varer længe, inden den opnår den temperatur, der betinger spiringen af kulturplanternes frø. En del ukrudtsplanter frø spirer ved lavere temperatur og vokser op før kulturplanterne. I våd jord er bekæmpelsen af ukrudt vanskelig. Vandlidende jord er således kold, sen og forurenset med ukrudt.
- 2) Jordbearbejdningen og dyrkningen af vandlidende jord er besværlig og medfører store driftsomkostninger.
- 3) Stor nedbør kan ikke synke ned i vandfyldt jord, men strømmer af overfladisk, hvorved gødningsstoffer og fine jordbestanddele skylles ned på lavere partier. På stærkt hældende terræn kan fremkomme dybe og uregelmæssige erosionsfurer.
- 4) Planterødderne udvikles overfladisk på jorder, hvor grundvandet står højt om foråret; når grundvandet senere synker, og overjorden udtørres, lider planterne af vandmangel. Afgrøder på arealer med høj grundvandstand om foråret lider derfor mest under tørkeperioder.
- 5) Våd jord begunstiger forskellige plantesygdomme, f. eks. rodbrand på bederoer, kålbrok på korsblomstrede arter som kålroer m. fl. og sortebensyge på kartofler o.a.

Særlig for oversvømmelse med saltvand af landbrugsarealer kan anføres, at saltvandets skadelige indflydelse angår såvel indflydelse på afgrøder som på jordstruktur. Erosionsskade forårsages af vandets bevægelse og består i materialeflytning - herunder opskylning af sand og slam på de oversvømmede arealer samt erosion af jordoverfladen. Ofte af lejres tillige betydelig mængder af materialer i grøfter og kanaler og forhindrer derved af dræningen. Saltskade angår foruden den direkte giftvirkning på afgrøderne også forringelse af planternes vandforsyning og strukturskade på jorden; de sidstnævnte virkninger strækker sig ud over den vækstperiode, hvori oversvømmelsen er foregået. Den direkte skade på afgrøderne er afhængig af oversvømmelsestidspunktet således:

April-september:

Skade på alle afgrøder

Oktober-november:

Skade på græs, vintersæd og rodfrugter samt jordbearbejdningssværligheder

December-marts:

Skade på græs og vintersæd samt jordbearbejdningssværligheder.

Eftervirkning af oversvømmelse skyldes hovedsagelig strukturskade, som kan modvirkes ved gipstilsættelse.

Endelig kan anføres, at velafvandet jord er en forudsætning for mekanisering af markarbejdet.

En rationel vurdering på denne baggrund af den landøkonomiske nytte af afvanding kræver en indgående forsøgsvirksomhed og undersøgelse af arbejdsbehov og -økonomi, men sådanne forsøg og undersøgelser er kun udført i beskedent omfang.

Fig. 1 viser skematisk forholdet mellem afvandingsdybde og relativt udbytte for sandjord, humusjord og lerjord. Lavtliggende strandjorder med et indtil 1 m tykt lerjordslag på sand bør afvandes til ca. 40 cm under lerjordslaget for at opnå en tilfredsstillende afdræning og for at undgå strukturskade ved kapillær hævn af saltvand.

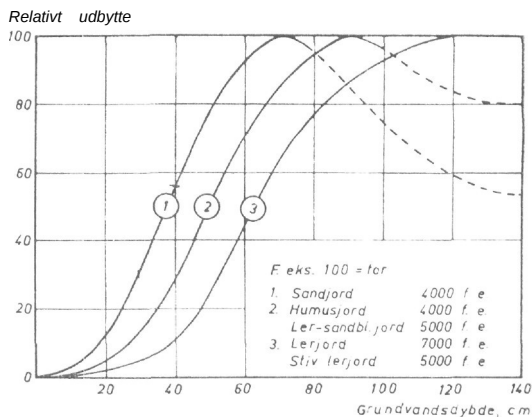

Fig. 1. Grundvandsdybde og relativt udbytte af forskellige jorder.

Til yderligere bedømmelse af den landøkonomiske rentabilitet af afvanding har udvalget foretaget en undersøgelse på følgende grundlag:

Efter udvalgets anmodning udtog Landvindingsudvalgets Ingeniørkontor ca. 240 af de pr. 1. august 1962 ialt ca. 1400 afsluttede landvindingssager. Udvalget tilstræbte at give et bredt billede af virksomheden efter landvindingsloven, således at der medtoges sager af forskellig kategori (inddæmningsarbejder, kunstige afvandinger, vandløbsreguleringer, rørledningsarbejder, kultiveringsarbejder o.a.) samt af forskellig jordbundstype, af forskellig gennemsnitsudgift og så vidt mulig også af varierende teknisk karakter.

Efter udvalgets gennemgang af oplysningerne i de anførte sager, herunder de pågældende amtsvandingspektørers udtalelser, blev der af ovennævnte antal sager udtaget 74 sager, hvori der blev indhentet projektbeskrivelse, regnskaber o.a. oplysninger, hvorefter udvalget heraf udtog 20 sager til nærmere rentabilitetsundersøgelse samt anmodede om undersøgelse af yderligere 3 sager væsentlig af naturfrednings- og fiskerimæssige hensyn.

I nedenstående oversigter og tabeller over de således udvalgte sager er 3 landvindings-

sager vedrørende vandløbsregulering sammenfattes, idet der herved er gennemført regulering af et samlet vandløbssystem.

Til bedømmelse af de udvalgte sagers repræsentativitet er i hosstående oversigt ved-

føjet oplysning om samtlige afsluttende sager; det fremgår heraf, at de udvalgte sager har været væsentlig dyrere at gennemføre end gennemsnittet af samtlige afsluttede sager.

Art	Udvalgte sager		Afsluttede sager	
	Antal	Bruttoudgift for hovedafvanding pr. ha ca. kr	Antal	Bruttoudgift for hovedafvanding pr. ha ca. kr
I. Tørlægning af vandarealer (søterritoriesager)	1	4.350	2	3.200
II. Kunstige afvandinger af landarealer	8	2.300	300	1.500
III. Vandløbsreguleringer	7	2.700	383	1.350
IV. Rørlægning af vandløb	3	4.300	402	2.250
V. Kultiveringsarbejder	1	2.750	293	1.850
VI. Digebeskyttelse, kystsikring o.l.	0	—	32	700
I alt	20	2.925	1412	1.700

Det blev besluttet at søge de nødvendige oplysninger indhentet ved spørgsmål til så vidt muligt alle lodsejere, hvis arealer har haft berøring med den pågældende foranstaltnings udførelse. Til brug herved er udarbejdet et spørgeskema, der er aftrykt som underbilag 1.

Første afsnit i skemaet (A. Om arealet) indeholder spørgsmål, som søger at belyse arealets størrelse, driftsforhold og jordbundsforhold samt den ved landvindingssagen opnåede afvandingsdybde.

I det følgende afsnit søges oplysning om afvandingsudgifterne i videre forstand, d.v.s. til hovedafvanding (landvindingssagen) og de efterfølgende udgifter til dræning og kultivering. Udgifterne er delt op i lodsejerudgift og statstilskud.

I afsnit C angives dernæst oplysning om de årlige nuværende udgifter til vandløbets og anlæggets vedligeholdelse og drift, der sammenholdt med oplysning under B. 1 om de årlige udgifter til oprensning forud for landvindingssagens påbegyndelse giver mulighed for at angive meromkostninger i denne henseende, idet man har anmodet om, at der gives oplysning vedrørende vedligeholdelse af offentlige vandløb, selvom denne udgift helt eller delvis er overtaget af kom-

mune og stat efter lov nr. 171 af 3. maj 1963 om ændringer i vandløbsloven.

Ved spørgsmålene under afsnit D søges oplyst det årlige udbytte i kroner af de i afvandingsarbejdet interesserede arealer dels før og dels efter afvandingen gennem en specificeret angivelse af udbyttets art og pris. Udbyttet er ønsket så vidt muligt beregnet som gennemsnit af de sidste 3 år, d.v.s. årene 1961, 1962 og 1963.

Under afsnit E - H søges belyst arealerens værdiforhold dels gennem oplysning om ejerens bedømmelse af handelspris og dels gennem vurderingsmandens angivelse af enhedspriser efter de officielle grundværdiansættelser.

De pågældende lodsejere fik spørgeskemaerne tilsendt i forvejen med anmodning om at overveje spørgsmålenes indhold.

Som spørgere engagerede man sig med hedeselskabets lokale distriktsbestyrere og med én af de lokale landøkonomiske foreningers planteavlskonsulenter, der alle har uddannelse som agronomer. Som underbilag 2 er aftrykt udvalgets skrivelse af oktober 1963 til spørgerne om den nærmere fremgangsmåde.

Der er i alle de udvalgte sager afgivet oplysninger fra praktisk taget alle lodsejere,

hvis arealer er pålagt afvandingsudgifter af blot nogen betydning. Meningsuoverensstemmelser mellem ejeren og spørgerne har kun foreligget i enkelte tilfælde, særlig angående handelspris og den mest hensigtsmæssige driftsform. Sådan uoverensstemmelse mellem spørgerne indbyrdes har ikke foreligget.

Ved behandlingen af materialet er der udelukkende gået ud fra de på spørgeskemaerne af de enkelte lodsejere angivne oplysninger; det bemærkes, at de anvendte enhedspriser for de opnåede udbytter af korn, roer m.v. varierer en del. men det skønnes, at dette forhold må være uden betydning for materialets værdi som grundlag for den foretagne behandling og vurdering.

I tabel 20 (s. 72-73) er anført de talmæssige og andre oplysninger, der er afgivet af lodsejerne. Af hensyn til ejernes anonymitet er det kun muligt her og i de efterfølgende tabeller at angive gennemsnitstal i forbindelse med en almindelig karakteristik af den pågældende sag.

Da udgifterne til afvandingen refererer sig til forskellige tidspunkter, er disse udgifter korrigeret ved henvendelse til de projekterende for så vidt angår udgifterne ved hovedafvandingen (landvindingssagen), således at der er opstillet nye udgiftsoversigter på grundlag af priser for materialer og arbejde i efteråret 1962; for dræning m.v. er en tilsvarende korrektion foretaget på grundlag af et skøn støttet på den i udvalgets 1. beretning angivne figur over omkostninger i gennemsnit pr. ha ved dræning udført af hedeselskabet. (Figur 3, s. 47 i 2. del af Landbokommissionens betænkning). Herefter har det været muligt at angive en beregnet bruttoinvestering i 1962, således at der kan foretages en sammenligning med spørgeskemaernes oplysninger om de årlige bruttoudbytter og bruttomerudbytter. Det bemærkes, at den korrigerede udgift til hovedafvandning er beregnet under forudsætning af, at arbejdet gennemføres efter landvindingsloven; der er således indregnet 5 $\frac{1}{2}$

pct. årlig rente af de nødvendige forskudsmidler i arbejdsperioden.

Det er en almindelig antagelse, at lodsejerne udnytter en gennemført afvandingsforbedring meget forskelligt og at der ofte går en årrække før end alle lodsejerne drager nytte heraf. Dette er fuldt ud blevet bekræftet ved gennemgangen af det her foreliggende materiale. I tabel 21 (s. 74) er for de enkelte af undersøgelsen omfattede sager, dog bortset fra sag nr. 2, der angår landvinding på søterritoriet, jfr. herom nedenfor, anført forholdet mellem den beregnede bruttoinvestering og gennemsnitlig handelsværdi pr. ha henholdsvis før og efter afvandingen.

Af tabel 21 fremgår, at den gennemsnitlige stigning i handelsværdien i forbindelse med en afvandingsforanstaltning, jfr. tabelens kolonne 6, i forbindelse med de ydede statstilskud, jfr. kolonne 11 i tabel 20, har givet dækning for den af lodsejerne foretagne investering.

Til supplement af oplysningerne i tabel 21 er i tabel 22 (s. 75) angivet forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og grundværdien pr. ha.

I tabel 23 (s. 76) er endelig for de enkelte sager angivet det gennemsnitlige årlige bruttoudbytte pr. ha efter afvandning suppleret med oplysning om det gennemsnitlige årlige bruttomerudbytte pr. ha og dettes forhold til den beregnede bruttoinvestering.

Ved denne undersøgelse er der således fremskaffet oplysning om bruttoudbyttet af de pågældende arealer før og efter afvandingsforanstaltningernes gennemførelse og om deri investering, der af ejeren og staten er foretaget for at fremskaffe merudbyttet.

Ved overvejelserne af, om de opnåede resultater af afvandingen står i forhold til, hvad der kan opnås på jord, hvor særlige afvandingsforanstaltninger ikke er nødvendige, har udvalget søgt sammenligning på grundlag af den foreliggende statistik over høstudbyttet i foderenheder pr. ha efter amtsråds-

Tabel 20. *Overview over undersøgte landvindingsager.*

	Sag nr.	Udførselsår, omkring	Antal oplysninger	Interesseret areal gennemsnitlig pr. ejendom, ha	Arealernes bonitet	Hovedafgrøde, som danner grundlag for oplysninger i tabel 23
Kolonne	1	2	3	4	5	6
I. Søterrioriesag	2a b	1946 1946	25 70	9,62 3,30	$\frac{1}{8}$ dynd/ ler/sand	Frilandsgartneri, korn, sukkerroer
II. Kunstig afvanding.....	3 8 1 6 4 7 9 5	1959 1948 1948 1949 1954 1960 1945 1955	71 2 1 22 17 39 33 1	21,13 470 (1190) 487 7,04 9,4 3,61 1,76 46	$\frac{2}{8}$ sand/ $\frac{1}{8}$ dynd/ $\frac{1}{2}$ dynd/ $\frac{1}{8}$ sand/ $\frac{1}{8}$ sand/ $\frac{2}{8}$ dynd/ klæg, delv. sandb. sand dynd dynd god lavmose	korn korn, frø og græs alm. sædskifte alm. sædskifte korn korn græsning korn/frø
Gennemsnit			(186)			
III. Vandløbsregulering.....	16 13 10 11 14 15 12	1954 1951 1946 1956 1959 1960 1958	110 101 21 11 67 14 5	2,73 2,99 8,21 9,6 2,06 1,48 2,34	dynd $\frac{2}{8}$ sand/ $\frac{1}{8}$ lavmose ler ler højmose på sand lavmose/ ler på sand dårlig lavmose	korn/græsning korn/græsning korn/sukkerroer korn/sukkerroer korn/græsning korn/græsning korn/græsning
Gennemsnit			(321)			
IV. Rørlægning af vandløb.....	19 18 17	1958 1957 1955	17 9 1	1,59 5,29 7,8	god lavmose ler dynd/ler	alm. sædskifte korn korn
Gennemsnit			(27)			
V. Kultiveringsarbejder	20	1959	29	1,81	højmose på sand	korn
Gennemsnit I-V			(634)			
Gennemsnit 1-20.....						

Faktisk bruttoinvestering kr. pr. ha					Beregnet bruttoinvestering 1962 ca. kr. pr. ha			Bemærkninger
Hovedaf- vanding	Dræning m. v.-	I alt	Heraf tilskud		Hovedaf- vanding	Dræning m. v.	I alt	
			kr.	%				
7	8	9	10	11	12	13	14	
4350 4343	295 443	4645 4786	2985 2970	64 62	7264	375	7639	Se iøvrigt tekst side 77.
348 1704 1864 1627 630 7116 3097 1858	730 1405 1445 1287 135 2034 316 2898	1078 3109 3309 2914 765 9150 3413 4756	285 1405 1549 1332 360 5296 2132 1641	26 45 47 45 47 57 62 35	422 2369 2423 2164 958 8183 4676 2391	885 1756 2167 1931 236 2034 732 3747	1307 4125 4590 4095 1194 10217 5408 6138	Væsentlige driftsmæssige fordele er ikke indregnet. Udbyttet er stigende.
2281	1281	3562	1750	49	2948	1686	4634	
1716 1242 858 1248 2811 5827 5083	1070 1073 276 609 295 362 2361	2786 2315 1134 1857 3106 6189 7444	1223 921 608 841 1698 3549 3765	44 40 54 45 55 57 51	2334 1555 1210 1552 3401 6177 6100	1605 1609 552 761 369 362 2951	3939 3164 1762 2313 3770 6539 9051	Væsentlige driftsmæssige fordele er ikke indregnet. Afvandingen er endnu ikke ud- nyttet. Væsentlige rørlegningsmæssige for- dele er ikke indregnet.
2683	864	3547	1801	51	3190	1173	4363	
5049 2146 5725	663 777 577	5712 2923 6302	3355 1383 3473	59 47 55	6059 2489 6985	829 971 865	6888 3460 7850	Rørlegnings- og driftsmæssige fo- dele er ikke indregnet. Værdi af det tillagte tidligere til vandløbet hø- rende areal er ikke fradraget i an- lægsudgiften.
4307	672	4979	2737	55	5178	888	6066	
2760	321	3081	1520	49	3428	391	3819	Væsentlige rørlegningsmæssige fordele er ikke indregnet.
3275	716	3991	2155	54	4402	903	5305	
2925	923	3848	2014	52	3607	1256	4863	

Tabel 21. *Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og handelsværdier pr. ha. 1962.*

	Sag nr.	Bruttoinvestering pr. ha. kr.	Gennemsnitlig handelsværdi pr. ha.			
			Før afvanding kr.	Efter afvanding kr.	Stigning kr.	Stigning i pct. af kol. 2
Gruppe II: Kunstig afvanding	3	1307	450	3400	2950	226
	8	4125	200	5500	5300	28
	1	4590	0	1500	1500	33
	6	4095	1800	4600	2800	68
	4	1194	600	1900	1300	109
	7	10217	2700	6900	4200	41
	9	5408	800	3900	3100	57
	5	6138	2000	5000	3000	49
Gennemsnit, ca	-	4634	1050	4100	3050	66
Gruppe III: Vandløbsreguleringer	16	3939	1800	2800	1000	25
	13	3164	1650	4900	3250	103
	10	1762	5500	7000	1500	85
	11	2313	5500	6800	1300	56
	14	3770	600	2300	1700	45
	15	6539	3000	5500	2500	38
	12	9051	500	5000	4500	50
Gennemsnit, ca		4363	2650	4900	2250	52
Gruppe IV: Rørlægning af vandløb	19	6888	3000	4000	1000	15
	18	3460				
	17	7850	0	6000	6000	76
Gennemsnit, ca		6066	1500	5000	3500	58
Gruppe V: Kultiveringsarbejder	20	3819	900	2700	1800	47

kredse i forbindelse med oplysninger om jordværdi. Imidlertid har man ikke ment det muligt at sammenstille oplysninger over høstudbyttet med den inddeling af regnskabsmaterialet, som for eksempel benyttes af Landøkonomisk Driftsbureau, hvortil kommer, at en direkte klassifikation af de foran i tabel 20 angivne jordbundsforhold med henblik på en overførsel til de ved statistikken for landsdele forudsatte bonitetsvise forskelle ikke er mulig.

Endelig bemærkes at man har overvejet at videreføre de givne oplysninger om bruttoudbytter og bruttomerudbytter til nettoværdier, det vil sige at gøre fradrag for omkostningerne ved dyrkningen m.v. af de afvandede arealer, men har måttet afstå herfra, særlig fordi der ikke foreligger oplys-

ning om den enkelte af undersøgelsen omfattede ejendoms driftsform, beliggenhed og brugsstørrelse. Til en tilnærmet bedømmelse af forholdet mellem brutto- og nettoværdi kan dog følgende anføres:

Da de afvandede arealer helt eller overvejende anvendes til udvidelse af bestående brug og gennemgående udgør en mindre del af den pågældende ejendoms samlede dyrkningsareal, er det forsvarligt at se bort fra omkostninger til bygninger, inventar, driftsledelse og desuden arbejdskraft, således at der refterer driftsudgifter til udsæd, gødning, hestekraft, maskinstation og traktor. Ifølge Landøkonomisk Driftsbureaus undersøgelser for høståret 1961—62 udgør disse udgifter pr. f.e. følgende:

Tabel 22. *Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og grundværdier pr. ha. 1962.*

	Sag nr.	Brutto- investering pr. ha kr.	Gennemsnitlig grundværdi pr. ha			
			før afvan- ding kr.	efter afvan- ding kr.	stigning kr.	stigning i pct. af kol. 2
	1	2	3	4	5	6
Gruppe II: Kunstig afvanding	3	1307	250	550	300	23
	8	4125	150	2000	1850	45
	1	4590	150	850	700	15
	6	4095	750	1300	550	14
	4	1194	400	900	500	42
	7	10217	1000	1200	200	2
	9	5408	900	1500	600	11
	5	6138	1300	1600	300	5
Gennemsnit, ca.	—	4634	600	1250	650	14
Gruppe III: Vandløbsreguleringer	16	3939	1000	1250	250	6
	13	3164	950	1550	600	19
	10	1762	1850	2300	450	26
	11	2313	1700	2300	600	26
	14	3770	250	500	250	7
	15	6539	2000	2000	0	0
	12	9051	150	750	600	7
Gennemsnit, ca.		4362	1100	1500	400	9
Gruppe IV: Rørlægning af vandløb	19	6888	1200	1200	0	0
	18	3460	2300	2500	200	6
	17	7850	300	1600	1300	17
Gennemsnit, ca.		6066	1250	1750	500	8
Gruppe V Kultiveringsarbejder	20	3819	200	-	-	-

Roer 14,7 øre
Græs 11,4 -
Korn 21,2 -

Bruttoudbyttet for de anførte afgrøder kan for grovfoderarealerne ansættes til 25 øre pr. f.e. og for korn til 40 øre pr. f.e. Herefter vil det under de givne forudsætninger være rimeligt at anføre, at netto-værdien andrager omkring 50 pct. af brutto-værdien.

Ved besvarelsen af spørgeskemaet har lods-ejerne i vidt omfang anført, at der er tilført ejendommen driftsmæssige og arronderings-mæssige fordele i forbindelse med afvandin-gen, men der er ikke angivet talmæssige op-lysninger herom. Sådanne oplysninger kan heller ikke fremskaffes på andet grundlag,

men om spørgsmålet foreligger der en af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles afdeling for landbrugsøkonomi i 1957 udgivet rede-gørelse af lic.agro. Carl Thomsen og lic-agro. Birger Møller. Konklusionen af afhandlin-gen, hvis titel er »Driftsøkonomiske under-søgelser vedrørende landbrugets arronde-ringsforhold«, kan refereres således: Under-søgelserne, der er baseret på en gennem-gang af arronderingsforholdene i 3 sønder-jydske sogne og en analyse af landbrugs-tællingernes opgørelse for de berørte land-brug, fører til det resultat, at der på dårligt arronderede ejendomme gennemføres en mere ekstensiv driftsform end på godt ar-ronderede brug, idet det for de enkelte om-råder anføres følgende:

Arealbenyttelse: Dårlig arrondering fører til et mindre areal i omdriften, og i forbindelse hermed et mindre areal med korn- og rodfrugtafgrøder.

Husdyrbestand: De dårligt arronderede ejendomme karakteriseres ved et mindre antal malkekøer og tillige ved et mindre samlet kvægtal pr. 100 ha. For de mindste ejendomme (under 10 ha) har de dårligt arronderede brug derimod et større antal søer samt svin ialt pr. 100 ha samt flere høns. I de andre grupper udlignes det mindre antal køer pr. 100 ha ofte af et større antal stude eller stk. ungkvæg, medens antal svin og høns nærmest er mindre.

Grovfoder areal pr. storkreatur: Arronderingsforholdenes indflydelse på høstudbyttet af grovfoderarealerne er meget betydelig, idet høstudbyttet på de velarronderede ejendomme var 20-35 % større end på de dårligt arronderede.

Mekaniseringsforhold: Der er som helhed ikke nogen klar sammenhæng mellem størrelsen af det samlede trækraftforbrug og de relative arronderingsforhold.

Kunstgødningforbrug: Dårlige arronderingsforhold medfører en tydelig nedgang i kunstgødningforbruget.

Ensilagebeholdere: Der er ikke nogen tydelig forskel mellem godt og dårligt arronderede ejendomme; blandt de store

Tabel 23. *Forholdet mellem beregnet bruttoinvestering og bruttoudbytte samt bruttomerudbytte pr. ha. 1962.*

	Sag nr.	Brutto- investering pr. ha kr.	Årligt bruttoudb. efter afvanding				Årligt bruttomerudbytte			
			gennemsnitlig		største udbytte		gennemsnitlig		største stigning	
			kr.	i pct. af kol. 2	kr.	i pct. af kol. 2	kr.	i pct. af kol. 2	kr.	i pct. af kol. 2
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Gruppe II: Kunstig afvanding	3	1307	1139	87	—	—	999	76	—	—
	8	4125	1820	44	—	—	1487	36	—	—
	1	4590	1577	34	—	—	1577	34	—	—
	6	4095	1179	29	1747	43	728	18	1296	32
	4	1194	1070	99	1450	121	785	66	1253	105
	7	10217	1320	13	2353	23	1047	10	2161	21
	9	5408	758	14	1766	33	697	13	1438	27
	5	6138	1214	20	—	—	815	13	—	—
Gennemsnit, ca.....	—	4634	1260	27	—	—	1017	22	—	—
Gruppe III: Vandløbsregulering	16	3939	1094	28	1714	44	478	12	1576	40
	13	3164	874	28	—	—	714	23	—	—
	10	1762	2364	134	—	—	143	8	967	55
	11	2313	2162	93	—	—	406	18	1580	68
	14	3770	511	14	1801	48	399	11	1622	43
	15	6539	1068	16	1877	29	529	8	1666	25
	12	9061	1124	12	1731	19	1021	11	1706	19
Gennemsnit, ca.....	—	4363	1314	30	—	—	527	12	—	—
Gruppe IV: Rørlægning af vandløb	19	6888	1599	23	6628	96	971	14	1703	25
	18	3460	1878	54	2690	78	475	14	898	26
	17	7850	2103	27	—	—	2103	27	—	—
Gennemsnit, ca.....	—	6066	1860	31	—	—	1183	20	—	—
Gruppe V: Kultiveringsarbejder	20	3819	884	23	3846	101	557	15	2394	63

ejendomme synes rumfanget dog at være relativt mindre end på de dårligt arronderede ejendomme.

Arbejdskraftforbrug: For de store ejendomme findes det mindste folkehold på de dårligt arronderede ejendomme, som udtryk for den mindre arbejdskrævende driftsform på disse brug.

Grundværdi og ejendomsværdi pr. ha: Ingen af disse viser nogen generel sammenhæng med de relative arronderingsforhold.

En analyse af arronderingsforholdenes betydning gennem regnskabsresultater viser også, at dårligt arronderede ejendomme drives mere ekstensivt end godt arronderede, hvilket er særligt tydeligt i antallet af malkekøer og mælkeproduktionens størrelse.

Særlig om landvinding på søterritoriet.

Den i tabel 20 i begyndelsen anførte landvindingssag angår særlig afvanding af et ca. 500 ha stort, tidligere vanddækket område af søterritoriet. Efter afvandingen og kultiveringen blev ca. 210 ha udlagt til oprettelse af 25 husmandsbrug, medens resten blev delt i mindre lodder og tillagt bestående brug i området. I oversigten er resultatet fra de selvstændige brug anført under a, medens oplysningerne om tillægsjorderne angives under b.

Til forholdet mellem den faktiske bruttoinvestering i årene omkring 1946 og beregnet bruttoinvestering i 1962 kan oplyses, at stigningen på omkr. 83 pct. på det samlede overslag fordeler sig med den største stigning på pumpeanlæg og andre bygværker samt byggerenter, medens der er en forholdsvis mindre stigning på kanalarbejde,

dræning og lignende, hvor der nu kan anvendes maskiner i videre omfang end tidligere.

På grundlag af den anførte beregnede bruttoinvestering på 7.639 kr. pr. ha kan oplyses følgende:

Det årlige, gennemsnitlige bruttoudbytte (= bruttomerudbytte) udgør 2.550 kr. eller omkring 1/3 af investeringen.

Handelsværdien er for arealerne under husmandsbrugene oplyst til gennemsnitlig 4.585 kr. pr. ha (varierende fra 3.000 kr. til 7.000 kr.) og for tillægsarealerne til 4.655 kr. pr. ha (varierende fra 2.000 kr. til 5.500 kr.)

Arealernes grundværdi er i 1960 gennemsnitlig ansat til 1.200 kr. pr. ha.

Til bedømmelse af de pågældende husmandsbrugs muligheder for at forrente den investerede kapital kan anføres, at en yderligere investering på omkring 14.000 kr. pr. ha til dækning af omkostningerne ved vej-anlæg, vand- og elinstallation, opførelse af bygningerne samt forsyning med inventar, besætning og driftsbeholdninger bevirker, at bruttomerudbyttet af disse arealer udgør omkring 12 pct. af den samlede investering i husmandsbruget.

Også for landvinding på søterritoriet har man måttet afstå fra at gennemføre en egentlig nettoberegning på driftsresultatet, men man ønsker at anføre, at sådanne beregninger så vidt muligt bør udføres forud for beslutningen om gennemførelse af andre sådanne projekter, således at der herved tages hensyn til arealernes fremtidige anvendelse (tillægsjord, husmandsbrug, evt. rekreative områder m.v.) og den hertil nødvendige investering udover udgifterne til afvanding.

Kapitel VI.

LANDVINDINGSARBEJDETS BESKÆFTIGELSESMÆSSIGE BETYDNING

Landvindingsloven blev i 1940 forberedt af Regeringens Beskæftigelsesudvalg. Lovforslaget blev fremsat som et led i en serie forslag, der alle havde til formål at tilvejebringe beskæftigelse under de på dette tidspunkt herskende særlige forhold. Ved forslagens fremsættelse fremhævedes dog tillige landvindingsarbejdernes produktionsmæssige betydning, og der har siden været lagt vekslende vægt på disse to formål med udførelsen af landvindingsarbejder.

Der har dog ikke - som i grundforbedringsloven - været fastsat særlige regler om tilskud til de dele af landvindingsudgifterne, som er særlig arbejdskraft-krævende, men landvindingsarbejderne er som helhed indgået i den almindelige beskæftigelsespolitik, også efter at maskinanvendelse i højere og højere grad er blevet mulig. En undtagelse herfra er dog enkelte landvindingsarbejder, der under 2. verdenskrig og i de første efterkrigsår blev gennemført af arbejdsministeriet dels som beskæftigelsesarbejder, udført med tilskud i henhold til beskæftigelseslovgivningen, men således at dette tilskud suppleres med landvindingstilskud og ofte således, at lodsejerandelen på forhånd var fastsat til et bestemt gennemsnitsbeløb pr. ha, og dels som en arbejdsopgave for en statsgdomslejr, således at arbejdet blev udført med arbejdskraft fra den pågældende lejr.

Samarbejdet mellem arbejdsministeriet og landvindingsmyndighederne er formidlet både gennem arbejdsministeriets repræsentant i landvindingsudvalget og ved direkte forhandlinger mellem embedsmændene i de

pågældende styrelser. Dette samarbejde har i lighed med samarbejde om anden anlægsvirksomhed m.v. særlig haft til formål

- 1) at sikre, at der er tilstrækkelig arbejdskraft til rådighed for landbruget,
- 2) i perioder med arbejdsløshed at sikre den størst mulige anvendelse af arbejdsløse ved landvindingsarbejder,
- 3) i perioder med en stærk efterspørgsel efter arbejdskraft at regulere landvindingsvirksomheden gennem bestemmelser om tilladelse til iværksættelse (genoptagelse) af sådanne arbejder, og
- 4) at prioritere udførelsen af arbejderne under hensyntagen til områder med særlig høj ledighed.

Disse hensyn har desuden i vidt omfang været lagt til grund ved bevillingsmyndighedernes afgørelse af, hvor store midler der i de enkelte år har kunnet afsættes til fortsættelse af igangværende landvindingsarbejder og godkendelse af nye projekter.

Om de nærmere beskæftigelsesmæssige regler kan anføres følgende:

ad 1) For at sikre den bedst mulige arbejdskraftfordeling og hindre at landbrugets arbejdskraft trækkes bort fra normalt landbrugsarbejde, blev der for landvindingsarbejderne - i lighed med hvad der også skulle gælde forskellige andre anlægsarbejder — straks efter landvindingslovens vedtagelse gennemført den ordning, at der i forbindelse med et landvindingsprojekt overfor arbejdsministeriet afgives oplysning om omfanget

af arbejdet opgivet i antal arbejdsdage, tidspunktet for arbejdets iværksættelse og tidspunktet for den forventede færdiggørelse.

Ved lov nr. 182 af 8. april 1941 om sikring af landbrugets arbejdskraft m.v. blev det bestemt, at der bl.a. ved landvindingsarbejder kun må beskæftiges arbejdere, der anvises af eller antages med godkendelse af arbejdsanvisningsmyndighederne. Denne regel er opretholdt også efter lovens udløb, idet et tilsvarende vilkår bliver optaget i landbrugsministeriets bevilling af en landvindingssag. Fra 1945 er det endvidere pålagt de tilsynsførende at forhandle med arbejdsanvisningskontorerne om tidspunktet for arbejdets iværksættelse.

ad 2-4) Indtil 1946 blev iværksættelse af landvindingsarbejder behandlet af beskæftigelsescentralen og beskæftigelsesudvalget, jfr. lov nr. 284 af 30. juni 1941 om iværksættelse af offentlige arbejder og beskæftigelse af arbejdsløse. Fra 1948 har landvindingsarbejder efter endt behandling i landvindingsudvalget været optaget på en beredskabsliste og først kunnet iværksættes efter forhandling med arbejdsministeriet, dog således, at der fra april 1950 ved den tekstanmærkning til tillægsbevillingsloven, der angiver rammen for landvindingsarbejder, blev undtaget et mindre beløb til landvindingsarbejder, som påregnes iværksat inden for en nærmere fremtid, uden at forudgående optagelse på beredskabslisten er fornøden.

Ved bevillingen til landvindingsarbejder for 1955/56 blev det af finansministeriet bestemt, at arbejdsministeriet ikke kunne tillade frigivelse fra beredskabslisten uden nærmere forhandling med finansministeriet om tidspunktet for igangsættelsen og takten i udførelsen, der for de større arbejders vedkommende resulterede i en opdeling af arbejdet, der muliggjorde etapevis udførelse. Efter den praksis, der udviklede sig, har man stort set kunnet regne med, at frigivne landvindingsarbejder og etaper af disse i almindelighed vil blive fuldført i løbet af højt ét år fra frigivelsestidspunktet.

Landvindingsarbejder er ved sin placering på finansloven m.v. karakteriseret som offentlige anlægsarbejder, og med hjemmel i beskæftigelseslovgivningen har disse arbejder jaivnlig været standset i sommerperioden, idet der dog har været adgang til at opnå dispensation, jfr. følgende oversigt:

År	Standsningsperiode	Eventuelle dispensationer ved
1943	12/5-15/9	
1944	15/5-15/9	
1946	19/3-9/12	
1954-55	1/6-31/8	
1959	15/5-15/9	Arbejdsministeriet
1960	15/5-15/9	
1961	15/5-15/9	Arbejdsanv.kontorerne
1962	1/5-1/10	do.
1963	15/5-15/9	do.
1964	15/5-15/10	do.
1965	15/5-15/10	do.

Efterhånden som beskæftigelsessituationen i landet blev forbedret, har arbejdsministeriet stillet større krav til arbejdernes udførelse i vintermånederne og deres standsnings i sommerperioden.

I beskæftigelsesmæssig henseende har landvindingsarbejdet særlig betydning for den ikke-faglærte arbejdskraft på landet. Det skønnes, at gennemsnitlig 25 pct. af udgifterne ved landvindingsarbejder angår arbejds lønudgifter, men denne andel varierer en del fra arbejde til arbejde. Der er i de senere år udbetalt omkring 4 mill. kroner i løn til arbejdere, som har været beskæftiget ved landvindingsarbejder.

Den samlede direkte beskæftigelse ved landvindingsarbejder, eksklusive særlig specialuddannet arbejdskraft, formænd o.lign., opgjort på grundlag af arbejdsanvisningskontorenes oplysning, er angivet i tabel 24 (s. 80). Det fremgår heraf, at den samlede gennemsnitlige beskæftigelse ved landvindingsarbejder (omregnet til helårsarbejdere) har andraget godt 200 mand årlig indenfor femåret 1955/59, medens den i femåret 1960/64 har været ca. 100 mand. Det fremgår desuden, at landvindingsarbejderne særlig har fundet sted i Jylland og særlig i områder

Tabel 24. Antal medlemmer af arbejdsmændenes arbejdsløhedskasse og antal ledige arbejdsmænd i landkommuner (reducerede tal), samt antal beskæftigede ved landvindingsarbejder.

	Årgennemsnit 1955/59				Årgennemsnit 1960/64			
	Antal forsikrede arbejdsmænd	Heraf ledige		Antal beskæftigede ved landvindingsarbejde	Antal forsikrede arbejdsmænd	Heraf ledige		Antal beskæftigede ved landvindingsarbejde
		Antal	I pct. af kol. 1			Antal	I pct. af kol. 1	
Sjælland	32.708	2.202	6,7	38	35.339	909	2,6	12
Bornholm	1.816	157	8,6	1	1.837	104	5,7	
Lolland-Falster	6.512	610	9,4	5	5.966	340	6,0	1
Fyn	11.691	925	7,9	15	12.199	377	3,1	3
A. Øerne	52.727	3.890	7,4	59	55.341	1.730	3,1	16
Østlige Jylland . .	19.264	2.177	11,3	18	19.466	834	4,3	9
Nordlige Jylland	17.644	2.950	16,7	42	18.044	1.615	9,0	20
Vestlige Jylland .	15.447	2.069	13,4	68	15.994	952	6,0	40
Sydlig Jylland .	8.268	768	9,3	23	8.803	365	4,1	17
B Jylland.	60.623	7.964	13,1	155	62.307	3.766	6,0	86
A B. Hele landet.	113.350	11.858	10,5	210	117.648	5.496	4,7	102

med ledighedsproblemer. Nedgangen i beskæftigelsen fra 1955/59 til 1960/64 har været størst på øerne, hvor beskæftigelsen er bedst.

I tabel 25 er beskæftigelsen ved landvindingsarbejder for de samme femårsperioder

fordelt på sommer- og vintergennemsnit. Det fremgår heraf, at der - bortset fra år, hvor vejrforholdene i særlig grad vanskeliggjorde udførelse i vintermånederne - ikke har foreligget nogen særlig variation mellem sommer- og vinterbeskæftigelse.

Tabel 25. Sommer- og vintergennemsnit af antal beskæftigede ved landvindingsarbejde og af ledighedsprocent for arbejdsmænd i landkommuner (reducerede tal).

	Maj-oktober		November-april		Hele året	
	Antal beskæftigede ved landvindingsarbejde	Ledighedsprocent for arbejdsmænd	Antal beskæftigede ved landvindingsarbejde	Ledighedsprocent for arbejdsmænd	Antal beskæftigede ved landvindingsarbejde	Ledighedsprocent for arbejdsmænd
1955/56	283	2,3	166	18,4	224	10,3
1956/57	274	1,6	218	18,1	247	9,8
1957/58	249	3,9	155	20,7	202	12,3
1958/59	218	2,6	193	13,4	206	8,0
1959/60	193	1,7	121	10,3	157	6,0
Gennemsnit 1955-60	243	2,4	171	16,2	207	9,3
1960/61	139	0,9	116	5,7	127	3,3
1961/62	149	0,8	117	6,8	133	3,8
1962/63	106	0,5	37	13,6	72	7,0
1963/64	107	0,3	85	8,7	96	4,5
1964/65	77	0,2	75	3,6	76	1,9
Gennemsnit 1960-65	116	0,5	86	7,7	101	4,7

Alt i alt kan man drage den konklusion, at beskæftigelsen ved landvindingsarbejder i realiteten ikke er af en sådan størrelsesorden, at den kan have nogen væsentlig betydning i beskæftigelsespolitikken, dog eventuelt bortset fra meget store, nærmest egnsomfattende opgaver, hvor der vil være praktisk mulighed for at tilrettelægge arbejdet med hensyntagen til de beskæftigelsesmæssige forhold på egnen.

Hvor stor en del af en landvindingssags omkostninger, der kan tilskrives en af beskæftigelsesmæssige årsager anvendt særlig udførelsesmåde, varierer fra sag til sag. Det må imidlertid antages, at ulemperne ved at udføre anlægget delvis i vinterperioden vil være særlig store ved kunstige afvandingsanlæg indtil pumpeanlægget kan sættes i gang, samt ved regulering af større vandløb. På grundlag af nogle i foråret 1965 afgivne tilbud, hvori der på ikke-konditionsmæssig måde af tilbudsgiveren var taget forbehold om arbejdets udførelse om sommeren, kan det skønnes, at det for udgiften til arbejds-

løn drejer sig om en prisforhøjelse på 10-15 pct. for mindre, kortvarige arbejder. Det må imidlertid antages, at entreprenører for langvarige arbejder i højere grad indregner vinterarbejdsrisikoen, hvorved bemærkes at det er et almindeligt vilkår, at entreprenøren skal vedligeholde de udførte anlæg i anlægsperioden.

Udførelse af en væsentlig del af vandløbsreguleringer som vinterarbejde ved en relativ høj vandstand i vandløbet, har ofte været årsag til, at det nye vandløbsprofil bliver fremstillet med meget uregelmæssige skråninger. Dette forhold var af mindre betydning, sålænge vedligeholdelsesarbejdet blev udført ved lodsejernes egen foranstaltning, oftest manuelt, idet selve vandløbet kunne sikres ved faskiner m.v. Efter det offentliges overtagelse af vedligeholdelsen, jfr. vandløbslovtillægget, udføres dettes arbejde i højere grad maskinelt, men en forudsætning herfor er, at vandløbet bør fremtræde med regelmæssige skråninger og så vidt muligt uden større sikringer.

Kapitel VII

FISKERIINTERESSERS FORHOLD TIL AFVANDINGSARBEJDER

Ved vandløbsreguleringer og ved tørlægninger på søterritoriet gennemføres der foranstaltninger, som berører fiskeriets interesser; ved fiskeri forstås ikke blot fangst af fisk, men fiskeri i ordets videste betydning, altså tillige alt, hvad der tjener til opretholdelsen og forøgelsen af fiskebestandene, såsom gydning, opvækst o.s.v., jfr. f.eks. ferskvandsfiskerilovens § 58, stk. 2, hvorefter bestyrelsen for et regulativordnet område bl.a. skal varetage fiskeriets interesser overfor visse for fiskeriet uheldige indgreb i fiskevandets naturlige tilstand, såsom regulering, tørlægning, oprensning og engvanding.

Fiskeriministeriets synspunkter kan sammenfattes således:

Som ofte fremhævet og beskrevet, »Skrifter fra Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser« nr. 16, 1955, består en af landvindingens skadelige indvirkninger på vandløbs- og søfiskeriet deri, at der ved bygning af styrt skabes vanskeligheder for fiskenes fri gang i vandsystemerne, eller at denne frie gang ligefrem bringes til standsning. Herved besværlig- eller umuliggøres udnyttelsen af større eller mindre vandarealer enten som gydeplads (f.eks. for laks og ørred) eller som opvækstplads for ål. Særlige foranstaltninger kan dog træffes - og er også i mange tilfælde blevet truffet - for at eliminere denne fiskerimæssige ulempe, bl.a. ved opdeling af styrt, anbringelse af ålepas o s v

Alvorligere er det, hvor gydepladser helt fjernes under reguleringen af et vandløb, idet denne skade oftest er irreparabel. Hvorvidt en plads i et vandløb er egnet som gydeplads for f.eks. laks og ørred, er ikke blot et spørgsmål om bundens konsistens, men afgøres - foruden af dette forhold - af strømforholdene, refugier for gydefisken, sandvanding, okkeraflejringer og sandsynligvis endnu flere. Hvor, som i Skjern å, gydepladserne for laks efter-

lades i afskårne »døde« åslynger, er det indlysende, at skaden er total.

Erindres må det i denne forbindelse, at et vandsystems afkastning af »vandrefisk« (hovedsagelig laks og ørred) ved flere lejligheder har vist sig at være direkte proportional med udstrækningen af gydemulighederne i vandsystemet. Enhver reduktion af disse muligheder vil følgelig medføre en hertil svarende nedgang i fiskeriet efter de to fiskearter, både i ferskvand og på kysten udenfor. At denne nedgang ikke straks sætter ind, men først efter forløbet af en kortere årrække (4-5 år) er en direkte følge af, at der på tidspunktet for ødelæggelsen af reproduktionsmulighederne findes 4-5 intakte årgange af de pågældende fisk, og først når disse er fanget eller på anden vis gået ud af cyklus'en, finder nedgangen i bestanden sted.

Tilsvarende reduktion i bestandene - og dermed i fiskeriudbyttet — kan forventes at sætte ind, hvor gyde- og yngelopvækstmuligheder for fiskearter som helt, gedde og aborre ødelægges. Alle tre arter lever i brakvand, men er helt eller delvist henviset til at yngle i rolige partier med yppig plantevækst i vandløbenes nedre dele eller de hermed i forbindelse stående grøfter og »døde« åforgreninger. Udtørres sådanne, eller holdes de for godt rensete for grøde, mister de deres værdi som ynglepladser.

Selve det, at et vandløb reguleres, at biotopernes differentiering formindskes, og at skjulesteder for fiskene i form af overhængende bredder, puder af grøde, trærodder ved bredderne, store sten o s v, fjernes, influerer også uheldigt på fiskeriet derved, at antallet af fisk i det pågældende vandløb formindskes meget væsentligt i forhold til »naturtilstanden«. Til belysning heraf foreligger et betydeligt materiale af kvantitative bestandsanalyser, udført ved hjælp af elektrofiskeri. Desværre er materialet endnu ikke færdigbehandlet, så eksakte tal kan gives, men forskellene mellem bestande i regulerede og uregulerede vandløb er særdeles slående. Især er det tydeligt, at åle »tætheden« i vandløbene påvirkes stærkt af reguleringerne, et forhold, som må beklages dobbelt i betragtning af ålens stilling som - i hvert fald op til den anden verdenskrig -

ferskvandsfiskeriets økonomisk vigtigste komponent, og i betragtning af, at åleproduktionen i ferskvand iflg. nyligt udførte svenske undersøgelser indgår i kystfiskeriets (erhvervsfiskeriets) fangster med omkring 50 %.

Sådanne fiskeriinteressers forhold til afvandingsarbejder havde også før landvindingsloven af 1940 givet anledning til nogle retlige afgørelser, men i en interessekollision mellem afvanding og fiskeri giver ydelsen af statstilskud muligheden for et anbringende om, at der i hvert enkelt tilfælde bør foretages en afvejen af på den ene side de landbrugsmæssige interesser og på den anden side de fiskerimæssige interesser, bl.a. således, at det ikke er givet, at man bør indtage helt samme standpunkt overfor erstatningskrav fra de fiskeriberettigede i de tilfælde, hvor lodsejere gennemfører afvandingssagen med statsstøtte efter grundforbedrings- eller landvindingsloven som i de tilfælde, hvor lodsejerne selv bekoster afvandingen. Under hensyn hertil er der nedenfor, særskilt for vandløbsreguleringer o.lign., for dambrugsinteresser og for landvinding på søterritoriet, givet en fremstilling af vandløbslovgivningens almindelige bestemmelser om disse fiskeriforhold i forbindelse med en gennemgang af de øvrige forudsætninger i den henseende i landvindingsloven samt for den af landvindingsudvalget og landbrugsministeriet gennemførte praksis.

A. Vandløbsreguleringer o.lign.

Efter lovgivningen om ferskvandsfiskeri tilkommer retten til fiskeri i ferske vande ejeren af den tilstødende grund, idet den almindelige ordning er, at ferske vande normalt udgør en del af de tilgrænsende faste ejendomme. Allerede dette forhold betinger en væsentlig indskrænkning af mulighederne for en interessekonflikt mellem en sådan fiskeriret og en afvandingsinteresse. Efter vandløbsloven af 1880 § 19, jfr. den tilsvarende regel i vandløbsloven af 1949 § 21, skal der gives erstatning for tab ved vandløbsreguleringer m.v., men det er i landvæsensretternes praksis antaget, »at den en

ejers af en fast ejendom, som grænser til et offentligt vandløb, tilkommende ret til at fiske i vandløbet ud for bredden, ikke kan hjemle ret til erstatning i anledning af en til vandløbets hovedformål - jfr. vandløbslovens § 2 — tjenende foranstaltning, såsom uddybning og regulering, uanset om vilkårene for fiskebestanden derved måtte forringes.« Der kan herved desuden henvises til den ved vandløbsloven af 1949 ophævede bestemmelse i ferskvandsfiskerilovgivningen (jfr. først § 12 i lov nr. 317 af 2. juni 1917), hvorefter der i tilfælde af uoverensstemmelse mellem fiskeriinteresser i de fælles ferske vande og andre interesser i disse gælder den regel, at fiskeriet bør vige for vandets og vandløbenes afledning og afbenyttelse i agerbrugets interesse, dog kun mod fuld erstatning.

I de af Ferskvandsfiskeriforeningen til vandløbslovkommissionen rettede henvendelse (jfr. bilagene 12-20 i denne kommissions betænkning af 1947), anførtes bl.a., at fiskeriets interesser ikke forelå i samme omfang i 1880 som nu, hvorfor disse interesser bør varetages ved vandløbslovgivningens revision. I dette øjemed foreslog foreningen indsat bestemmelser i vandløbsloven bl.a. om, at der ved vandløbsrettens overvejelse af, om en vandløbsforanstaltning bør gennemføres foruden de landøkonomiske forhold også skulle tages hensyn til fiskeriet og ikke blot efter de rent lokale forhold. Det blev desuden bemærket, at der ikke i den gældende vandløbs- og fiskerilovgivning fandtes nogen bestemmelse om erstatning ved reguleringer, vandstandssænkninger og andre foranstaltninger for den skade, som ikke direkte rammer bestemt fiskeriberettigede alene, hvorfor foreningen foreslog følgende erstatningsbestemmelse i vandløbsloven:

»Såfremt der ved de pågældende foranstaltninger gøres skade på fiskerilige værdier og muligheder, der er af mere almen natur, skal skaden forsåvidt erstattes til et ... fond til ferskvandsfiskeriets fremme. ... Erstatnin-

gen fastsættes ved (vandløbsretterne) på grundlag af et over skaden ved udmeldte fiskerikyndige afgivet sagkyndigt skøn.»

I tilslutning hertil bemærkede Dansk Sportsfiskerforening, at det ved regulering af vande og vandløb må erindres, at den skade, der påføres fiskerilige interesser, ofte vil være forholdsvis langt mindre følelige for lodsejerne langs pågældende del af vandets eller vandløbets bredder end for fjernere liggende brugere af fiskevand, for hvis fiskebestand de pågældende vande eller vandløb virker som opvækstområde, og at skaden ved reguleringen således ikke afbødes ved skadeserstatning til de ved selve de pågældende vande eller vandløb boende fiskeriberettigede lodsejere. Denne forening foreslog derfor, at der, hvor en skade som følge af reguleringen er påviselig eller efter fiskerikyndiges bedømmelse højst sandsynlig, blev pålagt de lodsejere, der nyder fordelene af reguleringen, udgiften til en i forhold til skaden nærmere bestemt årlig yngeludsætning eller skadeserstatning til en fond til ferskvandsfiskeribestandens ophjælpning eller vedligeholdelse.

Ingen af disse forslag blev gennemført ved vandløbsloven af 1949; i dennes § 2 fastslås, at al anden benyttelse af de naturlige vandløb må vige for vandaflledning og eventuelt nøjes med en økonomisk godtgørelse, men bestemmelsen afgør ikke, i hvilke tilfælde erstatning vil være at udrede, men overlader dette spørgsmål til afgørelse efter dansk rets almindelige regler.

Under behandlingen af landvindingsloven i 1940 modtog folketingsudvalget en deputation fra Dansk Fiskeriforening, som ønskede indflydelse i landvindingsudvalget. Da udvalget fandt det naturligt, at landvindingsudvalget i de tilfælde, hvor fiskerinteresser berøres, forhandler med fiskerimæssig sagkundskab, indsattes følgende bestemmelse i landvindingslovens § 1: »Såfremt der foretages landvinding på lavvande, skal udvalget tilkalde fiskerikyndige.« I forbindelse med ændringsloven af 1953 blev land-

vindingsudvalget udvidet med en repræsentant for fiskeriministeriet, jfr. ovenfor i kapitel IIe, men allerede fra 1944 er der givet fiskeriministeriet (fiskeridirektoratet) meddelelse om landvindingssager, så snart de indkommer, ligesom særlige sager også forud for dette tidspunkt var forelagt fiskerimyndighederne til erklæring.

Ved § 18, stk. 1, i lov nr. 213 af 31. marts 1949 om landvæsensretter, blev det pålagt landvæsensretterne ved enhver sag angående bl.a. reguleringer, vandstandssænkninger, opstemninger, rørlægning af vandløb samt ved sager angående andre foranstaltninger, hvorved et vandløbs naturlige tilstand ændres, at indkalde fiskeriministeriet særskilt. Denne regel er ikke anset anvendelig ved afvandingskommissionernes behandling af landvindingsssager, da fiskeriministeriets indflydelse er sikret ved landvindingsudvalgets forudgående gennemgang af projekterne, hvorved bemærkes, at samtlige sager forelægges for fiskeriministeriets repræsentant, selvom denne repræsentation i og for sig havde gennemførelse af søterritoriesager til forudsætning. Det er desuden pålagt landvindingsudvalgets underudvalg, jfr. foran i kapitel IIIh, ikke at drøfte fiskerspørgsmål uden at fiskeriministeriets repræsentant er indkaldt til den pågældende forhandling.

Om de spørgsmål, hvori landvindingsudvalget ikke har kunnet tiltræde fiskerimyndighedernes henstillinger, kan følgende anføres:

Efter *ferskvandsfiskerilovgivningen* skal der ved opstemninger i vandløb (f. eks. stemmewærker og møller), af ejeren på egen bekostning anbringes og vedligeholdes ålepass, ligesom vandløbsretterne kan bestemme, at ejeren ligeledes på egen bekostning skal anbringe og vedligeholde fisketrapper eller andre indretninger, der sikrer fiskenes opgang. Ved vandløbsregulering er det ofte nødvendigt at indskyde ét eller flere styrt i det regulerede vandløb, således at dette herefter fremtræder terrasseformigt; sådanne styrt kunne ikke opfattes som egentlige op-

stemninger, og bestemmelser om ålepas her ved indførtes først ved ferskvandsfiskeriloven af 1951. Landvindingsudvalgets modstand mod krav om ålepas ved styrt var særlig begrundet i vanskeligheder med bestemmelse af den efterfølgende vedligeholdelse. Et forslag om, at der altid af vedkommende vandløbsret skal fastslås, hvem der har ansvaret for vedligeholdelse er ikke blevet gennemført ved den nævnte lov. Landvindingsudvalget har iøvrigt i adskillige tilfælde forlangt ændrede konstruktioner af sådanne bygværker efter henstilling fra fiskerimyndighederne, der har fastholdt det standpunkt, at der ikke var grundlag for at foretage eksperimenter, f. eks. med henblik på en mere rationel vedligeholdelse af de etablerede passagemuligheder. Det bemærkes dog, at udvalget har fastholdt, at der ikke er hjemmel til et krav om, at rørledninger skal forsynes med ålepas og har afvist at deltage i udgifterne ved udsætning af åle- yngel i oplandet ovenfor en sådan rørledning.

Reglerne i ferskvandsfiskeriloven om ålepas og fisketrapper gjaldt tidligere kun for søer, åer, bække og andre naturlige ferske vande. Der kunne således ikke fremsættes krav om fiskeriforanstaltninger i kunstige ferske vande, f. eks. kanaler, grøfter, tørvegrave, moser o.lign. samt oversvømmede arealer. Ved ferskvandsfiskerilov nr. 66 af 23. marts 1965 er dette ændret, således at loven tillige skal angå kanaler, grøfter o.lign. ved kunstigt frembragte vande, der indgår som led i eller træder i stedet for dele af et naturligt vandløbssystem.

I 1961/62 fremsattes gennem fiskeriministeriet følgende forslag om et ændret grundlag for det her omhandlede forhold:

1. Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark anmodede dels om, at der i alle fremtidige landvindingssager gennemføres en omfattende jordbundsundersøgelse og at der foretages en retablering af gydepladser for ørreder i tilfælde, hvor så-

danne gydepladser ved vandløbets regulering måtte blive ødelagt, idet det forudsættes, at resultatet af en sådan undersøgelse, allerede forinden det egentlige projekteringsarbejde påbegyndes, forelægges for fiskerimyndigheder til udtalelse bl.a. om risikoen for skade på såvel vildfiskebestanden som et eventuelt erhvervsfiskeri i det pågældende vandløb.

2. Med udgangspunkt i en gennem Dansk Fiskeriforening fremsendt henvendelse fra fiskeriforeninger omkring Ringkøbing Fjord om økonomisk skadesløsholdelse for de af Skjernå-projektet berørte fiskere, har fiskeriministeriet principielt anført, at afvandingsforanstaltninger bør yde erstatning til de fiskeriberettigede for forringede vilkår for fiskebestanden i vandløbene og for skade på fiskeriet i vandområder, der modtager vand fra de vandløb, hvori afvandingsforanstaltninger foretages. Fiskeriministeriet fandt det overordentlig ønskeligt, om der i vandløbslovgivningen indføjes sådanne bestemmelser, at de fiskerimæssige interesser i sager af denne art sikres på en mere betryggende måde end hidtil og pegede i denne forbindelse særlig på det formålstjenlige i, at der bliver åbnet adgang for vandløbsretterne til i de enkelte tilfælde at afgøre, hvorvidt afværge- eller kompensationsforanstaltninger er påkrævet og i bekræftende fald, hvad disse bør gå ud på.

Landbrugsministeriet måtte principielt fastholde landbrugets fortrinsret til at foretage foranstaltninger til afvanding af landbrugsarealer uden erstatning for skader på fiskeriet i vandløbene, jfr. foran. Det blev desuden anført, at det for jordbundsundersøgelser og retablering af gydepladser må gælde, at der ikke kan pålægges interessenterne i en landvindingssag nogen del af udgifterne hertil, der går ud over det, der efter vandløbslovgivningen kræves til et projekt, der kan godkendes af vandløbsretterne, og at det i praksis har vist sig, at det uden vidt-

gående jordbundsundersøgelser er muligt på anden måde at gennemføre en landvindingssag i et område med vanskelige jordbundsforhold med tilstrækkelig hensyntagen til fiskerimæssige interesser.

Særlig for så vidt angik videregående forslag om afværge- og kompensationsforanstaltninger til fordel for fiskeriet, måtte landbrugsministeriet anføre, at det ikke kan være den pågældende landvindingssags opgave at gennemføre sådanne foranstaltninger, men at man gerne ville anbefale en eventuel henvendelse til bevillingsmyndighederne fra fiskeriministeriet bl.a. til opnåelse af bevilling til gennemførelse af forsøg m.v. under forudsætning af, at en sådan bevilling kan opnås alene ved henvisning til nødvendigheden af at ophjelpe erhvervsfiskeriet i sådanne områder, der er recipient for større vandløb, hvor almindelige, lovlig regulerings- og vedligeholdelsesarbejder har bevirket beskadigelse for eksempel ved udledning af surt eller okkerholdigt vand.

B. Dambrug.

Anlæg af et dambrug ved et vandløb sker ofte ved at de fiskeriinteresserede erhverver en ældre opstemningsret således, at vandløbsretten godkender stemmeværkets ændrede anvendelse og tillige tillægger dambruget en bestemt vandmængde. Ved ændringen af opstemningen fra tidsbegrænset til en permanent opstemning, sker der en forringelse af de ovenfor liggende arealers afvandings- og dyrkningsmuligheder. Det er dog i de senere år blevet lige så almindeligt at oprette helt nye stemmeværker til dambrugsformål.

De første ørreddamme i Danmark blev anlagt omkring år 1890, men antallet af brug og omfanget af disses produktion var forholdsvis beskedent indtil 1930, hvor den beløb sig til ca. 300.000 kg.

I årene efter 1930 til 1948 steg produktionen til omkring 1 mill. kg., og denne stigning øgedes yderligere i de følgende år, således at ørrederhvervet nu har en årspro-

duktion på omkring 8,0 mill. kg til en værdi af 61,0 mill. kr.

Heraf blev ca. 7,8 mill. kg eksporteret enten levende, ispakket i kasser eller dybfrosset.

Foruden spisefisk produceres der betydelige mængder æg og yngel på de til dambrugene knyttede klækkeanstalter, og den del heraf, der ikke afsættes til de dambrug, hvor der ingen klækkeanstalt findes, eksporteres enten som øjenæg eller som sættefisk.

Dambrug faldt ikke direkte ind under bestemmelserne i ferskvandsfiskeriloven af 1931 og var ikke særligt omtalt i den ældre vandløbslovgivning, selvom der efterhånden, efter at dambrugsanlæg var blevet mere almindeligt efter 1940, dannedes den praksis at behandle anlæggene efter vandløbsloven af 1880 § 32, om anbringelse af stemmeværker m.v.

Statens landvindingsudvalg havde i 1943-44 til behandling et andragende om gennemførelse efter landvindingsloven af et projekt til afvanding af et mindre landbrugsareal med udledning gennem et privat vandløb til et sogne vandløb ca. 1 km ovenfor et dambrug.

Fiskeridirektoratet, som fik sagen til erklæring, gav dambruget meddelelse om, at det var sandsynligt, at afvandingen ville kunne give anledning til udstrømning af surt eller stærkt jernholdigt vand, og at det ikke kunne anses for udelukket, at der under særlig ugunstige nedbørsforhold kunne opstå nogen ulempe for dambruget ved benyttelsen af åvandet. Fiskeridirektoratet henstillede til dambruget, at dette i egen interesse for alle tilfældes skyld søgte at imødegå ulemperne, navnlig ved kalkstrøning i vandet, såfremt surhedsgraden steg over et vist punkt. Fiskeridirektoratet udtalte endvidere, at fiskeridirektoratet efter de almindelige erstatningsregler sammenholdt med ferskvandsfiskerilovens § 13 og den ganske vist sparsomt foreliggende retspraksis ikke kunne anse det for udelukket, at der i tilfælde af skade på dambrugets fiskebeholdning som følge af udstrømning

af giftigt vand fra afvandingen, ville kunne gøres erstatningskrav gældende hos de pågældende lodsejere, også selv om der ikke for dambruget måtte foreligge særlige rettigheder, og at sådanne erstatningskrav, i hvert fald når landvindingsudvalget på forhånd er gjort opmærksom på den risiko for fiskeforgiftning, som sure og jernholdige udledninger kan medføre, efter fiskeridirektoratets formening må have en ikke ringe udsigt til at få medhold ved domstolene, i tilfælde af at skade indtræffer, uden at der fra de i afvandingen interesserede er truffet de modforanstaltninger, som med rimelighed kan forlanges.

Landvindingsudvalget forelagde spørgsmålet for kammeradvokaten, som i et responsum omtalte en Vestre Landsrets dom i U.f.R. 1937 p. 364. Denne dom omhandlede dræningen af et eng- og moseareal ved Lysbro bæk, hvis vand efter et stærkt regnskyl blev forgiftet ved svovlsyre fra drænvandet, så at 100.000 fisk døde i et dambrug ved bækken. Dommen udtalte, at vandets benyttelse til dambruget, da dettes ejer ikke havde en særlig adkomst til at benytte vandet, ifølge § 60 i vandløbsloven af 1880 måtte vige for vandets afledning, idet de almindelige naboretsregler ikke kunne påberåbes overfor den nævnte lovregel. Da den indtrufne skade ikke havde været forudseelig, og da fremtidig skade kunne afværges ved rimelige foranstaltninger af dambrugets ejer, fik denne hverken medhold i sit krav om erstatning for det lidte tab eller i sin påstand om, at det skulle pålægges ejeren af de drænedes arealer at træffe foranstaltninger til forebyggelse af fremtidig skade.

Kammeradvokaten fandt dog ikke, at denne dom var aldeles afgørende for det nu foreliggende tilfælde, idet skade på dambrug ved vandets forgiftning i anledning af afvandingsarbejder ikke længere kunne betragtes som uforudseelig, da der dog i hvert fald forelå 2 tilfælde af den omhandlede art. Desuden fandt kammeradvokaten det tvivlsomt, om landsretten havde ganske ret i sin fortolkning af vandløbsloven af 1880, § 60,

stk. 2, nr. 1. Ganske vist skulle efter denne regel »fordring på vandets afledning altid have fortrin for fordring på dets afbenyttelse«, men dels tages der det forbehold, at dette kun skal gælde, »såfremt fordelene ved denne sidste ikke befindes at være overvejende«, dels drejer hele reglen sig efter sit indhold først og fremmest om, hvorvidt andre interesser skal kunne hindre, at et afvandingsprojekt overhovedet gennemføres, og kan derfor næppe udelukke, at der kan blive tale om erstatning til den part, som må vige for interessen i vandets afledning.

Efter en omtale af §§ 13 og 14 i færskvandsfiskeriloven af 1931, som efter kammeradvokatens formening godt kunne tages til indtægt for en påstand om erstatningspligt, konkluderer kammeradvokaten sine betragtninger i følgende: »Jeg vil herefter mene, at dambrugenes risiko for forgiftning efter foretagelsen af dræningsarbejder ikke skal kunne hindre gennemførelsen af samfundsmæssigt betydningsfulde afvandinger, men at de grundejere, som gennemfører sådanne arbejder, må vise dambrugerne det hensyn at træffe foranstaltninger inden for rimelige grænser imod denne risiko, og dette vil også være i overensstemmelse med dansk rets almindelige regler om forholdet mellem forskellige grundejere, ... Såfremt der i sådanne tilfælde indtræffer forgiftning af dambrugenes vand, vil jeg derfor ligesom fiskeridirektoratet mene, at det ikke kan anses for udelukket, at ejerne af dammene, hvis de ikke selv har undladt fornuftige modforholdsregler, kan kræve erstatning fra afvandingsirterressenterne, såfremt disse på deres side har undladt at træffe rimelige foranstaltninger, som helt eller delvis kunne have af værget faren ... «

Kammeradvokatens erklæring blev bl.a. meddelt Det danske Hedeselskab, som i en skrivelse af 11. december 1944 gik stærkt imod kammeradvokatens standpunkt. Hedeselskabet hævdede, at kammeradvokatens standpunkt i virkeligheden medførte, at man ved oprettelse af et fiskerianlæg ved et vandløb uden erstatning lagde den servitut på

alle arealer ovenfor fiskerianlægget indtil vandskelslinien, at disse, hvis de drænes, og dette medfører giftvirkninger i fiskerianlægget, er pligtige at yde fiskerianlægget erstatning for den derved forvoldte skade. Der kunne næppe være tvivl om, at en sådan retspraksis ville have en stærkt hæmmende indflydelse på dræningsarbejdet på netop de jorder, der trænger mest til afvanding. Når der oprettes et fiskerianlæg måtte man følge § 32 i vandløbsloven af 28. maj 1880, hvori bl.a. anføres: »Ved et offentligt vandløb må ingen ... foranstaltning træffes, der kan være til hinder for vandets frie flugt, såsom anbringelse af ... fiskerianlæg ... , med mindre den pågældende enten har alle vedkommedes samtykke eller ved kendelse henholdsvis af landvæsenskommissionen eller vandsynsmændene har godtgjort, at værket ikke vil skade vandløbets tilstand eller komme i strid med nogen andens ret ...«. Hvis kammeradvokatens standpunkt var rigtigt, ville et fiskerianlæg altid komme i strid med alle de ovenfor liggende lodsejeres ret, og alle disse burde derfor indkaldes til landvæsenskommissionsmøde. Dette sker imidlertid aldrig, og grunden hertil skulle være, at retten til at dræne sin jord ikke antages at kunne medføre nogen erstatningsforpligtelse overfor ejeren af fiskerianlægget. Hedeselskabet udtaler derhos, at hvis man vil søge at begrænse retten til dræning enten ved ændringer i vandløbsloven eller - med hjemmel i andre love - ved gennemførelse af en ny retspraksis, må resultatet forventes at blive af udpræget negativ karakter. Bliver det lov eller retspraksis, at gennemførelse af dræningsarbejder medfører erstatningsansvar for giftvirkninger, kan der næppe være tvivl om, at der vil forekomme mange tilfælde, hvor grunde der trænger til dræning, ikke bliver drænet, fordi de ligger ovenfor et fiskerianlæg, så det forventede erstatningskrav er nok til at gøre en dræning urentabel. Samme retsordning må formentlig medføre, at der ved nyanlæg af fiskedamme må ydes erstatning til ovenfor liggende grundejere for den servitut, der pålægges deres

jorder, og denne erstatningspligt vil formentlig virke stærkt hæmmende på oprettelsen af nye anlæg.

I en senere skrivelse udtaler kammeradvokaten, at der bør gives dambrugeren underretning om afvandingsarbejdet, og om når afløbet tages i brug, således at han så vidt muligt sættes i stand til at beskytte sig mod risiko for forgiftning af vandet, f. eks. ved en kortvarig lukning af tilløbet til dammen eller ved kalkstrøning i vandet. Når sådanne rimelige hensyn tages fra begge sider, vil efter kammeradvokatens formening væsentligere ulemper og deraf følgende erstatningskrav formentlig i de aller fleste tilfælde kunne undgås.

Herefter afviste landvindingsudvalget at deltage i gennemførelsen af enkelte landvindingssager, hvor der efter fiskeridirektoratets formening ville være fare for, at gennemførelsen ville bevirke ødelæggelse af bestående fiskeriinteresser med deraf følgende mulighed for erstatningsansvar. Andre sager, hvor man ikke helt kunne se bort fra faren for forurening af vandet i fiskedamme, blev gennemført på den måde, at der i overensstemmelse med henstilling fra fiskeridirektoratet blev pålagt den tilsynsførende at give dambrugerne underretning om arbejdets iværksættelse.

Spørgsmålet beskæftigede vandløbslovkommissionen i forbindelse med forslaget til reglerne i vandløbslov 1949, § 5, hvorefter der ikke i vandløbene må indbringes faste legemer eller stoffer og vædske, der kan skade vandløbet eller forurene dets vand, idet det herom i kommissionsbetænkningen bl.a. anføres følgende: »- man har i det hele taget ment, at grænsen bør drages således, at vandløbets plante- og dyreliv ikke ødelægges, medens man på den anden side har måttet erkende, at det vil være ugørligt fuldstændigt at forhindre forurening af vandet i vandløbene, således at det til enhver tid farefrit kan anvendes til drikkevand for mennesker og kreaturer. Gennem drænledninger føres ofte vandmængder ud i vandløbene, som midlertidigt kan forurene disses vand i

endog betydelig grad, og den heraf opstående forurening kan som regel ikke undgås, hvis man ikke vil vanskeliggøre de landbrugsmæssige kulturarbejder i for stor grad. Men i ekstraordinære tilfælde, hvor forureningen er særlig stor og kunne have været undgået ved almindelig agtpågivenhed, vil man ved hjælp af bestemmelsen i stk. 1, 2. pkt., kunne skride ind, og en sag som den i Vestre Landsrets dom i U.f.R. 1937, pag. 364 ff. (domsresultatet er refereret ovenfor s. 87) bør fremtidig være udelukket.»

Ved rigsdagsbehandlingen af vandløbsloven af 1949 blev retsforholdet mellem afvandingsinteresser og dambrug særlig trukket frem, idet spørgsmålet om dambrug ved et ændringsforslag til § 3 blev udtaget og flyttet til § 49. I denne bestemmelses stk. 3 er anført: »Såfremt der indenfor en afstand af 6 km ovenfor et registreret dambrug foretages drænings- og udgrøftningsarbejder, skal der gives ejeren eller brugeren af det pågældende dambrug underretning om, hvornår arbejdet påbegyndes«. Til denne bestemmelse udtalte landbrugsministeren i landstinget (1948/49 sp. 909):

»I § 49 har man en samlet bestemmelse om dambrug. Jeg skal her særlig fremhæve, at der, såfremt der indenfor en afstand af 6 km ovenfor et registreret dambrug foretages drænings- og udgrøftningsarbejde, skal gives ejeren eller brugeren af det pågældende dambrug underretning om, hvornår arbejdet påbegyndes. Ved afgivelse af denne meddelelse må man regne med, at den eller de, der iværksætter afvandingsforanstaltningen, har opfyldt enhver forpligtelse overfor dambrugets ejer således, at man undgår erstatningskrav for eventuelle skader på fiskebestanden«.

Landvindingsudvalget mente herefter at kunne indstille landvindingssager til gennemførelse, selvom der forelå dambrugsinteresser, idet man pålagde den tilsynsførende at give bekendte dambrug behørig underretning, hvilket i praksis skete, selvom

dambruget lå udenfor den i vandløbsloven anførte 6 km grænse og selvom dambruget ikke var registreret.

Der blev i de efterfølgende år rundt omkring i landet og navnlig i den sydlige del af Jylland oprettet en mængde ørreddambrug, og en del af disse blev berørt af landvindingssager, dog på en sådan måde, at erstatningskrav ikke blev fremsat, idet skaderne i almindelighed var begrænset til en kort periode, medens arbejdet stod på, og der foreligger eksempler på, at dambrugsejere, efter regulering af vandløbet ovenfor dambruget, har stået som rekvirenter for en uddybning af vandløbet nedenfor dambruget.

I 1958 forelå imidlertid den foran i kapitel III, (s. 50) refererede landsretsdom, hvor landbrugsministeriet blev kendt ansvarlig for skade på et dambrug efter almindelige erstatningsregler uanset bestemmelserne i vandløbslovens § 2 og § 49, stk. 3.

Landvindingsudvalget behandlede herefter muligheden for konflikter med dambrug efter forholdene i den enkelte sag, idet man fandt det begrundet at udvise varsomhed ved bevilling af statstilskud til foranstaltninger, hvor de retlige forhold er uklare. En indstilling til landbrugsministeriet om, at der i vandløbsloven søges indført ændring i betingelserne for oprettelse af dambrug er ikke blevet tiltrådt, og der foreligger ikke senere domstolsafgørelser, hvor staten er pålagt erstatningsansvar for skade på dambrug i forbindelse med landvindingssager.

C. Landvinding på søterritoriet.

Under behandlingen af landvindingsloven af 1940 fremsatte Dansk Fiskeriforening forslag om, at landvindingsudvalget blev udvidet med en repræsentant for fiskerierhvervet, idet der henvistes til, at der i lovforslaget, selvom der ikke var peget på bestemte arealer, blev givet mulighed for at inddrage betydelige vandarealer under en inddæmning, som foruden at være fiskernes arbejdsplads kunne være lavvandede arealer, der

fra naturens hånd er opvækstplads for fiske-
yngel. I loven blev dog blot indsat en be-
stemmelse om, at udvalget skal tilkalde fi-
skerikyndige, såfremt der foretages landvin-
ding på lavvande.

Ved ændringsloven af 1953 blev landvin-
dingsudvalget af hensyn til fiskeriets inter-
esser i landvinding på søterritoriet udvidet
med en repræsentant for fiskeriministeriet,
jfr. iøvrigt det foran under A. anførte ved-
rørende det tidligere etablerede samarbejde
med fiskerimyndighederne.

Ved den endelige affattelse af § 1 blev
indsat følgende bestemmelse: »Såfremt der
toretages landvinding på søterritoriet, skal
udvalget med bistand af fiskerikyndige fore-
tage en nærmere undersøgelse af, hvilken
betydning der i det pågældende område må
tillægges fiskeriinteresserne i forhold til
landvindingsinteresserne.« Denne undersø-
gelse er i praksis foretaget således, at man
har anmodet det pågældende amt om ved et
samarbejde med de landøkonomiske fore-
ningers konsulenter at fremskaffe en bedøm-
melse af den mulige landbrugsmæssige ge-
vinst ved den pågældende foranstaltning,
medens de fiskerimæssige forhold er søgt
belyst gennem opgørelser fra Danmarks Fi-
sker- og Havundersøgelser på grundlag af
fangststatistik og biologiske undersøgelser
af områdets værdi som yngle- og fødeplads
for alle arter fisk m.v., hvorefter forholdene
er underkastet en samlet drøftelse i landvin-
dingsudvalget.

Om forudsætningerne for ændringen af
landvindingsloven i 1953 om landvinding
på søterritoriet og fiskeriministeriets direkte
repræsentation i landvindingsudvalget hen-
vises til fremstillingen foran i kapitel IIe.
Efter vedtagelsen af ændringsloven af 1953
ønskede landvindingsudvalget straks gen-
nemført en undersøgelse af fiskeriforholde-
ne i nærmere angivne søterritorieområder,
idet det blev anført, at resultatet af en un-
dersøgelse af enkelte karakteristiske områ-
der måtte kunne overføres i store træk til
andre lignende områder. Fiskeriministeriet
udtalte imidlertid, at hvert enkelt fladvandet

område har sine ejendommeligheder, såle-
des at en undersøgelse af hvert område er
nødvendig, at en undersøgelse må foretages
over de forskellige årstider, da vekslinger
altid følger årstiderne, og at undersøgelserne
helst bør udføres over en periode af år for
at gennemføre en tilbundsgående undersø-
gelse, idet et enkelt år ikke giver tilstrække-
lig sikker basis for en bedømmelse. Samti-
dig anførte fiskeriministeriet, at en del om-
råder var af overordentlig stor betydning for
fiskeriet, således at der på forhånd kunne
tages afstand fra landvindingsplaner her;
dette gjaldt foruden samtlige Limfjordsom-
råder tillige de i tabel 6 i kapitel IIe under
lb.nr. 2, 5, 8, 10, 13 og 19 anførte områder.
Fiskeriministeriet erklærede desuden ikke at
råde over det nødvendige personel eller de
nødvendige bevillinger til en hurtig gennem-
førelse af de nødvendige undersøgelser for
blot et mindre antal af de omhandlede om-
råder.

Landvindingsudvalget kunne ikke aner-
kende fiskeriets påstand om, at den om-
stændighed, at et område har særlig værdi
for fiskeriet, skulle være tilstrækkeligt til at
hindre undersøgelsen af eventuelle mulighe-
der for tørlægning indenfor dette område og
fastholdt indstillingen om jordbunds- og fi-
skeriuundersøgelser for disse områder. De
fiskeribiologiske undersøgelser er betalt af
landvindingsmidler, indtil 1965, hvor der
endnu mangler endelig rapport for 7 af de i
fornævnte tabel 6 anførte områder, med et
beløb af ca. 800.000 kr. Af en opgørelse pr.
1. september 1958 fremgik, at fiskeribiolo-
giske undersøgelser på dette tidspunkt var
afsluttet i 7 sager med et interesseret areal
på ca. 13.500 ha, under gennemførelse i 9
sager med et interesseret areal på ca. 13.500
ha og endnu ikke iværksat i 6 sager med et
interesseret areal på ialt 4.500 ha.

På grundlag af de i 1961 foreliggende 15
rapporter over fiskeribiologiske undersø-
gelser har Danmarks Fiske- og Havunder-
søgelser udarbejdet den i tabel 26 angivne
oversigt over disse områders værdi for fiske-
riet.

I tabel 27 (s. 92) er angivet en oversigt over de samme områders formodede værdi som landbrugsjord efter eventuel tørlægning og kultivering.

Fiskeriets forhold til eventuelle landvindingsforanstaltninger på søterritoriet (fiskeriterritoriet) er senest behandlet ved lov nr. 195 af 26. maj 1965 om saltvandsfiskeri. Der er heri fastsat nye bestemmelser til sikring af, at foranstaltninger på fiskeriterritoriet ikke - f.eks. af landbrugsministeren - tillades iværksat på steder, hvor der traditionelt udøves erhvervsfiskeri, uden at fiskerne skadesløsholdes. Det var hertil anført at grunde, såvel af erhvervsøkonomisk som af samfundsmæssig karakter, fremført særlig

indenfor fiskeriet og den fiskeribiologiske forskning, talte meget stærkt for en sådan regel. Det var endvidere anført, at der med de pågældende bestemmelser, som man var klar over til en vis grad betød et brud med hidtidig retsopfattelse, rådedes bod på fiskernes hidtidige usikre retsstilling, således at der nu er givet dem beskyttelse mod tilfældige indgreb i det grundlag, såvel af økonomisk som af anden art, hvorpå de har opbygget deres eksistens. Skadesløsholdelsen, som kan tænkes ydet i form såvel af kontant godtgørelse som i dækning af udgifterne til udsætning af fiskeyngel eller sættefisk til afhjælpning af de fornyede fiskerimuligheder, fastsættes om fornødent af et nævn. I denne forbindelse bemærkes, at det forhold, at man

Tabel 26. Oversigt over nogle lavtvandsområders værdi for fiskeriet.

A. Områder i Limfjorden:

Lb. nr.	ha.	Direkte værdi kr.	Indirekte værdi kr.	Kr. pr. ha.
1. Ulvedybet	550	—	58.000—26.500	195—48
6. Egholm Bredning	1570		ringe	
4. Nibe Bredning	4200	135.000	75.000	50
7a. Skibsted fjord	1010	80.000	720.000	793
Total	7330	215.000	821.500—853.000	
Total direkte og indirekte værdi 1.036.500—1.068.000 kr.				141—146

B. Områder i indre danske farvande:

2. Kysing fjord	125	11.000	61.500	580
3. Ajstrup bugt	535		80.000—72.000	150—135
18. Dybsø fjord	1700	150.000	150.000	176
10. Nærrå strand	430	37.000	63.500	234
21. Kalløgraa	96		ringe	
19. Saunsø bugt	300		60.000—34.000	200—113
14-15. Flasken og Øxenæs	72	7.400		103
11. Ølsemagle strand	235		ringe	
20. Smedeholmsbugten	425	6.000	10.000	63
Smedeholmsbugten	425	18.000	18.000	85
Total	4170	229.400	443.000—409.000	
Total direkte og indirekte værdi 638.400—672.400 kr.				153—161

C. Områder andre steder:

23. Stadil fjord	700	40.000	1	57
----------------------------	-----	--------	---	----

i et vandområde tilsyneladende ikke bemærker, at udøvelse af fiskeri er stadig, absolut ikke behøver at være ensbetydende med, at der på vandområdet ikke er betydelige fi-

skeriinteresser, idet et sådant område særdeles vel kan fungere som opvækstplads for fiskeyngel, der er af stor betydning for erhvervsfiskeriet i de tilstødende områder.

Tabel 27. Opgørelse over 15 lavtvandsområders formodede værdi som landbrugsjord efter eventuel tørlægning og kultivering. (Der er regnet med en kornpris på 45 kr. pr. hkg).

Område	Vandarealer Formodet årligt udbytte efter tørlægning og kultivering				Tilgrænsende lave landarealer Formodet årlig udbytteforøgelse efter afvanding og kultivering			
	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt
<i>1. Ulvedybet.</i>								
God jord	420	45	2025	850.500				
Middelgod jord	80	35	1575	126.000				
Simpel jord	50	25	1125	56.250				
Vandarealet ialt	550			1.032.750				
<i>2. Kysing Fjord.</i>								
God jord	141	45	2025	285.525				
Middelgod jord	24	35	1575	37.800				
Simpel jord	15	25	1125	16.875				
Vandarealet ialt	180			340.200				
<i>3. Ajstrup Bugt.</i>								
God jord	660	45	2025	1.336.500				
Middelgod jord	50	35	1575	78.750				
Simpel jord	20	25	1125	22.500				
Vandarealet ialt	730			1.437.750				
Lave landarealer					210	10	450	94.500
<i>4. Dybsø Fjord.</i>								
God jord	1100	45	2025	2.227.500				
Middelgod jord	135	35	1575	212.625				
Simpel jord	465	25	1125	523.125				
Vandarealet ialt	1700			2.963.250				
Lave landarealer					190	10	450	85.500
<i>5. Nørå Strand.</i>								
God jord	233	45	2025	471.825				
Middelgod jord	111	35	1575	174.825				
Simpel jord	86	25	1125	96.750				
Vandarealet ialt	430			743.400				
At overføre:	3590	-	-	6.517.350	400	-	-	180.000

Område	Vandarealer Formodet årligt udbytte efter tørlægning og kultivering				Tilgrænsende lave landarealer Formodet årlig udbytteforøgelse efter afvanding og kultivering			
	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt
Overført:	3590	–	–	6.517.350	400	–	–	180.000
Lave landarealer (ad område nr. 5)					38	10	450	17.100
6. Kaløgraa.								
God jord	48	40	1800	86.400				
Middelgod jord	47	30	1350	63.450				
Simpel jord	5	25	1125	5.625				
Vandarealet ialt	100			155.475				
Lave landarealer					82	10	450	36.900
7. Saunsø Bugt.								
God jord	250	45	2025	506.250				
Middelgod jord	42	35	1575	66.150				
Simpel jord	28	25	1125	31.500				
Vandarealet ialt	320			603.900				
8. Flasken og Øxenæs.								
God jord	244	45	2025	494.100				
Middelgod jord	4	35	1575	6.300				
Simpel jord	28	25	1125	31.500				
Vandarealet ialt	276			531.900				
Lave landarealer					104	10	450	46.800
9. Ølsemagle Strand.								
God jord	45	45	2025	91.125				
Middelgod jord	70	35	1575	110.250				
Simpel jord	120	25	1125	135.000				
Vandarealet ialt	235			336.375				
Lave landarealer					115	10	450	51.750
10. Egholm Bredning.								
God jord	695	40	1600	1.251.000				
Middelgod jord	640	30	1350	864.000				
Simpel jord	235	25	1125	264.375				
Vandarealet ialt	1570			2.379.375				
Lave landarealer					750	10	450	337.500
At overføre:	6091	–	–	10.524.375	1489	–	–	670.050

Område	Vandarealer Formodet årligt udbytte efter tørlægning og kultivering				Tilgrænsende lave landarealer Formodet årlig udbytteforøgelse efter afvanding og kultivering			
	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt	Areal i ha	Hkg korn pr. ha	Værdi i kr. pr. ha	Værdi i kr. i alt
Overført:	6091	—	—	10.524.375	1489	—	—	670.050
<i>11. Nibe Bredning.</i>								
God jord	2480	45	2025	5.022.000				
Middelgod jord	635	35	1575	1.000.125				
Simpel jord	1325	25	1125	1.490.625				
Vandarealet ialt	4440			7.512.750				
Lave landarealer					270	10	450	121.500
<i>12. Lerdrup Vig.</i>								
God jord	208	45	2025	421.200				
Middelgod jord	37	35	1575	58.275				
Simpel jord	7	25	1125	7.875				
Vandarealet ialt	252			487.350				
Lave landarealer					70	10	450	31.500
<i>13. Stadil Fjord.</i>								
God jord	370	45	2025	749.250				
Middelgod jord	175	35	1575	275.625				
Simpel jord	215	25	1125	241.875				
Vandarealet ialt	760			1.266.750				
<i>14. Smedeholmsbugten.</i>								
God jord	372	45	2025	753.300				
Middelgod jord	53	35	1575	83.475				
Simpel jord	—	—	—	—				
Vandarealet ialt	425			836.775				
Lave landarealer					20	10	450	9.000
<i>15. Skibsted Fjord.</i>								
God jord	770	45	2025	1.559.250				
Middelgod jord	45	35	1575	70.875				
Simpel jord	195	25	1125	219.375				
Vandarealet ialt	1010			1.849.500				
Lave landarealer					290	10	450	130.500
For 15 områder ialt	12.978			22.477.500	2139			962.550

Kapitel VIII.

NATURFREDNINGSMÆSSIGE FORHOLD VED AFVANDINGSARBEJDER

Anlæg af de for en afvandingsforanstaltning nødvendige kanaler, grøfte og veje, samt de supplerende arbejder i forbindelse med arealernes landbrugsmæssige nyttiggørelse såsom detailldræning, rydning og planering, betyder ofte i forbindelse med en ændret driftsform en ny fordeling af de elementer, som den pågældende del af landskabet er opbygget af. For selve vandløbenes vedkommende vil det ofte af tekniske og landbrugsmæssige grunde være nødvendigt at foretage en udretning og afskære adskillige bugtninger og slyngninger; af samme grunde gennemføres rørledning af tidligere åbne vandløb. Ved tørlægning af søer og ved landvinding på søterritoriet vil der endelig ganske ske en ændring af det landskab, der tidligere var præget af vandoverfladen.

De fredningsmæssige interesser, der knytter sig til landskabets bevarelse i den hidtidige tilstand kan begrundes ud fra dels æstetiske, dels rekreative (fritidsområder-feriearealer) og endelig videnskabelige grunde.

Af de nævnte hensyn har de æstetiske og videnskabelige interesser i at kunne modsætte sig ændringer i landskabsbilledet været tilgodeset siden naturfredningsloven af 1917. Ved en ændring af naturfredningslovgivningen i 1959 indførtes i kapitel V regler om fredningsplaner, hvorefter det påhviler kulturministeren at lade udarbejde planer over og beskrivelse af almeninteressante eller særlig ejendommelige landskaber, som det på grund af deres naturskønhed eller beliggenhed må anses for ønskeligt at bevare fri for

bebyggelse eller andre foranstaltninger, der kan ødelægge eller forringe de pågældende områder for almenheden. Ligeledes særlig under henvisning til rekreative hensyn er der endelig ved lov nr. 192 af 16. juni 1961 om ændring i lov om naturfredning, jfr. lovbekendtgørelse nr. 194 af 16. juni 1961, indsat bestemmelse om, jfr. § 25, stk. 4, forbud mod bebyggelse uden fredningsnævnets tilladelse indenfor en nærmere angiven afstand fra blandt andet offentlige vandløb med en bundbredde på mindst 4 m; undtaget fra denne regel er blandt andet de for landbrugserhvervet nødvendige bygninger, hvorunder for eksempel pumpestationer antages at høre, således at bestemmelsen normalt ikke berører afvandingsarbejder; men disse kan bevirke ændring i bundbredden, hvorved de tilstødende arealer muligvis kan inddrages under reglen.

Vandløbsloven af 1880 indeholdt ingen særlige regler om samarbejde mellem afvandings- og naturfredningsmyndigheder. I en del tilfælde havde vandløbsretterne, særlig ved vandstandsregulering i søer, dog tilkaldt fredningsmyndighederne ved sagens behandling, og denne praksis er blevet lovfæstet ved vandløbslov af 1949, jfr. dennes § 34, hvorefter fredningsnævnet skal underrettes i tilfælde af en påtænkt tørlægning af eller sænkning af vandstanden i søer. Herudover findes der ikke i vandløbsloven regler om fredningsmyndighedernes medvirken ved afgørelse af spørgsmål om regulering og vedligeholdelse af vandløb eller andre afvandingsforanstaltninger, idet de af naturfred-

ningsmyndighederne til vandløbslovkommissionen rettede henvendelser særlig angik foranstaltninger imod forurening af vandløb (spildevandsrensning).

Ved rigsdagsbehandlingen af landvindingsloven af 1940 modtog folketingsudvalget en skrivelse fra jagtrådet, hvori der fremsattes ønske om, at der ved landvindings-sagers afgørelse blev taget hensyn til fuglelivet og reservatinteresser. Folketingsudvalget sendte denne skrivelse til landbrugsministeriet med ønske om, at den blev overgivet til landvindingsudvalget.

I november 1940 rettede jagtrådet, reservatrådet og naturfredningsrådet en henstilling til landvindingsudvalget om, at der ved afgørelsen af landvindingsprojekters fremme måtte blive taget hensyn til de interesser rådene repræsenterer, idet man af hensyn til fuglelivet og jagten anmodede om at få lejlighed til at udtale sig, inden forslag til arbejder vedrørende en række fjord- og engarealer bringes til udførelse. I samme henvendelse henledte naturfredningsrådet desuden opmærksomheden på, at der ved landvindingsarbejder vil kunne fremkaldes ikke uvæsentlige ændringer i landskabelig henseende, og anmodede om lejlighed til at følge, hvad der måtte blive foretaget. På dette grundlag gennemførtes en praksis, hvorefter landvindingsudvalget tilstiller naturfredningsrådet lister over indkomne projekter, hvorefter der gives rådet lejlighed til at fremsætte ønske om gennemsyn af projekterne, således at rådets bemærkninger kan indgå i bedømmelsen ved sagens behandling i landvindingsudvalget og landbrugsministeriet. Samme fremgangsmåde følges overfor Danmarks Naturfredningsforening. Indtil 1. september 1960 gav landvindingsudvalget det pågældende lodsejerudvalg meddelelse, når naturfredningsrådet havde anmodet om at få landvindingsprojektet til gennemsyn.

Ved behandlingen af ændringsloven af 1942 fremdroges i landstinget særlig behandling af et for landvindingsudvalget indbragt forslag til regulering af Karup å's nederste del, der var søgt standset af Skive by

og naturfredningsforeningen, jfr. bemærkningerne herom nedenfor.

I november 1945 gjorde naturfredningsrådet - på baggrund af en stigende tendens til ved uddybning og reguleringer af åløb og bække at anvende rørlægning - opmærksom på, at en sådan rørlægning vil virke uheldigt i alle de tilfælde, hvor vandløbet er eller senere vil blive forurennet, idet den biologiske selvrensning derved forhindres. Rådet bemærkede, at dette forhold også var af interesse udover det naturvidenskabelige, særlig for et eventuelt fiskeri.

Ved § 9 i naturfredningsloven ved dennes ændring i 1959 blev der indsat en bestemmelse om, at enhver offentlig myndighed (mod tidligere kun bygningskommissioner og enkelte andre myndigheder), der kommer til kundskab om en foranstaltning, som skønnes at gribe forstyrrende ind i den bestående tilstand på de i naturfredningslovens §§ 1 og 2 nævnte områder, skal give fredningsnævnet meddelelse herom. Herefter gennemførte landvindingsudvalget den praksis - foruden at underrette naturfredningsrådet - at forelægge enhver landvindings-sag for det pågældende amtsfredningsnævn med spørgsmål om, hvorvidt projektet berører områder m.v., der enten er fredet eller omfattes af en for nævnet rejst fredningssag.

For så vidt angår de rekreative formål kan anføres, at strandbredder foran havdiger i vidt omfang har vist sig særdeles egnede til ophold og badning for offentligheden. I sådanne tilfælde udarbejder fredningsnævnet et reglement om færdsel m.v.

Nedenfor er, særskilt for vandløbsreguleringer og for landvinding på søterritoriet anført og kort gennemgået nogle landvindings-sager, hvor naturfredningsmæssige spørgsmål særlig har været fremme. Ved betragtningen af disse må erindres, at enhver speciel fredning, der indebærer et forbud mod en afvandingsforanstaltning, vil være ekspropriation, således at der herfor skal ydes erstatning for det aktuelle økonomiske tab. Ved en status quo fredning kan et økonomisk tab imidlertid oftest ikke opgøres, og

muligheden for gennem en afvanding at sætte de pågældende arealers landøkonomiske ydeevne op kan ikke anses for et aktuelt tab.

A. Vandløbsreguleringer m.v.

1. Skive og nedre løb.

Et efter anmodning af Ringkøbing og Viborg amter samt Skive byråd i 1941 udarbejdet projekt til regulering af Skive-Karup ås nedre løb i forbindelse med afvanding af arealer langs denne vandløbsstrækning blev efter henstilling fra naturfredningsmyndighederne ændret således, at engene på den nederste strækning gennem en fredning bevarede deres karakter og ålbøet på denne strækning bevarede i sit løb og med uændret vandspejlshøjde. Forligsforslaget fremsattes af Danmarks Naturfredningsforening og godkendtes ved landvindingsudvalgets mellemkomst af lodsejerne, der opnåede en fredningserstatning på 100.000 kr. efter sagens behandling for amts- og overfredningsnævnet.

Landvindingsudvalgets behandling af denne sag blev som foran nævnt underkastet en del kritik ved landstingsbehandlingen af landvindingslovændringen af 1942, idet det blev anført, at det ikke kunne være udvalgets opgave at gå ind i forhandlinger med naturfredningsmyndighederne til ændring og forsinkelse af en af de berørte lodsejere ønsket afvanding.

2. Selsø sø.

Af et større privatejet søområde, der var fredet ved kendelse af 23. oktober 1948 af overfredningsnævnet, blev ved sammes tillægskendelse af 11. oktober 1955 undtaget et ca. 25 ha stort område, således at dette kunne inddrages under en landvindings sag vedrørende de tilstødende landområder. Det fremhævedes i tillægskendelsen, at det pågældende område ikke kunne ses fra de offentlige veje.

3. Kybæk

Naturfredningsrådet henstillede, at man ikke bragte en i 1954 projekteret regulering af en strækning af et mindre vandløb til udførelse, idet det anførtes, at det pågældende område både på grund af den landskabshistoriske baggrund og af hensyn til dyrelivet og plantevæksten i skoven, på skrænterne og i engene var af megen naturhistorisk værdi. Landvindingsudvalget overvejede en ændring af projektet, men da man ikke fandt grundlag herfor, vedtog Danmarks Naturfredningsforening efter opfordring fra Naturfredningsrådet at rejse frednings sag efter naturfredningslovens § 8.

Efter næsten 2 års behandling afsagde fredningsnævnet kendelse om, at begæringen om fredningen ikke kunne tages til følge, da en fredning

ikke vil tjene en almen interesse. Landvindings sagen blev herefter gennemført, dog i noget ændret form, idet der i mellemtiden var anlagt dambrug ved den pågældende vandløbsstrækning.

4. Willestrup å.

Efter forudgående forhandling med naturfrednings myndighederne blev et landvindingsprojekt ændret således, at der dels på landvindings sagens bekostning skabtes sikkerhed imod afvanding af en fredet kilde og dels således, at afvanding af et søområde blev udeladt, idet Naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening tillagde denne sø stor botanisk interesse.

5. Lindenberg å.

I 1941 anmodede 8 kommuner om at landvindingsudvalget garanterede for udarbejdelsen af et projekt til en større vandløbsregulering omfattende ialt 55-60 km vandløb, hvoraf en del amtsvandløb, med et interesseret areal på 2850 ha.

Særlig ved tilløbene til vandløbets øvre løb forelå der naturfredningsinteresser, idet de pågældende store kilder, hvori der findes en stor reliktfæuna m.v., var fredet, hvortil kom en almen turismæssig og skønhedsmæssig interesse i forbindelse med den nærliggende naturpark.

Landvindingsudvalget forhandlede om ændringer og begrænsninger i projektet og udtalte under den senere fredningssag, at udvalget forudsætter, at der gennem denne sag skaffes midler til veje til dækning af samtlige af denne foranledigede udgifter, herunder merudgiften ved gennemførelse af selve reguleringsarbejdet, alle af fredningen foranledigede erstatninger til lodsejere, samt den del af reguleringsomkostningerne, som, hvis fredningen ikke var blevet gennemført, ville være blevet pålagt de fredede arealer.

Fredningsnævnet udtalte i sin kendelse i 1945, at nævnet under henvisning til, at det må antages, at der med den projekterede regulering af åen kan indvindes et betydeligt areal til dyrkning, og til, at en stor del af lodsejerne i ådalen har erklæret sig stærkt interesseret i reguleringen, ikke finder at burde modsætte sig reguleringen, selvom det må beklages, at de for ålbøet karakteristiske slyngninger rettes ud, således at ålbøet mere får karakter af en kanal. Nævnet godkendte dog naturfredningsnævnets påstand om foranstaltninger til sikring af åens kilder, men kunne ikke gå med til en forlængning af ålbøet af hensyn hertil, idet flertallet af nævnets medlemmer var af den formening, at det var tvivlsomt, hvorvidt naturfredningslovens § 1 indeholder hjemmel til at kræve en sådan foranstaltning foretaget, og at de foretagne jordbundsundersøgelser synes at vise, at den planlagte sænkning af åen ikke vil virke ødelæggende på kilderens tilstand.

Fredningsnævnet afsagde i overensstemmelse hermed kendelse om, at der gennemføres visse fredningsforanstaltninger og tilkendte de interesserede lodsejere visse erstatninger herfor, hvorimod det udtaltes, at der ikke findes at tilkomme lods ejerne særlig erstatning, fordi der ved den således gennemførte fredning sker en formindskelse af de til åreguleringen bidragspligtige arealer.

Denne kendelse blev derefter i henhold til naturfredningsloven forelagt for overfredningsnævnet og desuden indanket herfor af naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening med påstand om væsentlige ændringer, og af nogle lodsejere med påstand om forhøjelse af de fastsatte erstatningsbeløb.

Overfredningsnævnet stadfæstede derefter ved kendelse af 22. december 1947 fredningsnævnets kendelse med forskellige tilføjelser, hvorved dels det område, indenfor hvilket det forbydes ejerne at gennemføre detailafvandingsforanstaltninger, udvidedes, og dels den af naturfredningsforeningen foreslåede åforlægning kunne gennemføres.

Med hensyn til erstatninger til lodsejerne udtalte overfredningsnævnet, at de offentlige tilskud, som måtte blive ydet til reguleringsarbejderne, ikke kan medføre nogen forøgelse af de erstatninger, som skal udredes i henhold til naturfredningsloven, og herefter fastsættes erstatningsbeløbene uden hensyn til mulig værdiforøgelse ved en åregulering, idet en sådan ikke kunne antages at ville blive foretaget, såfremt der ikke ydes statsilskud.

I overfredningsnævnets kendelse anføres til slut: »Da fredningen er iværksat for at sikre - dalens kilder i tilfælde af uddybning og regulering af åløbet, vil den kun træde i kraft, såfremt åreguleringen gennemføres, og erstatningerne vil som følge heraf først blive udbetalt, når det godtgøres, at de projekterede arbejder er påbegyndt.«

Der blev derefter i 1948 udarbejdet en ændret landvindingsplan og revideret overslag. Det viste sig imidlertid nu ikke muligt at opnå tilstrækkelig lodsejertilslutning til sagen, hvorefter initiativtagerne, nemlig det særlige sognerådsudvalg, meddelte, at man havde opgivet sagen.

Det bemærkes, at en del af de interesserede arealer senere er afvandt efter mindre projekter med støtte efter landvindings- og grundforbedringsloven.

6. *Hellegaard å.*

I 1949 indsendte et lodsejerudvalg et skitseprojekt til en vandløbsregulering med anmodning om en udtalelse om, hvorvidt den i forbindelse hermed påtænkte vandstandssænkning i en sø ville møde modstand hos naturfredningsmyndighederne samt om mulighederne for sagens gennemførelse efter landvindingsloven.

Naturfredningsrådet ønskede vandstanden i søen holdt så højt, som det var foreneligt med en for-

nuftig løsning af afvandingssspørgsmålet. Rådet henviste til søens landskabelige og geologiske betydning. Efter at søen havde skiftet ejer og den nye ejer rejste fredningssag, besluttede naturfredningsrådet imidlertid at anbefale en fredning, hvilket dog blev afvist ved såvel amtsnævn som overfredningsnævnet. (Kendelse af 17. oktober 1953).

Det kan tilføjes, at afvandingsagen kun er gennemført med en mindre vandspejlssænkning i søen. idet søejeren rejste erstatningskrav i anledning af en forventet skade på nogle 200 år gamle bygninger, og landvindingsudvalget under hensyn til landvindingslovens ekspropriationsretlige karakter ikke på forhånd kunne afvise, at et sådant krav ville blive imødekommet ved afvandingskommissionsbehandlingen og lodsejerne ikke ønskede at overtage risikoen for en sådan erstatning.

7. *Søgaard ved Værløse.*

Nogle lave arealer, der i 1942 ønskedes kunstigt afvandt, var pålagt en foreløbig fredning, som var forelagt overfredningsnævnet til afgørelse af, om fredningen skulle endelig stadfæstes mod erstatning til ejerne eller falde bort.

Overfredningsnævnet anførte, at der ønskedes et forbud mod bebyggelse af arealerne af naturfredningshensyn; før fredningssagen måtte ejerne gerne bygge, men kunne ikke på grund af arealernes fugtighed. Nævnet fandt det urimeligt, at der i tilfælde af fredning efter landvindingsagens gennemførelse skulle ydes fuld erstatning, da byggemuligheden var tilvejebragt ved landvindingstilskud og henstillede, at et landvindingstilskud blev gjort betinget af en servitut med byggeforbud. Da denne mulighed ikke forelå, opgav landvindingsudvalget at indstille sagen til gennemførelse.

8. *Slivsø.*

Et andragende i 1941 fra ejerne af et ca. 320 ha stort søareal om supplerende af en kommunal støtte til projektering blev afslået af landvindingsudvalget under hensyn til modstand fra Jagtrådet, Naturfredningsrådet og Reservatrådet. Lodsejerne gennemførte dog projekteringen af søens tørlægning og indsendte anmodning om sagens gennemførelse efter landvindingsloven. Da landvindingsudvalget ikke gennem et mindre omfattende projekt kunne forlige lodsejernes og naturfredningsmyndighedernes interesser, blev sagen i 1946 henlagt, men blev 5 år senere påny rejst af lodsejerne.

Da naturfredningsmyndighedernes indstilling til sagen var uændret, og da landvindingsudvalget ikke fandt det hensigtsmæssigt at indstille afvandingsprojektet gennemført uden at kende fredningsnævnets stilling til spørgsmålet om søens bevarelse, blev det overladt til landbrugsministeriet at rejse fredningssag i henhold til naturfredningslovens § 8. Ved fredningsnævnets kendelse blev

det bestemt, at den af Danmarks Naturfredningsforening begærede fredning af søen ikke kunne tages til følge. Denne kendelse blev ikke påanket.

Det bemærkes, at en del af de afvandede søarealer ved dispositionsplan nu er udlagt til sommerhusarealer.

9. Fedet.

Efter at landvindingsudvalget havde afsluttet gennemgangen af et afvandingsprojekt for ca. 160 ha engarealer på en halvø i Præstø fjord, som tidligere havde været kunstigt afvandet, rejstes der på begæring af Danmarks Naturfredningsforening sag om fredning af en del af arealerne i den nuværende tilstand. Fredningen ønskes af naturvidenskabelige grunde, særlig af hensyn til nogle græsarter, medens der ikke er tale om at åbne området for almenheden.

Lodsejerne har tilbudt udlægning af et sommerhusareal og fredning af andre arealer udenfor det område, der ønskes afvandet. Forhandlingerne herom er endnu ikke afsluttet.

10. Rind å

I forbindelse med en i 1942-45 gennemført åforlægning udredte arbejdsministeriet 16.000 kr. og landvindingssagen 4.000 kr. til udførelse af et fordelingsbygværk til sikring af en vis vandføring i en del af det oprindelige åløb, idet naturfredningsrådet havde anført, at bevarelsen af den derværende, sjældne reliktfæuna bestående af istidsfluer var af afgørende naturvidenskabelig betydning og måtte betragtes som enhver anden hindring for projektets gennemførelse. Statsministeriet var indstillet på at udstede fredningsbestemmelse efter naturfredningslovens § 28, men man henstillede, at landvindingstilskudet blev fastsat under hensyntagen til den merudgift, som foranstaltningerne til bevarelse af den omhandlede fæuna medførte, hvilket blev tiltrådt af landvindingsudvalget.

11. Halkær-Ejdrup.

Med udgangspunkt i denne sag vil det ved en revision af naturfredningsloven blive søgt præciseret, at pumpestationer m.v. til afvandingsanlæg henhører under de i naturfredningslovens § 22, stk. 1, § 25, stk. 3 og 4 nævnte undtagelser for bygninger m.v., der blandt andet tjener landbrugserhvervet.

12. Madum å.

En regulering af den øverste del af et sognevandløb blev gennemført imod en henstilling fra naturfredningsrådet, der henviste til, at vandløbet var et af de få bevarede større hede-vandløb med det typiske slangebugtede forløb, der er forudsætningen for en ganske bestemt fæuna.

13. Rødklut enge.

En landvindingssag til kunstig afvanding af et ca. 200 ha stort engareal, hvori der var beliggende flere privatejede søer, blev omkring 1952 gennemført, selvom naturfredningsrådet udtrykte sin store beklagelse af projektet udfra landskabelig-æstetiske synspunkter, men samtidig ikke mente, at der var tilstrækkelig tungtvejende zoologiske og botaniske motiver for, at man derefter kunne modsætte sig projektet.

Landvindingsudvalget lagde vægt på, at de pågældende arealer hørte til sandjordsejendomme og udgjorde den væsentlige del af disse landbrugsarealer.

14. Arnå.

Naturfredningsrådet og Danmarks Naturfredningsforening frarådede meget stærkt projektets udførelse, i hvert fald i dets fulde udstrækning, idet åen var ejendommelig ved sit stærke fald og kraftige strømstyrke, tilstedeværelsen af store sten med rigelig vegetation og en usædvanlig fæuna, idet der på en strækning af 15 m var fundet 58 dyrearter, blandt andet vandtæger, midearter og sjældne vårfluearter. Projektet er udført efter landvindingsloven i sin fulde udstrækning.

15. Ramme å.

Et andragende fra de landøkonomiske foreninger om jordbundsundersøgelse i den nordlige del af Nissum fjord blev afvist blandt andet efter at naturfredningsrådet havde henvist til, at området forår og efterår og delvis også om vinteren tjener som rastplads for vade- og svømmefugle. Jordbundsundersøgelser blev dog udført for en mindre del, men også videreførelsen af denne sag er siden stillet i bero. Ved en nu godkendt regulering af et åtilløb er der medtaget ca. 250 ha (det vil sige ca. 1,6 % af det samlede areal af Nissum fjord og Felsted kog) af fjordområdet, selvom naturfredningsrådet såvel under hensyn til fuglelivet som ikke mindst under hensyn til den betydning, man måtte tillægge bevarelsen af det nuværende landskabsbillede, måtte fraråde, at projektet kom til at omfatte nogen del af fjorden.

16. Tinglev sø

I forbindelse med en plan til afvanding af et større, delvis tilgroet og i privateje værende søareal erklærede de pågældende fredningsnævner, at sagen ikke berørte områder, der er fredet eller omfattet af en rejst fredningssag. Projektet blev dog omarbejdet efter særlig aftale med naturfredningsrådet, således at de centrale, statens jordlovsudvalg tilhørende dele af søområdet, under hensyn til den betydelige ornitologiske interesse heri, blev undtaget fra afvanding, men dog tilladt udsat for gravning af mosekalk.

17. *Agri rørledning.*

Naturfredningsrådet ønskede bevaret nogle træer og en slugt øst for det interesserede areal. Med bemærkning, at en imødekommelse ville være ganske uden betydning for det pågældende kultiveringsarbejde, blev en eventuel fredning afvist i forbindelse med landvindingssagen, således at initiativet hertil måtte rejses på anden måde.

18. *Gelså ved Hjartrboskov*

En plan til udvidelse af et landvindingsarbejde med regulering af et amtsvandløb, hvorved hele den pågældende vandløbsstrækning ville fremtræde i afvandingsmæssig henseende ordentlig stand, blev vedtaget af landvindingsudvalget imod fiskerirepræsentantens protest, idet denne anførte, at der ved reguleringen ville ske ødelæggelse af den trediesidste af laksens ynglepladser her i landet. På dette grundlag og desuden under henvisning til den foreslåede frednings betydelige naturvidenskabelige interesse rejste Danmarks Naturfredningsforening fredningssag, der senere efter begæring af Naturfredningsrådet blev udvidet til at omfatte nogle skovstrækninger under henvisning til, at man måtte tillægge den pågældende åstrækning i dens daværende tilstand og samspillet mellem den slyngede å, engene og skoven en betydelig skønhedsværdi.

Fredningsnævnet afsagde i april 1959 kendelse om, at vandløbsstrækningen ikke kunne fredes, idet et flertal indenfor nævnet fandt det betænkeligt at fremme fredningen med hensyn til vandløbet og engene, dels af hensyn til de pågældende lodsejere, hvis ejendomme afskæres fra en naturlig driftsmæssig udvikling, hvis engene skal bevares i en naturlig tilstand, dels af samfundshensyn, idet den omstændighed, at vandløbet med offentlig støtte er reguleret i begge retninger må gøre det betænkeligt midt i den regulerede strækning at etablere en fredning, der skønnes at blive til skade både for ejendommenes drift og for regulering af en større del af åen. Denne bestemmelse blev fastholdt ved over fredningsnævnets kendelse af juli 1961.

Ved kendelsen blev det anført, at der ikke var hjemmel til at tillægge lodsejerne erstatning for forsinkelse af landvindingssagen.

19. *Gundsømagle sø.*

En plan til sænkning af vandstanden at et 101 ha stort område, omfattende en sø med tilliggende mose, mødte stor modstand fra naturfredningsrådets side, idet der henvistes til, at denne sø og mose i lange tider havde været kendt som en af de sjællandske lokaliteter, der rummede det rigeste og mest brogede fugleliv.

Ved de senere forhandlinger mellem landvindingsudvalget, naturfredningsmyndighederne og lodsejerne m.v. er projektet yderligere begrænset, således at den gennemførte fredning af søen ud-

vides med et mindre område af mosearealet til brug for yngleplads, selvom der ved den senere eventuelle gennemførelse af planen må forudses store vanskeligheder med et dæmningsanlæg.

20. *Langsø*

I forbindelse med gennemførelse af en mindre vandløbsregulering og kultivering af de hertil hørende landbrugsarealer rejste Danmarks Naturfredningsforening i 1960 fredningssag vedrørende de omliggende arealer, idet der henvistes til områdets landskabelige, rekreative, undervisningsmæssige og naturvidenskabelige betydning, idet det fremtræder som et stort, næsten ubebygget klitnaturområde af stor landskabelig skønhed.

21. *Trend å's nedre løb.*

Efter at landvindingsudvalget i 1960 havde modtaget et projekt til regulering og uddybning af den nedre ca. 9 km lange del af et amtsvandløb, meddelte Danmarks Naturfredningsforening, at der af foreningen var rejst fredningssag under hensyn til landskabelige æstetiske værdier med påstand om, at der på den største del af området ikke må etableres bebyggelse, boder, skure, master, hegn, reklamer eller andre udsigtshindrende eller skæmmende foranstaltninger. En mindre del af området var dog foreslået forbeholdt sommerhusbebyggelse.

Under henvisning hertil kunne naturfredningsforeningen ikke anbefale en afvanding af ådalen, uden at meget store økonomiske interesser er tilstede. Landvindingssagen er fortsat til behandling i landvindingsudvalget.

22. *Århus å 111.*

I forbindelse med gennemførelsen af en afvandingssag vedrørende et engareal ved et amtsvandløb, til hvis projektering det pågældende amtsråd havde garanteret for halvdelen af udgifterne, anførte det pågældende egnsfredningsplanudvalg, at man ikke agtede at modsætte sig en landvinding i det pågældende område, »men i betragtning af, at udvalget blandt andet har til opgave at søge områder af betydning for befolkningens — og ikke mindst bybefolkningens - friluftsliv bevaret, må man anse det for meget betænkeligt, at der nu lige op til et område, der allerede er optaget på fredningsplanen, søges gennemført indgreb, der på væsentlig måde vil ændre den bestående karakter og på afgørende vis forringe de muligheder, de omhandlede arealer rummer for befolkningens friluftsliv.« Særlig af hensyn til lystfiskerinteresser henstillede egnsfredningsudvalget herefter, at landvindingsplanen ændredes, således at åløbet kunne bevares.

Under de efterfølgende forhandlinger med fredningsmyndighederne blev det oplyst, at gennemførelse af egnsfredningsplansudvalgets primære forslag måtte betragtes som udelukket både af tekni-

ske og økonomiske grunde. Derimod blev et subsidært forslag om at reservere arealer til et stianlæg løst på den måde, at egnsplanudvalget blev indvarslet til et møde med afvandingskommissionen, hvor der kunne blive lejlighed til nærmere forhandling med lodsejerne om afgivelse af sådanne arealer.

23. Fiil sø.

Ved kendelse af 17. december 1941 bestemte det pågældende amtsfredningsnævn, at en af Danmarks Naturfredningsforening rejst fredningssag om bevaring af et større søområde ikke for tiden burde nyde fremme. Naturfredningsforeningen havde med støtte af reservatrådet, naturfredningsrådet, jagtrådet, jagtforeningerne og den lokale turistforening særlig påberåbt sig grunde af landskabelig-æstetisk og naturvidenskabelig art.

I 1946 fortsattes den oprindelige landvindings-sag; der optoges nye forhandlinger blandt andet med naturfredningsrådet, og resultatet heraf blev, at den yderligere udtørring af søarealerne kunne gennemføres mod at ejerne indgik på uden erstatning at frede en del søarealer samt ialt ca. 12-1300 ha hede- og klitarealer.

24. Faxø å.

Efter at naturfredningsrådet havde fået forelagt et projekt til regulering af en åstrækning, der blandt andet ville medføre, at en mølledam ville forsvinde, således at møllen, der er den eneste i drift værende vandmølle på Sjælland, ville blive nedlagt, henstillede rådet til naturfredningsnævnet at rejse fredningssag med henblik på bevarelse af mølledammen og møllens nærmeste omgivelser.

Ved fredningsnævnets kendelse af 1. februar 1960 blev mølledammen fredet, således at vandstanden ikke må sænkes til mere end til en bestemt kote. Da landvindings sagen forudsatte flodemålets bortfald og sænkning af vandstanden i mølledammen, meddelte man lodsejerne, at landvindingsudvalget ikke kunne foretage videre i sagen.

I fredningsnævnets kendelse anføres følgende om lodsejernes erstatningskrav:

»Hvad angår erstatningsspørgsmålet bemærkes, at erstatningskravet på kr. 27.540 fremsendt af de 6 lodsejere langs åen, er baseret på, at der påføres dem et udbyttetab, såfremt den pågældende landvindings-sag ikke gennemføres.

Landvindings-sagen, der forudsætter mølledamens nedlægning og vil medføre en forbedret afvanding af ca. 9 ha land, er anslået til at koste 60.000 kr. og der påregnes et statstilskud på 60 % eller ca. 36.000 kr.

Det må herefter antages, at landvindings-sagen ikke vil blive gennemført, såfremt der ikke ydes statstilskud.

Da de pågældende lodsejeres erstatningskrav

alene er baseret på en mulig værdiforøgelse ved gennemførelse af det ovennævnte projekt, der forudsætter statstilskud og der således ikke er dokumenteret, at der påføres dem særlige tab ved at afvandings-sagen ikke gennemføres, vil deres under nærværende sag fremsatte erstatningskrav være at afvise.«

B. Søterritoriesager.

1. Elrerdams å og Tempelkrog.

I forbindelse med et projekt til afvanding af et engareal m.v. ønskede lodsejerne medtaget ca. 115 ha vandareal for at opnå et billigere dæmningsanlæg. Landvindingsudvalget var indstillet på alene at medtage en ganske lille del af vandarealet, selv om inddragelse af en større del fandtes teknisk rigtigt, idet man fandt yderligere indgreb i naturforholdene (udsigtsforhold fra en hovedlandevej) betænkelige. Efter henstilling fra naturfredningsrådet er sagen således imod lodsejernes begæring gennemført med medtagelse af kun 10 ha søterritorieareal.

2. Dybsø fjord.

I 1962 var en udtørring af søterritorieområdet Dybsøfjord i Sydsjælland (jfr. Kap. II c, tabel 6, litra 18) under overvejelse i forbindelse med ønsket om fremskaffelse af arealer til brug som øvelsesplads for garnisonen i Vordingborg. Forsvarsministeriet havde planer om at leje et areal af godset Rosenfeldts jorder, hvilket mødte modstand såvel af landbrugsmæssige som naturfredningsmæssige grunde; repræsentanter for de sidstnævnte interesser modsatte sig desuden fjordens inddragelse, hvilket blev støttet af fiskerimyndighederne.

Landvindingsudvalget gav forsvarsministeriet orientering om de alternative muligheder for en løsning af det nævnte arealspørgsmål. Planerne har imidlertid ikke længere aktualitet og landbrugsministeriet har derefter meddelt de i søterritoriesagen interesserede lodsejere m.v., at den næppe vil kunne gennemføres ved statens hjælp indenfor en overskuelig årrække, idet der ikke vil være tilstrækkelige landvindingsmidler til rådighed herfor.

3. Kysing fjord.

I forbindelse med en af sognekommunerne ønsket omlægning af vejforbindelserne ved Norsminde tog lodsejerne påny planerne om etablering af en sluse og eventuel tørlægning af Kysing fjord op til behandling (jfr. foran Kap. II c, tabel 6, litra 2).

På dette tidspunkt arbejdede et udvalg med et forslag til en fredningsplan for Århusseggen. Udvalget var af den opfattelse, at en tørlægning af

fjorden ganske ville ændre landskabets karakter, således at betydelige æstetiske og naturfredningsmæssige værdier derved vil gå tabt. Det anførtes endvidere, at en gennemførelse af tørlægningsplanerne ganske vil tilintetgøre mulighederne for det rige fugleliv, som findes på fjorden og dens nærmeste omgivelser, og som har gjort fjorden til et naturreservat af betydelig videnskabelig interesse. Disse betragtninger støttedes af Århus Universitet og Naturfredningsrådet.

Da landvindingsudvalget ikke kunne forlige de modstridende interesser, blev sagen påny stillet i bero på afgørelsen af en fredningssag, som blev rejst af amtsfredningsnævnet. Under denne sag gjorde landvindingsudvalget indsigelse imod, at nævnet afsagde kendelse, idet naturfredningsloven ikke kunne hindre statens disposition på søterrito-

riet, således at spørgsmålet måtte henvises til statsministeriets afgørelse efter naturfredningslovens § 28. Da nævnet afsagde kendelse om, at fjorden skulle fredes i sin nuværende tilstand med den vandstandshøjde, som er bestemt af den frie ind- og udstømningsmulighed gennem indløbet, indankede landbrugsministeriet sagen for overfredningsnævnet. Naturfredningsnævnets kendelse blev herefter ophævet, idet et flertal af overfredningsnævnets medlemmer var af den opfattelse, at kendelsen savnede hjemmel i naturfredningsloven.

En tørlægning af Kysing fjord blev dog påny stillet i bero af økonomiske årsager. Et sluseanlæg i forbindelse med vejdamningen er under udførelse. Iøvrigt bemærkes, at de fredningsretlige forhold er ændret efter at naturfredningsloven i 1961 blev udvidet til også at gælde søterrito-

DEN SAMFUNDSMÆSSIGE VURDERING AF AFVANDINGSARBEJDER OG LANDVINDING PÅ SØTERRITORIET

Afvandingsarbejder omfatter dels regulering af vandløb og lignende foranstaltninger til hovedafvanding, dels kunstig afvanding gennem udpumpningsanlæg, samt i forbindelse hermed den efterfølgende detailafvanding af de interesserede arealer. Under nærværende beretnings emne hører desuden indvinding af søterritorie- og søområder ved opførelse af diger og afvandingsanlæg. Desuden kan der være anledning til en særskilt behandling af afvandingsspørgsmål for større, samlede områder, hvor der eventuelt kan blive tale om en kombination af de fornævnte tekniske fremgangsmåder.

I kapitel VI i Landbokommissionens betænkning 2. del er der anført en samfundsøkonomisk vurdering af grundforbedringsarbejder med særlig henblik på detailafvanding, som normalt falder udenfor landvindingsloven.

Som foran nævnt angiver landvindingsloven i § 1 som sit formål gennem ydelse af statstilskud og -lån at fremme produktionen af korn og foder m.v. og at igangsætte formålstjenligt arbejde til imødegåelse af arbejdsløshed. Loven sigter således snævert på *landbrugsproduktionen*, men de i denne beretning omhandlede arbejder synes, således som det vil fremgå af gennemgangen nedenfor, at kunne have videre virkninger for andre erhverv og interesser.

Landvindingsloven blev gennemført under de særlige forhold i 1940, hvor det var naturligt at fremhæve både produktions- og beskæftigelsesformål. Imidlertid er denne lovgivning ændret og udvidet i 1953, hvor krigs-

tidens afspærring m.v. var ophørt. På dette tidspunkt var der efter vandløbslovens revision i 1949 desuden videreført en finansieringsform for en del af de herhenhørende afvandingsarbejder; disse er dog fortsat udelukkende gennemført ved finansiering efter grundforbedrings- og landvindingsloven. Med udgangspunkt i, at det offentliges medvirken til investering i afvandingsarbejder således er fastholdt og udbygget efter ophøret af de særlige forhold, er det naturligt at søge denne medvirken vurderet også med hensyntagen til arbejdernes videre virkninger.

Med hensyn til omfanget af disse investeringer kan henvises til det i udvalgets 1. beretning i kapitel VI (Landbokommissionens 2. betænkning s. 65 ff.) anførte. Det fremgår heraf blandt andet, at udgifterne til grundforbedrings- og landvindingsarbejder i de senere år kun udgør ca. 4-5 pct af de samlede landbrugsinvesteringer eller omkring 60 mill. kroner af ialt ca. 1.500 mill. kroner.

Der er anledning til at fremhæve, at den følgende vurdering må ses på baggrund af, at det offentliges investering i afvandingsarbejder — også når hertil medregnes de enkelte afvandingsarbejder, der gennemføres udenfor landvindings- og grundforbedringslovgivningen samt statskassens og kommunernes refusioner efter vandløbslovtillægget af 1963 til dækning af vedligeholdelse af de offentlige vandløb - i de senere år har andraget mindre end 1 pct. af de samlede faste investeringer her i landet, og at denne andel under den stærke industrielle vækst vil blive endnu mindre.

For grundforbedringsarbejder (detailafvanding) er tidligere anført, at disse direkte kan anvendes som en modforanstaltning mod tendensen til højere ledighed blandt arbejdsmænd end blandt faglærte, til bekæmpelse af sæsonledighed og til at fastholde en for det sæsonmæssige landbrugsarbejde nødvendig arbejdskraft i landdistrikterne. For hovedafvandingsarbejderne er foran anført, at disse i endnu videre omfang end grundforbedringsarbejder udføres maskinelt, og det samme må antages efterhånden at gøre sig gældende for vedligeholdelsesarbejdet. Grundforbedringsarbejdernes særlige effekt overfor specielle former for ledighed samt deres generelt set store beskæftigelseseffekt kan dog nok til en vis grad overføres til hovedafvandingsarbejder. Dels er disse i et vist omfang en forudsætning for en senere detaildræning, som er ret beskæftigelseskrævende, og dels er de afledede beskæftigelsesvirkninger nok ret store, for så vidt som lønandelen af disse arbejder er større end i så mange andre investeringsarbejder.

Under de nuværende gunstige beskæftigelsesforhold må interessen for afvandingsarbejdernes beskæftigesskabende virkning imidlertid være yderst begrænset. Det beredskabsmæssige hensyn, der i beskæftigelsesmæssig henseende kan indtolkes i landvindingslovens § 1, synes heller ikke at burde spille ind i det omfang, de pågældende lodsejere kan træffe bestemmelse om en sådan foranstaltnings iværksættelse, men derimod nok, hvor der er tale om inddæmning af statsarealer, for eksempel ved landvinding på søterritoriet.

I udvalgets tidligere beretning er undersøgt grundforbedringsarbejdernes indvirkning på betalingsbalancen. Det fremgår heraf, at disse arbejder umiddelbart er lidet valuta-krævende, at en eventuel nedgang i importen, særlig af fodermidler, ikke kan tillægges nogen samfundsmæssig betydning, og at indvirkningen på landbrugseksporten ikke lader sig beregne, men at det dog i denne hense-

ende kan anføres, at en kontrol af jordens vandhusholdning kan medvirke til en mere stabil produktion fra år til år og en deraf følgende større sikkerhed i afsætningsplanlægningen samt en mulighed for udjævning af sæsonprissvingninger for visse af landbrugets salgsprodukter.

Tilsvarende betragtninger kan formentlig gøres gældende for afvanding i almindelighed.

For hovedafvanding tilkommer imidlertid følgende særlige forhold:

Disse afvandingsopgaver angår ofte en flerhed af personer, idet udgifterne ved såvel anlæg som vedligeholdelse må fordeles på flere ejendomme. Fuldstændig enighed blandt lodsejerne om en foranstaltnings gennemførelse kan i sådanne tilfælde i almindelighed ikke opnås; da lovgivningen imidlertid af hensyn til interessefællesskabet fastsætter, at lodsejere kan tilpligtes at deltage imod deres vilje, er det naturligt samtidigt at gennemføre en finansieringsform, der sikrer den nødvendige kapital tilstedeværelse. I denne henseende giver fortrinspant for lån tilstrækkelig sikkerhed for, at arbejder, der omfatter enkeltmand eller et mindre antal enige lodsejere, kan finansieres af de private pengeinstitutter. I andre tilfælde - særlig sådanne, hvor negativt indstillede lodsejere ikke deltager i kapitalens fremskaffelse — må fortrinspanteretten imidlertid suppleres med særlige regler om udlån af kapitalen. Vandløbsloven går i denne henseende den vej, at der for anlæg, der er offentlige eller kan sidestilles dermed, sker en sikring af finansieringen gennem kommunernes medvirken, enten direkte gennem lån eller ved garanti for lån i private pengeinstitutter. Efter landvindingsloven og efter grundforbedringslovens regler om fællesanlæg sker finansieringen gennem statskassen. Der er i denne forbindelse anledning til at bemærke, at en eventuel ophævelse af landvindings- og grundforbedringslovens låneregler vil bevirke en udvidelse af kommunernes forpligtelse, men der skal ikke her undersøges, om dette overhovedet er muligt eller en sådan ord-

nings indvirkning på kommunernes andre investeringsopgaver.

Støtteforanstaltninger af denne art (offentlige lån og lignende, eventuelt suppleret med tilskud) vil være vel motiveret overfor investeringer af stor samfundsmæssig betydning (eksempelvis skoler, veje og sygehuse), selvom denne betydning ikke giver sig udtryk i nogen driftsøkonomisk rentabilitet eller en sådan muligvis vanskeligt kan beregnes. Men de kan også være velbegrundede overfor investeringer på den modsatte fløj af rentabilitetsskalaen. Til investeringer, der driftsøkonomisk er så rentable, at initiativ udefra ikke er påkrævet for at få dem iværksat, kan der knytte sig en række samfundsmæssige fordele udover dem, der knytter sig til andre lige så rentable investeringer, at det offentlige gennem sin støtte ønsker at give deres iværksættelse en højere prioritet.

Medens grundforbedringsarbejder (detaildræning og vanding) i hovedsagen, således som det fremgår af beretningens 1. del, har været driftsøkonomisk rentable, er afvandingsarbejder i tilfælde, hvor der tillige skal investeres store midler i hovedafvanding, i denne henseende mere diskutabel.

Til bedømmelse af, om hovedafvandingsforanstaltninger kan sammenlignes med de fællesopgaver, til hvis iværksættelse et offentligt initiativ kan være vel motiveret tildels uden en i hvert fald kortsigtet driftsøkonomisk dækning, kan udover det foran anførte bemærkes følgende:

Ved udformningen af vandløbslovene, senest i 1949, og særlig ved vandløbslovtillægget af 1963, hvorefter det offentlige overtog de hidtil af lodsejerne afholdte udgifter til vedligeholdelsen af de offentlige vandløb, har der været lagt vægt på at drage en sammenligning med vejlovgivningens udvikling. En sådan sammenligning bliver mere berettiget, jo større brug der gennem den stærke bymæssige udvikling gøres af vandløbene til transport af spildevand til havet eller til andre recipienter.

I kapitel V om afvandingsarbejders rentabilitet er anført, at der udover de direkte

målelige driftsøkonomiske fordele må tages hensyn til en del andre forhold, såsom en forbedret (mere hensigtsmæssig) udnyttelse af de tilførte, ofte importerede gødningsstoffer, af såsæd og den anvendte arbejdskraft, hvortil kommer en del indirekte, men ikke-målelige interesser i at dyrke en velafvandet jord. Disse forhold angår væsentligst den driftsøkonomiske side og skal ikke yderligere gennemgås her; imidlertid kan der være anledning til at pege på de samfundsøkonomiske aspekter i det forhold, at afvandings- og vandingsforanstaltninger for den enkelte ejendom kan medvirke til at fremskaffe til lægsjord eller dyrkningssikre arealer, hvor en udvidelse af ejendommens areal med henblik på en effektiv udnyttelse af det eksisterende produktionsapparat ikke på anden måde er mulig. Videre set kan de gennem afvandingsarbejder tilvejebragte forudsætninger for ændring af driftsformer forstærkes ved en samtidig eller senere jordfordeling, jfr. herom foran i kapitel V (s. 75), hvoraf blandt andet fremgår, at dårlig arrondering af arealer fører til et betydeligt mindre høst-udbytte og en tydelig nedgang i kunstgødgningsforbruget. Der kan således også på denne måde bidrages til en større smidighed med hensyn til de ændringer i ejendomsstrukturen, som den tekniske og økonomiske udvikling gør hensigtsmæssig for de fleste landbrug.

Gennem afvandingsarbejder sker der en forøgelse af det dyrkbare areal. Omfanget af afvandingsarbejder fremgår af gennemgangen foran i Kapitel II b, men da der heri indgår arealer, som i forvejen var dyrket, kan den faktiske arealforøgelse ikke angives. Heller ikke den statistisk konstaterede tilgang og afgang af landbrugsareal/dyrkbart areal til andre formål, nemlig bebyggelse, vej- og andre trafik anlæg, sommerhusbebyggelse, militære øvelsesarealer osv., kan give nøjagtige oplysninger herom.

I tabel 28 er angivet udviklingen i landbrugsarealet siden 1929; den konstaterede fremgang i dette areal, væsentligt hidrørende fra hedeopdyrkninger o.lign., slutter i 1938.

Tabel 28. *Det sandede landbrugsareal 1929-64.*

År	Areal (100 ha)
1929	32.399
1935	32.448
1938	32.684
1940	32.180
1945	31.800
1950	31.456
1951	31.391
1952	31.229
1953	31.062
1954	30.916
1955	30.939
1956	31.050
1957	31.174
1958	31.158
1959	31.083
1960	30.941
1961	31.280
1962	31.102
1963	30.577
1964	30.380

Nedgangen herefter i landbrugsarealet må ses på baggrund af, at der siden 1940 er tilgået ca. 5000 ha årligt fra landvindinger og grundforbedringer. En del af fragangen i landbrugsarealet er overgået til anden jordbrugsmæssig anvendelse, jfr. oversigten i tabel 29, der angiver udviklingen i det samlede areals bestanddele fra 1919-29-51, der er det sidste år, hvorfra der foreligger en fuldstændig arealstatistik.

Der kan være anledning til at pege på, at særlig byudviklingen har beslaglagt bedre bo-

niterede jorder, samt på, at der ved landvinding på søterritoriet, også i en situation som den nuværende, hvor oprettelse af nye brug har mindre betydning, kan imødekommes behov for sommerhusarealer og øvelsesområder, som kan betyde, at de bedre jorder ikke beslaglægges til disse formål. Særlig på denne baggrund må det antages, at der gennem afvandingsforanstaltninger foreligger en mulighed for at indvirke på prisdannelsen for såvel landbrugsjord som jord til anden anvendelse, i første omgang mere lokalt, men efter en langsigtet betragtning formentlig også i mere almindelighed; for en sådan indvirkning på prisdannelsen har man ingen særlig opgørelse, hvor der har været tale om landbrugsformål, men der kan henvises til, at den af landsforeningen »Dansk Arbejde« i forbindelse med Industrirådet mil. foretagne inddæmning af Aved øreområdet overvejes udvidet med yderligere inddæmninger blandt andet under henvisning til, at det under gennemførelse værende projekt, sålænge de indvundne områder ikke var udsolgt, har virket dæmpende på jordpriserne i Københavns omegn.

Til spørgsmålet om muligheden for at forøge landbrugsproduktionen gennem en arealforøgelse bemærkes, at høstudbyttet i løbet af de sidste ca. 50 år er fordoblet såvel i mængde som i gennemsnit pr. arealenhed. Dette resultat er nået ved øget gødningsan-

Tabel 29. *Det samlede areals benyttelse 1919, 1929 og 1951 (100 ha).*

	1919 i alt	1929		1951	
		i alt	+ eller -	i alt	+ eller -
1. Landbrugsareal	32261	32399	+138	31391	-1008
2. Gartnerier og frugtplantager	39	82	+ 43	227	+145
3. Skove og plantager	3675	3909	+234	4375	+466
4. Bebygget grund, gårdsplads, haver og læplantninger	1004	1294	+290	1895	+601
5. Gader, veje, jernbaner, grøfter, hegn o.l.	936	1067	+131	1224	+157
6. Byggegrunde, sportspladser, kirkegårde m. v.	101	116	+ 15	391	+275
7. Moser til tørveskær	561	513	- 48	615	+102
8. Heder, klitter, sumpe, stenmarker o.l.	3712	2950	-762	2198	-752
9. Vandarealer	732	604	-128	612	+ 8
10. Samlet areal	43021	42934	(-: 87)	42928	(-: 6)

vendelse, anvendelse af nye sorter og stammer, bekæmpelse af ukrudt, sygdomme og skadedyr m.v., samt ved afvanding.

Hvorvidt der bør gennemføres en yderligere forøgelse af landbrugsproduktionen ved at fremskaffe mere dyrkningsjord, er blandt andet et spørgsmål om produktiviteten på de eksisterende arealer kan sættes i vejret, for eksempel ved strukturomlægning eller ved hensigtsmæssig fordeling efter bonitet af dyrkningsjord og jord, der udgår til anden anvendelse. I denne forbindelse er der grund til at pege på, at afvandingsarbejder i sig selv kan være led i produktivitetsforbedringer, selvom de ikke fører til større dyrket areal. Der kan således henvises til det foran anførte vedrørende en afvanding som en væsentlig forudsætning for jordfordeling samt **til**, at der ved afvanding og landvinding fortsat er mulighed for at fremskaffe arealer med bonitet over gennemsnit.

Imidlertid er der tillige grund til at pege på, at beslutningen om at fremme eller dæmpe afvandingsaktiviteten med de store investeringsopgaver, der foreligger for samfundet, også bør træffes i lys af det mere generelle spørgsmål om, hvordan de senere års afsætningsvanskeligheder for landbrugsprodukter vil præge landets øvrige erhvervs politik.

Landvinding på søterritoriet synes desuden at indebære et videre perspektiv for så vidt der herigennem kan fremskaffes arealer, der foruden at tjene landbrugsformål kan bidrage til - eventuelt særlig for de ringere boniteters vedkommende - at imødekomme en stigende efterspørgsel efter jord til andre formål, og derved modvirke den deraf følgende prisstigning. I så fald bør det formentlig karakteriseres som en statsopgave at gennemføre sådanne foranstaltninger, og disse

indgår da i statens almindelige prioritering af sine anlægsopgaver. Her skal der kun peges på, at jordefterspørgslen i forbindelse med industrielle, bebyggelsesmæssige, militære og rekreative formål er stor og formentlig stigende.

På samme måde som ved vejarbejder kan udvælgelsen i forbindelse med en centraliseret finansiering af de af de berørte lodsejere ønskede vandløbs- og andre afvandingsarbejder indgå som et væsentligt middel til at realisere de mål, der som led i landsplanlægningsarbejdet opstilles for den fremtidige udvikling. Afvanding af større områder kan således være en forudsætning for en hensigtsmæssig udvikling af såvel et lokalt vejnet som af fjernforbindelser. Der kan i denne forbindelse henvises til den foran i kapitel lib angivne oversigt over gennemførte sager fordelt over amter og landsdele.

Grundlaget for en samfundsmæssig vurdering af den ved afvandingsarbejder foreliggende mulighed for skade på fiskeri- og naturfredningsmæssige hensyn er givet ved gennemgangen foran i kapitel VII og VIII.

Endelig skal der med hensyn til mulighederne for ved afvanding at forringe byernes forsyning med drikkevand fra grundvandet bemærkes, at det af Akademiet for de tekniske videnskaber nedsatte Vandbalanceudvalg, efter mere end 10 års arbejde i 1952, fremlagde det resultat, at der ikke har kunnet konstateres nogen mærkbar indvirkning af afvandingsarbejderne på vandindvindingen. De grundlæggende undersøgelser videreføres af Landbohøjskolens hydro tekniske laboratorium. En beregning af resultaterne for perioden 1917-55 viser, at differencen mellem nedbør og afstrømning som helhed ikke er påvirket af gennemførte afvandinger i den omhandlede periode.

RESUME

UDVALGETS OVERVEJELSER OG INDSTILLING ÆNDRINGSFORSLAG TIL LANDVINDINGSLOVEN

Udvalget har gennemgået landvindingslovens formål og forudsætninger, herunder forholdet til reglerne i vandløbsloven af 1949, og fremsat en redegørelse for reglerne for statens medvirken ved finansieringen af tilsvarende arbejder i andre lande, for landvindingsarbejders beskæftigelsesmæssige betydning og forholdet til fiskeri- og naturfredningsinteresser. Endelig er angivet forudsætningerne for en samfundsmæssig vurdering af landvindingsarbejder, herunder også for indvinding af arealer fra søterritoriet.

Efter landvindingsloven af 1940, jfr. lov-bekendtgørelse nr. 153 af 30. april 1953, iværksætter landbrugsministeren på grundlag af en anmodning af interesserede lodsejere og efter indstilling af statens landvindingsudvalg foranstaltninger til landvinding, afvanding og beskyttelse af lave arealer samt anlæg af de som følge af foranstaltningerne nødvendige forbindelsesveje.

Forsåvidt angår de nævnte afvandingsarbejder og beskyttelsesforanstaltninger er der ved landvindingsloven gennemført en finansierungsordning for samme område som grundforbedringslovgivningen, medens vej-anlæg og den ved landvindingslovens revision i 1953 anførte hjemmel for gennemførelse af tørlægning af søterritorieområder går herudover.

Foranstaltninger efter landvindingsloven har særlig angået hovedafvanding, dvs. regulering af vandløb til sikring af en senere detailafvanding af de tilstødende arealer, etablering af udpumpningsanlæg, eventuelt i for-

bindelse med digeanlæg, kultivering m.v. af udyrkede arealer samt vej-anlæg.

Udgifterne ved de pågældende arbejder er forskudsvis betalt af statskassen, således at der efter afslutningen er afskrevet et stats-tilskud på indtil 2/3, medens restbeløbet er pålagt de interesserede lodsejere og ydet dem som lån af statskassen mod fortrinspan i den pågældende ejendom.

I forhold til grundforbedringslovgivningen har landvindingstilskud således været ydet med en noget større sats (50–66²/₃ pct. af samtlige udgifter mod omkr. 40 pct. efter grundforbedringsloven), og vilkårene for landvindingslåns forrentning og tilbagebetaling har været lempeligere (4¹/₂ pct. rente og 20 års afdragstid efter en 3 års rente- og afdragsfri periode mod markedsrente og normalt 10 års afdragstid efter en 2-årig afdragsfri periode).

Landvindingssagers vandløbsretlige behandling har - bortset fra beslutningen om arbejdets iværksættelse og de hertil hørende ekspropriationer — været overladt til de ved grundforbedringsloven nedsatte afvandingskommissioner. Disse kommissioner har kunnet behandle og afgøre sådanne spørgsmål uanset vandløbenes kommunale eller klasse-mæssige inddeling og uden normal appeladgang, idet dog afgørelser om ekspropriations-erstatning har kunnet underkastes en over-taksation.

Der er fra 1940-65 foretaget afvandingsforanstaltninger efter landvindingsloven vedrørende ca. 148.000 ha svarende til 4,8 pct.

af landbrugsarealet, hvortil kommer vandløbsreguleringer o.lign. efter grundforbedringslovgivningen for ca. 25.000 ha.

Det skønnes, at der ud fra en teknisk vurdering vil være *behov for hovedafvanding* af yderligere 5 pct. af landbrugsarealet eller en virksomhed af samme omfang, som den hidtil udførte, hvortil kommer muligheden for indvinding af arealer fra søterritoriet.

For statens landvindingsudvalg foreligger pr. 1. juli 1965 til behandling 164 projekter med en overslagssum på ca. 90 mill. kr. foruden et antal færdigprojekterede søterritoriesager.

Den samlede *investering i hovedafvandingsopgaver* har i de senere år andraget omkring 10-12 mill. kroner årligt, svarende til ca. 1 pct. af landbrugets samlede investeringer. Næsten hele denne investering dækkes af statslån og tilskud efter landvindingsloven.

Med den anførte investering har man imidlertid ikke kunnet imødekomme foreliggende ønsker fra lodsejere om statens medvirken til løsning af disse opgaver. For afvanding af landbrugsjord har der i de senere år på grundlag af de foran nævnte for statens landvindingsudvalg foreliggende realistiske projekter, hvoraf de ældste er indgået for 7 år siden, været opstillet et anlægsbudget, idet der under den herskende økonomiske situation har måttet skelnes mellem en nødvendig og en ønskelig realisation af disse projekter. Men der har end ikke været tilstrækkelige statsmidler til at medvirke ved de mest nødvendige opgavers realisation.

Udvalget har givet en oversigt over oplysninger om *den landbrugsmæssige rentabilitet* i forbindelse med afvanding og selv foranlediget en undersøgelse foretaget af de økonomiske forhold ved et antal udførte landvindingssager.

Udvalgets nævnte undersøgelse af det landbrugsøkonomiske udbytte af et antal gennemførte landvindingsarbejder har vist, at der med en gennemsnitsudgift på omkring

5.000 kr. pr. ha (varierende fra ca. 1.200 kr. til ca. 10.200 kr.) for hovedafvanding, kultivering og detailafvanding er frembragt et årligt bruttomerudbytte på ca. 850 kr. (varierende fra ca. 140 kr. til ca. 2.100 kr.).

Såvel ovennævnte gennemsnitsudgift som det anførte merudbytte er beregnet på grundlag af prisniveau pr. ultimo 1962. En sammenligning med gennemsnitsudgiften for de for landvindingsudvalget foreliggende projekter efter tilsvarende prisniveau viser imidlertid, at den i forbindelse med undersøgelsen beregnede gennemsnitsudgift formentlig er mindst 20 pct. for høj, hvortil kommer, at det konstaterede bruttomerudbytte efter det oplyste vil vise en stigende tendens, efterhånden som udnyttelsen af en del af de af undersøgelsen omfattede afvandede arealer gennemføres til bunds.

Det bemærkes, at det ikke i det anførte bruttoudbytte har været muligt at indregne andre fordele i forbindelse med afvandingen. Det i afvandingen interesserede areal er ofte lavninger spredt over flere ejendomme, som før gennemførelsen var delvis dyrket med svingende udbytte. Et væsentligt motiv for lodsejerne til gennemførelsen af et afvandingsarbejde er muligheden for en bedre arrondering af arealerne, hvilket er af stor betydning ved en mekaniseret drift. Merudbyttet fra det afvandede areal indgår derfor som en mindre del af udbyttet fra ejendommens samlede markareal, og en ansættelse af de driftsmæssige fordele kan ikke direkte foretages. Ved vandløbsreguleringer skabes desuden mulighed for dels supplerende af ældre drænsystemer, dels en ny dræning, ligesom der ofte i den enkelte sag vil være arealer, hvis dyrkning efter hovedafvandingen kan sikres uden detaildræning.

Forsåvidt merudbyttet er betegnet som bruttoudbytte bemærkes endvidere, at der gennem en marginal betragtning i de tilfælde, hvor det afvandede areal kan anvendes som tillægsgjord til en bestående ejendom, herunder bevirke en frigivelse af høj jord til en mere hensigtsmæssig udnyttelse, og særlig i tilfælde, hvor det nu afvandede areal i den

tidligere tilstand har været forsøgt dyrket med (evt. lejlighedsvis) tab af udsæd og gødskning m.v. samt den herpå anvendte arbejdsydelse, i et vist omfang vil tendere imod at være nettoudbytte af den i afvandingen investerede kapital.

Til afskrivning af en bruttoudgift på 5.000 kr. pr. ha over 10 år og 5 pct.s forrentning heraf med tillæg af 2 pct. for vedligeholdelse kræves en årlig ydelse af 710 kr., svarende til f.eks. 17,8 hkg. korn a 40 kr.

Af de i Landbokommissionens 2. betænkning (s. 71) anførte forsøgsresultater fremgår imidlertid, at merudbyttet for lerjord ved forøgelsen af et areals afvandingsdybde fra f.eks. 40 cm til 120 cm gennemsnitlig kan angives til ca. 19 hkg. pr. ha. I nærværende beretning er s. 69 skematisk angivet forholdet mellem afvandingsdybde og udbyttet efter forskellige jordbundsforhold.

Det er udvalgets opfattelse, at det forventede merudbytte af en afvandingsforanstaltning (hovedafvanding, dræning og kultivering) normalt vil kunne dække en rimelig forrentning og afskrivning af den hertil nødvendige investering. Udvalget ønsker imidlertid at bemærke, at der ikke synes at være noget større spillerum for den mulige dækning ved hjælp af det landbrugsmæssige merudbytte, med mindre der for den enkelte ejendom i det enkelte tilfælde foreligger særlige omstændigheder, f.eks. de foran angivne driftsmæssige eller marginale fordele. Desuden må der i tilfælde, hvor merproduktionen bevirker yderligere investeringer i bygninger, maskiner og inventar, f.eks. ved oprettelse af nye landbrug i forbindelse med indvinding af søterritoriearealer, eller hvor foranstaltningen angår større arealer under en eksisterende ejendom, tages fornødent hensyn til afskrivning m.v. af denne yderligere investering; i disse tilfælde bør der derfor forsøges gennemført en egentlig kalkulation af de økonomiske forhold.

Før landvindingslovens gennemførelse i 1940 tog forberedelsen af de herhenhørende projekter til hovedafvanding m.v. meget lang tid, fordi lovgivningen ikke anviste rationel-

le veje til *arbejdernes finansiering og udførelse.*

Ved vandløbsloven af 1949 gennemførtes regler, der giver de kommunale bestyrelser af vandløbsvæsenet større mulighed for at tage initiativet til forbedring af bestående forhold. Samtidig blev der stillet økonomisk støtte fra det offentlige i udsigt til gennemførelse af visse arbejder af almen betydning og til lettelse af de byrder, som lovligt udførte afvandingsarbejder kan påføre lodsejerne ved de lavere liggende strækninger af det pågældende vandløb. I vandløbsloven af 1880 med tillægslove fandtes ikke egentlige regler om statsstøtte til vandløbsreguleringer m.v.; der var dog i tidens løb ved særlige bevillinger ydet hjælp til sådanne foranstaltninger, og ved grundforbedringslovgivningens revision i 1933 blev disse arbejder omfattet af denne lovs formål, men først da denne støttelovgivning i 1940 fulgtes op af landvindingslovens muligheder for en statslig medvirken også ved igangsætningen, blev der skabt en brugbar finansieringsordning.

Efter grundforbedringsloven er der hidtil udført vandløbsreguleringer m.v. for en årlig udgift af indtil 2 mill. kr. I bemærkningerne til det i Landbokommissionens betænkning 2. del fremlagte forslag til lov om grundforbedring (jfr. bemærkningerne til § 7, side 80) er anført, at det forudsættes, at større hovedafvandingsopgaver normalt ikke vil blive gennemført efter grundforbedringsloven. Der kan herefter ikke forventes dækket nogen væsentlig del af finansieringsbehovet for hovedafvanding efter reglerne i grundforbedringslovgivningen.

Det er nødvendigt, at der organiseres *særlige finansieringsformer for afvandingsområdet*, idet de bestående kreditinstitutioner ikke er indrettet herpå. Arbejderne er typisk fællesarbejder, omfattende flere lodsejere, og kreditinstitutionerne kan ikke foretage den nødvendige, forudgående undersøgelse og ikke indlade sig på den efterfølgende kontrol med midlernes anvendelse og eventuelt ved disses successive udbetaling under arbejdets gang.

Derimod kunne reglerne i vandløbsloven af 1949 om kommunal finansiering tænkes anvendt i noget større omfang, særlig så fremt lodsejerne kunne formå de kommunale kasser til at yde et tilskud. Der har ikke været anvendelse for disse regler, så længe landvindingslovens statsfinansiering har virket. Da situationen med hensyn til den statslige bygge- og anlægsvirksomhed har udviklet sig således, at der hengår ret lang tid, før en afvandingsvirksomhed af det forudsatte omfang kan gennemføres, har det derfor været naturligt at søge oplysning om muligheden for en kommunal medvirken efter vandløbslovens regler ved disse opgavers løsning. Ved en forhandling med de kommunale organisationer har udvalget imidlertid fået det indtryk, at disse må fraråde en så radikal ændring af det nuværende finansieringsgrundlag.

Udvalget forudsætter herefter, at finansieringen af afvandingsarbejder i størst muligt omfang bør ske efter regler, som anført i Landbokommissionens 2. betænkning om grundforbedringslovgivningen, dvs. gennem en låneformidling, fortrinsvis på anden måde end gennem statslån, eventuelt i forbindelse med statstilskud. *Men under henvisning til foranstående finder udvalget, at der fortsat og i samme omfang som hidtil af statskassen bør ske en finansiering af større hovedafvandingsopgaver m.v., som angår flere lodsejere. Forsåvidt finansieringen sker gennem lån, er der endvidere enighed om, at der ikke er anledning til at ændre den i vandløbsloven givningen m.v. forudsatte fortrinspanteret for sådanne lån.*

Udvalget har særlig overvejet, om statskassen også bør overtage kommunalbestyrelsernes forpligtelser efter vandløbsloven til at tilvejebringe de planer for regulering af offentlige vandløb og overslag over udgifterne, som er nødvendige for den forudgående behandling, eventuelt således at denne forpligtelse til at fremskaffe projekt m.v. kommer til at angå alle projekter m.v., der eventuelt vil blive endeligt finansieret af statskassen. Et sådant forslag er dog ikke fundet nødven-

digt, fordi det i forhold til anlægsudgifterne iøvrigt drejer sig om forholdsvis mindre beløb, og særlig fordi det findes rimeligt, at enten kommunalbestyrelserne med det lokal-kendskab, der bl.a. følger af disses ansvar for vedligeholdelsen af de pågældende vandløb, eller en lodsejerkreds må overtage risikoen for disse udgifter, indtil projektet kan gennemføres med statsstøtte.

Den særlige finansieringsform har hidtil - foruden i produktions- og produktivitetsmæssige forhold - tillige fundet sin begrundelse i *beskæftigelsesmæssige forhold*.

Af foranstående beretning fremgår, at den ved landvindingsarbejder beskæftigede arbejdsstyrke er forholdsvis lille, idet sådanne arbejder nu i videst muligt omfang udføres med maskinkraft.

Udvalget skønner, at der derfor ikke er anledning til at opretholde de gældende regler om anvisning af arbejdsstyrken gennem den offentlige arbejdsanvisning, og er enig i, at der ikke for tiden i beskæftigelsesmæssige hensyn kan findes baggrund for ydelse af *tilskud* til de afvandingsudgifter, der pålægges lodsejerne.

Et flertal indenfor udvalget (samtlige medlemmer med undtagelse af Milhøj og Skovgaard) mener dog at kunne finde begrundelse for en fortsat tilskudsydelse til disse arbejder i den omstændighed, at tilskud til lodsejernes anlægsudgifter i vidt omfang er forudsat i vandløbsloven af 1949, og at en tilskudsordning for regulering af offentlige vandløb er en naturlig fortsættelse af det offentliges overtagelse af vedligeholdelsesforpligtelserne for disse vandløbs vedkommende. Flertallet henviser desuden til, at statstilskud til disse foranstaltninger har muliggjort, at sager, der efter en fordeling af bruttoudgifterne på sædvanlig måde ikke kunne gennemføres, fordi der bliver pålagt de ugunstigt beliggende arealer en meget stor udgift, kan bringes til udførelse, idet tilskudet i første række kommer de ugunstigt beliggende arealer til gode, således at der sker en udligning i beliggenhedsforholdene. Desuden vil en tilskudsydelse på en udmær-

ket måde kunne støtte det også inden for den øvrige landboret kendte princip, hvor efter modstand fra en del af lodsejerne ikke skal kunne hindre gennemførelsen af foranstaltninger, som efter en uhildet betragtning vil være til overvejende gavn både for de deltagende og for hele samfundet, idet der ved beslutningen om arbejdets iværksættelse imod modstand der savner saglig baggrund kan henvises til, at der ydes væsentlige tilskud fra det offentlige ved arbejdets gennemførelse.

Mindretallet (Milhøj og Skovgaard) henviser særlig til, at gennemførelse af afvandringsarbejder vil kræve så store investeringer ved siden af andre investeringer til landbrugsformål, særlig bygninger, at de hertil nødvendige midler bør fremskaffes, uden at man giver en særlig gruppe fortrin gennem en tilskudsordning. Milhøj henviser i øvrigt til, at begrundelsen for det af ham indtagne standpunkt imod tilskudsydelse til grundforbedring, jfr. Landbokommissionens betænkning, anden del, s. 75, også gælder standpunktet imod generelle tilskud til afvandringsarbejder med jordbrugsmæssigt sigte.

Udvalget er enig i, at der for hovedafvanding er anledning til at gennemføre en finansieringsordning, som med hensyn til *statslånenes afdragstid* er noget gunstigere end de for grundforbedringslån foreslåede. Man finder derfor ikke anledning til at foreslå ændring i de gældende regler herom, hvorefter landvindingslån afdrages over 20 år. Efter udvalgets opfattelse bør en 3-årig rente- og afdragsfri periode for lånene fortsat være gældende; der kan herved henvises til, at allerede realkreditkommissionen anså det for tvivlsomt at forkorte den afdrags- og rentefri periode, idet der i mange tilfælde kræves en yderligere indsats fra ejerens side, herunder supplerende kultiverings- og dræningsarbejder, førend der kan blive tale om en forøget afkastningsevne, der vil kunne bære amortisationen. Derimod mener man, at *renten* bør fastsættes under hensyn til vilkårene for tilsvarende lån i det private låne-marked.

Udvalget har drøftet muligheden for *en afgrænsning af, hvilke arbejder der bør omfattes af en fremtidig landvindingslovgivning*. Idet der erindres om, at forslaget til en grundforbedringslov omfatter samtlige foranstaltninger til fremme af jorders afvandrings- og dyrkningsforhold gennem grundforbedring, har man ment, at en landvindingslovgivning bør koncentreres om foranstaltninger, der vel omfattes af grundforbedringslovgivningen, men som bl.a. i kraft af deres karakter som fællesarbejder efter vandløbslovgivningen skal underkastes behandling af en landvæsensret. Ved en sådan behandling sikres det gennem en vurdering af hele sagen af en fra anlægsmyndigheden forskellig personkreds, at det nye anlæg gennemføres på en måde, der bedst tjener samfundet som helhed, samtidig med, at der også tages tilbørligt hensyn til andre interesser. Det kan herved tillige anføres, at det må anses for meget vigtigt, at der afholdes en åstedsforretning, hvor de interesserede parter er til stede og kan fremføre deres bemærkninger til projektet. En forudgående drøftelse af projektet af den projekterende med dele af eller endog hele lodsejerkredsen kan ikke anses for tilstrækkelig i denne henseende, men har selvfølgelig stor betydning under sagens indledende faser.

Foranstaltninger af denne art er følgende:

- a. Vandløbsreguleringer m.v. vedrørende offentlige vandløb efter vandløbslovens kapitel Via.
- b. Vandløbsreguleringer m.v. vedrørende private vandløb o.lign. efter vandløbslovens kapitel VIB.
- c. Gennemførelse af projekter efter reglerne i vandløbslovens kapitel IXb om offentlige pumpelag.
- d. Tørlægning af eller sænkning af vandstanden i søer efter reglerne i vandløbslovens kapitel Vie.
- e. Kystsikring efter reglerne i kystsikringsloven.
- f. Arbejder efter digeloven i tilfælde hvor der om arbejdets gennemførelse afsiges

kendelse af en landvæsensret om oprettelse af digelag under offentligt tilsyn.

For disse foranstaltninger gælder efter den gældende lovgivning, at de kan gennemføres efter behandling og beslutning af en landvæsensret (vandløbsret), om fornødent imod ønske fra en del af lodsejerkredsen, at landvæsensretten kan foretage de fornødne ekspropriationer, fordele anlægs- og vedligeholdelsesudgifterne og bemyndige en anlægsledelse (vedkommende kommunalbestyrelse eller et lodsejerlag (digelag)) til at forestå arbejdets praktiske gennemførelse.

På denne baggrund har udvalget fundet det naturligt at drøfte mulighederne for en tilnærmelse til reglerne i vandløbslov m.v. i videst muligt omfang, således at en fremtidig landvindingslov alene skulle have til opgave at sikre arbejdernes finansiering. Efter en sådan ordning måtte den fornødne afgørelse ved en vandløbsret om projektets fremme efter vandløbsloven m.v. foreligge, inden der anmodes om støtte til finansiering af projektets videreførelse; herefter ville landbrugsministeriet ikke, som efter den gældende landvindingslovgivning, have nogen stilling som bygherre med hensyn til det påtænkte anlæg, og risikoen for et anlægs svigten, der gennem den gældende regel i landvindingslovens § 2, stk. 2, ensidigt er lagt på statskassen, ville blive lagt over på rekvirenterne. Desuden ville der ikke længere være anvendelse for de i henhold til grundforbedringslovens § 15 nedsatte afvandingskommissioner, således at man kan imødekomme kritikken af, at disse kommissioners afgørelser - bortset fra fastsættelse af ekspropriationserstatninger - ikke kan appelleres, ligesom der i visse tilfælde vil være grundlag for at foretage en tinglysningsmæssig notering af den kommende bidragspligt, således at erhververe af ejendommene får behørig underretning herom.

Resultatet af udvalgets overvejelser herom er imidlertid blevet, at man finder det bedst at søge at videreføre den nuværende ordning, hvorefter landbrugsministeren træffer bestemmelse om, at et arbejde skal iværksæt-

tes og om de i forbindelse hermed nødvendige arealafståelser m.v.

Da der ved landbrugsministerens bestemmelse om påbegyndelse af et arbejde herefter vil mangle partsfordeling m.v., dvs. det økonomiske grundlag for den enkelte lodsejers bedømmelse af sagens betydning, bør man opretholde reglen i den gældende landvindingslovs § 2, stk. 2, hvorefter der ikke kan pålægges de interesserede arealer et beløb, der er større end værdien af de fordele, der tilføres den pågældende ejendom. Et medlem (Skovgaard) ønsker dog hertil at bemærke, at han finder en modifikation af nytterreglen nødvendig, således at der ikke herigennem skabes basis for yderligere tilskud udenfor undtagelsestilfælde, hvor et anlæg kan siges at være mislykket.

løvrigt er det udvalgets opfattelse, at der bør ske en tilnærmelse til reglerne i vandløbslov m.v. i videst muligt omfang. Eksempelvis bør således sagsbehandlingen foregå i nærmeste kontakt med lodsejerne, indtil de normale vandløbsretter kan gå ind i behandlingen. Der bør desuden være normal mulighed for anke af vandløbsretternes afgørelser, og erstatningerne for arealafståelser m.v. må fastsættes efter reglerne i vandløbsloven, hvis regler om tinglysning o.lign. ligeledes bør følges i videst muligt omfang.

Udvalget finder, at en statsfinansiering efter en landvindingslovgivning ikke bør finde sted, hvor det alene drejer sig om private vandløb, jfr. litra b i oversigten foran side 112, idet disses regulering m.v. må henvises til finansiering efter grundforbedringsloven, med mindre den pågældende kommunalbestyrelse optager vandløbet som offentligt.

Udover de foran særlig nævnte afvandings- og sikringsarbejder er der efter udvalgets opfattelse alene grund til at søge gennemført en finansieringsform, der går ud over grundforbedringslovens regler, for foranstaltninger til rydning, planering eller kultivering af større, sammenhængende arealer samt anlæg og hovedstandsættelse af adgangsvveje, dog således at der gennemføres en begrænsning derved, at disse arbejder må

udføres i umiddelbar tilknytning til afvandsforanstaltninger.

Da tørlægning af større arealer af *søteritoriet* ikke kan behandles efter vandløbslovgivningen, er der enighed om, at beslutning om udførelse af sådanne sager bør henvises til behandling i hvert enkelt tilfælde i en særlig lovgivning. Det samme bør gælde for projekter, der angår store samlede områder.

Ved drøftelsen af forslag til *størrelsen af et eventuelt fremtidigt tilskud*, har udvalget taget sit udgangspunkt i den af et flertal i Landbokommissionen foreslåede sats på 25 pct. af samtlige udgifter til grundforbedring. Incitamentet til anvendelse af den særlige finansiering efter landvindingsloven skulle herefter alene ligge i den længere afdragstid samt en rentefri periode og en noget længere afdragsfri periode for landvindingslån i forhold til grundforbedringslån. I denne forbindelse kan anføres, at den 3-årige afdrags- og rentefri periode for landvindingslån indebærer et faktisk tilskud, der formentlig andrager omkring 5 pct.

Udvalget har imidlertid ment, at der udover dette grundtilskud, der vil kunne begrundes på samme måde som ydelse af grundforbedringstilskud, bør kunne ydes et supplerende tilskud på indtil 25 pct. i de tilfælde, hvor vandløbsloven angiver en mulighed for bidrag for offentlige eller andre særlige interesser. Det drejer sig om tilfælde, hvor foranstaltningen er foranlediget ved lovligt udførte afvandsarbejder i det pågældende nedbørsområde, ved tilsanding o. lign. af udløb i havet eller ved tilførsel af spildevand, der i nævneværdig grad har forøget arbejdet ved vandløbs oprensning, men hertil mener udvalget, at der bør føjes foranstaltninger, der angår større, samlede afvandsområder.

Forsåvidt medlemmer af udvalget (Milhøj og Skovgaard) som foran nævnt har taget forbehold med hensyn til en generel tilskudsydelse, bemærkes, at Skovgaard kan tiltræde en tilskudsydelse, der begrundes ved før-

nævnte særlige omstændigheder, hvortil udvalgets flertal har bemærket, at en stor del af de allerede udførte landvindingsarbejder og også af de foreliggende projekter vil kunne begrundes med de anførte forhold. Milhøj finder det rimeligt, at sådanne arbejder finansieres efter reglerne i vandløbsloven kombineret med en statslånsordning.

Desuden foreslår udvalget, at der ligesom i forslaget til en grundforbedringslov skabes hjemmel for, at landbrugsministeren efter forhandling med arbejdsministeren kan fastsætte et højere tilskud, såfremt dette kan begrundes i særlige beskæftigelsesmæssige forhold. I dette tilfælde bør den højere tilskudsydelse være betinget af, at der anvendes arbejdsløs (henvist) arbejdskraft.

Endelig skal man anføre, at der bør indføres en regel om tilbagebetaling af tilskud, såfremt det pågældende areal overgår til anden anvendelse end jordbrug, når dette sker indenfor en 10-års periode efter landvindingsarbejdets afslutning.

Udvalget finder, at *statens landvindingsudvalg* bør opretholdes som støtte for landbrugsministeren ved lovens administration. Det forudsættes, at udvalget allerede under en sags forberedelse kan afgive udtalelse om mulighederne for en statsfinansiering af den pågældende opgave.

Med hensyn til landvindingsudvalgets sammensætning mener man, at den nuværende ministerielle repræsentation er velbegrunder og bør opretholdes. Under hensyn til, at Det danske Hedeselskab forestår projekteringen af flertallet af de herhenhørende projekter, er der desuden enighed om at søge denne repræsentation opretholdt, særlig af hensyn til forbindelsen med de interesserede lodsejerkredse, hvilket har betydning ved planlægning af en hensigtsmæssig fordeling af midlerne. For så vidt angår Dansk Ingeniørforenings repræsentation bemærkes, at denne hidtil er sket ved en amtsvandingspektør; under hensyn til de kommunale interesser i vandløbsreguleringer m.v., der er blevet særlig fremtrædende, efter at det of-

fentlige har overtaget udgifterne ved vedligeholdelsen af sogne- og amtsvandløb, foreslås det for dette medlems vedkommende blot anført, at udnævnelse sker af landbrugsministeren indenfor en kreds med særlig teknisk sagkundskab.

Om naturfredningsrådets indflydelse på sagsbehandlingen i landvindingsudvalget henvises til fremstillingen foran i kapitel VIII og det nedenfor anførte.

Repræsentanten for *Naturfredningsrådet* har under udvalgets forhandlinger særlig lagt vægt på en forudgående planlægning og gennemgang af landvindingsprojekter, for derved at skabe mulighed for på forhånd at kunne udskyde projekter, der berører naturfredningsmæssige interesser, uden at der herom som hidtil skabes en offentlig debat.

Det pågældende medlem erkender, at en udvikling også i afvandingsmæssig henseende i landdistrikterne må finde sted af hvervsmæssige grunde, men anser dog en indgående planlægning for påkrævet, for derved at søge et antal landskaber — og hermed tænkes særlig på ådale - bevaret i den nuværende tilstand. Da en sådan planlægning ikke tænkes gennemført for tiden, henstiller medlemmet, at der skabes hjemmel for naturfredningsinteressernes repræsentation i landvindingsudvalget og for, at denne repræsentant også for så vidt angår sager om landvinding på søterritoriet kan kræve, at en afvandingsopgave ikke gennemføres med støtte efter en landvindingslovgivning, således at det i denne henseende ikke er nødvendigt at rejse fredningssag efter naturfredningslovgivningen for at sikre arealets nuværende tilstand. I denne henseende henleder medlemmet særlig opmærksomheden på, at tiltrædelser af det i Landbokommissionens betænkning 2. del, angivne forslag til lov om grundforbedring forudsætter, at der ikke efter en grundforbedringslov kan gennemføres større hovedafvandingsopgaver, jfr. bemærkningerne til lovforslaget § 7.

Udvalgets flertal har hertil bemærket, at en sådan forudgående afvisning af hensyn

til naturfredningsinteresser i hvert fald kun kan praktiseres for søterritoriesager, hvor staten har højhedsret over det pågældende område, men derimod næppe i andre tilfælde, hvor sagerne projektering og gennemførelse er betinget af et initiativ fra de interesserede lodsejere, allerede fordi initiativtagerne må have krav på en begrundelse for et eventuelt afslag på en anmodning om statens medvirken til opgavens løsning.

Fiskeriministeriets repræsentant henviser til det i indledningen til beretningens kapitel VII anførte om forholdet mellem fiskeriinteresser og afvandingsinteresser og anfører på grundlag heraf, at der bør gennemføres regler - herunder eventuelt ved ændringer i vandløbsloven - til yderligere sikring af fiskeriets interesser.

Det bemærkes, at udvalget har fundet, at det ligger udenfor dets opgave at søge en belysning af forholdet mellem landbrugets og fiskeriets muligheder for indtjening direkte eller inddirekte på grundlag af de her omhandlede arealer; man har således særligt afstået fra en bedømmelse af, i hvor høj grad et fiskeriudbyttes nettoværdi kan sammenlignes med nettoudbyttet fra en landbrugsvirksomhed.

Udvalgets flertal må for så vidt beklage, at der i de af fiskeriministeriets repræsentant fremdragne tilfælde findes en modsætning mellem fiskeriinteresserne og afvandingsinteresserne, men må imidlertid henvise til, at benyttelsen af de i vandløbsloven omhandlede naturlige vandløb til afledning af vand har fortrinsret for al anden benyttelse af vandløbene.

Under henvisning til det foran fremførte fremsætter udvalget det vedføjede

Forslag til lov om finansiering af vandløbsregulering m.v. (Landvindingsloven),

idet man med hensyn til de enkelte bestemmelser henviser til de hertil knyttede bemærkninger. Det bemærkes dog, at to medlemmer (Milhøj og Skovgaard) af de foran angivne

grunde ikke kan tiltræde forslagens bestemmelser om statstilskud; Skovgaard foreslår en tilskudsbestemmelse formuleret således: »Til foranstaltninger efter denne lov kan der efter indstilling af landvindingsudvalget ydes et tilskud på indtil 25 pct. af samtlige med planens udarbejdelse og gennemførelse forbundne omkostninger, såfremt de privatøkonomiske forhold betinger det«, og henstiller iøvrigt, at man i givet fald bringer de foreslåede regler om hurtigere afdragstid for statslån og om kontant betaling af den forventede lodsejerandel i stedet for lån i anvendelse i videre omfang end det er sket efter den hidtidige praksis. Desuden henstiller et mindretal (Ødum), at der i lovforslaget indføres en bestemmelse, hvorefter naturfredningsrådet kan hindre gennemførelse af et projekt, såfremt der fremsættes krav herom. Et andet mindretal (Aslyng) anfører, at lov om finansiering af vandløbsregulering m.v. (Landvindingsloven) og lov om grundforbedring kan samles i en lov, da de meget

nær har samme formål og indhold, bortset fra forskellig administration. Ofte vil begge love finde anvendelse på samme areal ved henholdsvis hovedafvanding og detailafvanding, som der iøvrigt ikke kan skelnes sikkert imellem. En sådan fælles lov kunne betegnes *Lov om finansiering af vandløbsregulering og grundforbedring*, og den samlede administration kunne uden for landbrugsministeriet rationelt henlægges under nogle få provinsielle udvalg med fornøden sagkyndig bistand. Desuden henstiller et medlem (Flensborg), at det i lovforslaget præciseres, at der i tilfælde, hvor landvindingsudvalget efter en forudgående afvejelse af landbrugets og fiskeriets interesser i den pågældende foranstaltning kommer til det resultat, at landvindingsarbejdet dog alligevel bør gennemføres, bør ydes fuld erstatning såvel til de fiskeriberettigede ved det pågældende vandløbsområde som til de erhvervsfiskere, der normalt udøver fiskeri i det saltvandsområde, der berøres af foranstaltningen.

København, den 28. oktober 1965.

H. C. Aslyng

C. Flensborg

Fr. Heick

V. Hornslet
(formand)

Chr. Lund

P. Milhøj

Johs. Ridder

K. Skovgaard

Hilmar Ødum

Sv. Lorenzen.

FORSLAG TIL LOV OM FINANSIERING AF VANDLØBSREGULERING M. V. (Landvindingsloven).

Kapitel I.

Lovens område.

§ 1.

Til forbedring eller sikring af afvandings- og kultiveringstilstanden på arealer, der ejes af flere lodsejere, og som anvendes eller agtes anvendt fortrinsvis til jordbrugsmæssigt formål, kan landbrugsministeren bestemme, at der i overensstemmelse med reglerne i denne lov foretages hensigtsmæssige foranstaltninger til:

- a. Regulering m.v. af offentlige vandløb efter vandløbslovens kapitel VIa.
- b. Bedre afvanding af lavtliggende arealer ved udpumpning efter vandløbslovens kapitel IX b.
- c. Tørlægning af eller sænkning af vandstanden i søer efter reglerne i vandløbslovens kapitel VI c.
- d. Kystsikring efter reglerne i kystsikringsloven.

- e. Inddigning efter reglerne i digeloven.

Stk. 2. I umiddelbar tilknytning til de i stk. 1 anførte foranstaltninger kan der endvidere efter denne lovs regler foretages:

- a. Rydning, planering eller kultivering af større, sammenhængende egnede arealer, såfremt der fremsættes begæring herom af hver enkelt lodsejer, og
- b. anlæg og hovedstandsættelse af adgangsveje.

Stk. 3. Til iværksættelse af en foranstaltning, hvis anlægsudgifter er anslået at ville overstige 2 mill. kroner udkræves særskilt samtykke af folketingets finansudvalg.

Kapitel II.

Sagsbehandlingen.

§ 2.

Der nedsættes et landvindingsudvalg med 9 medlemmer, der beskikkes af landbrugsministeren. Udvalget skal omfatte en repræsentant for hver af følgende ministerier: Landbrugsministeriet, arbejdsministeriet, finansministeriet, fiskeriministeriet og ministeriet for offentlige arbejder. Endvidere beskikkes en landbrugsteknisk repræsentant for Det danske Hedeselskab, et medlem med særlig teknisk sagkundskab samt 2 landmænd. Beskikkelserne sker for 6 år. Landbrugsministeriets repræsentant er udvalgets formand.

Stk. 2. Landbrugsministeren fastsætter bestemmelser for landvindingsudvalgets virksomhed.

§ 3.

Ønskes der iværksat foranstaltninger efter denne lov, skal de interesserede lodsejere lade udarbejde en afvandings- eller kultiveringsplan. Denne indsendes til landvindingsudvalget med overslag over udgifterne og med oplysning om, hvilken stilling de lodsejere, der berøres af projektet, indtager til dette.

Stk. 2. Landvindingsudvalget kan på grundlag af en foreløbig plan (skitseforslag) afgive en vejledende udtalelse om planens egnethed for gennemførelse efter denne lov, herunder om hvilke økonomiske vilkår, der vil blive indstillet af udvalget i forbindelse med planens eventuelle gennemførelse.

§ 4.

Landvindingsudvalget foretager en besigtigelse af de pågældende arealer og afholder

forberedende møde med alle vedkommende. Indkaldelse til sådanne møder foretages i overensstemmelse med § 19 i lov om landvæsensretter.

§ 5.

Landvindingsudvalget udarbejder efter forhandling med vedkommende kommunalbestyrelse en arbejds- og finansieringsplan i overensstemmelse med reglerne i de i § 1, stk. 1 nævnte love.

§ 6.

Landvindingsudvalget afgiver indstilling til landbrugsministeren med udtalelse om, hvorvidt lodsejernes udgifter overstiger fordelene ved planens gennemførelse.

Stk. 2. På grundlag af denne indstilling afgør landbrugsministeren om foranstaltningen skal gennemføres.

Stk. 3. Så snart der er truffet beslutning efter stk. 2, påhviler det landbrugsministeren at foranledige, at beslutningen tinglyses på alle de ejendomme, der kan antages at blive bidragspligtige i henhold til § 12.

§ 7.

Spørgsmål, der ikke er endelig afgjort af landbrugsministeren eller ved den i § 5 omhandlede arbejdsplan med eventuelle senere ændringer, behandles efter de i § 1, stk. 1, nævnte love og afgøres af landvæsenkommissionen som 1. instans.

Stk. 2. Landbrugsministeren kan dog bestemme, at en sag skal behandles af landvæsensnævnet som 1. instans.

Stk. 3. Landvæsen retten skal ved sagens behandling tilkalde sagkyndig medhjælp efter en af landbrugsministeren udfærdiget særlig liste.

Kapitel III.

Om arealafståelser m.v.

§ 8.

For så vidt det er påkrævet til gennemførelse af de i § 1 nævnte foranstaltninger kan landbrugsministeren efter indstilling af landvindingsudvalget forlange afståelse af mate-

rialer samt pålægge rådighedsindskrænkninger vedrørende arealer.

§ 9.

Erstatning for de i § 8 nævnte afståelser og rådighedsindskrænkninger fastsættes af landvæsen retten, jfr. § 7, i overensstemmelse med reglerne i vandløbsloven.

Kapitel IV.

Finansieringen.

§ 10.

Udgifterne ved gennemførelsen af et godkendt projekt, herunder omkostningerne i forbindelse med projektering m.v. og ved sagens behandling for landvæsen retten i 1. instans, afholdes forskudsvis af statskassen, med mindre landbrugsministeren i det enkelte tilfælde træffer anden bestemmelse.

Stk. 2. Efter indstilling af landvindingsudvalget kan landbrugsministeren bestemme, at statskassen udreder omkostningerne ved fremskaffelse af planer m.v. for afvanding og kultivering af store samlede områder. Såfremt projektet senere gennemføres, indgår disse omkostninger i anlægsudgifterne.

§ 11.

Der ydes af statskassen et tilskud på 25 pct. af samtlige omkostninger i forbindelse med planens udarbejdelse og gennemførelse.

Stk. 2. Såfremt den pågældende foranstaltning i særlig grad er foranlediget ved lovligt udførte afvandingsarbejder i det pågældende nedbørsområde, ved tilsanding o. lign. af udløb i havet eller ved tilførsel af spildevand, der i nævneværdig grad har forøget arbejdet ved vandløbets oprensning, eller angår større, samlede afvandingsområder, kan landvindingstilskuddet forhøjes således, at det kommer til at dække indtil 50 pct. af udgifterne.

Stk. 3. Landbrugsministeren kan fastsætte regler om ydelse af højere tilskud end nævnt i stk. 1, når særlige beskæftigelsesmæssige forhold taler derfor. Størrelsen af disse til-

skud fastsættes under hensyn til det omfang, hvori der ved arbejdet anvendes arbejdsløse, der er tilmeldt som ledige og som anvises til arbejdet af det offentlige arbejdsanvisningskontor.

Stk. 4. Landbrugsministeren kan kræve, at landvindingstilskud tilbagebetales, såfremt det pågældende areal inden 10 år efter regnskabsdagen overgår til anden anvendelse end jordbrug.

§ 12.

Den resterende del af udgifterne udredes af de lodsejere, som skønnes at have nytte og interesse af arbejdets udførelse. Fordelingen fastsættes af landvæsenstretten, der pålægger de enkelte ejendomme de fornødne bidrag.

Stk. 2. Der kan dog aldrig pålægges de pågældende arealer et beløb, der er større end værdien af de fordele, der tilføres arealerne. Resterer der herefter en del af udgifterne, udredes denne af statskassen.

Stk. 3. For anlægsbidrag har staten pant og fortrinsret som for kommunale ejendoms-skatter.

Stk. 4. Landbrugsministeren foranlediger snarest muligt efter afsigelse af kendelse efter stk. 1 bidragene tinglyst som hæftelse på de enkelte ejendomme. Samtidig aflyses tinglysningen efter § 6, stk. 3.

§ 13.

Landbrugsministeren kan yde henstand med betaling af anlægsbidrag, således at der

i 3 år efter foranstaltningens gennemførelse hverken svares afdrag eller rente og anlægsbidraget derefter afdrages og forrentes i indtil 20 år efter landbrugsministerens nærmere bestemmelse. Rentefoden fastsættes under hensyn til vilkårene for tilsvarende private lån.

Stk. 2. Ydelserne kan inddrives ved udpantning.

Stk. 3. Landbrugsministeren kan bestemme, at en henstandsordning bortfalder, såfremt ejendommen overgår til anden anvendelse en jordbrug.

§ 14.

Landbrugsministeren fastsætter bestemmelser for tilsynet med arbejdernes udførelse og vedligeholdelse samt for udbetaling og regnskabsaflæggelse for forskudsbeløb.

Kapitel V.

Ikrafttræden m.v.

§ 15.

Loven træder i kraft den

Stk. 2. Lov om landvinding, jfr. lovbe-kendtgørelse nr. 153 af 30. april 1953, op-hæves.

Stk. 3. Behandlingen af de projekter, der ved lovens ikrafttræden er godkendt af landbrugsministeren, foretages efter de hidtil gæl-dende regler.

§ 16.

Loven gælder ikke for Færøerne.

BEMÆRKNINGER TIL LOVFORSLAGET

Den gældende landvindingslovgivning indeholdes i lov nr. 599 af 14. november 1940 med tillæg og ændringer ved lov nr. 141 af 30. marts 1942 og lov nr. 108 af 31. marts 1953, og er samlet ved bekendtgørelse nr. 153 af 30. april 1953 af lov om landvinding.

Efter denne lovgivning har landbrugsmi-nisteren uden en forudgående landvæsens-

retsbehandling, men på grundlag af en an-modning af interesserede lodsejere og indstilling af statens landvindingsudvalg, kunnet bestemme, at der foretages foranstaltninger til landvinding, afvanding og beskyttelse af lave arealer samt anlæg af de som følge af foranstaltningerne nødvendige forbindelses-veje.

Udgifterne ved de pågældende arbejder er forskudsvis betalt af statskassen, således at der efter afslutningen er afskrevet et stats-tilskud på indtil 2/3, medens lodsejerne har udredet restbeløbet, dog aldrig med mere end værdien af de fordele, som efter en afvandingskommissions skøn er tilført de interesserede ejendomme. Lodsejerandelen er ydet som lån af statskassen til lav rente.

I overensstemmelse med forudsætningerne ved rigsdagens behandling af de anførte love har landvindingssager særlig angået hovedafvanding, dvs. regulering m.v. af vandløb til sikring af detailafvanding af de tilstødende arealer, etablering af udpumpningsanlæg eventuelt i forbindelse med digeanlæg, kultivering m.v. af udyrkede arealer og vejanlæg, samt i enkelte tilfælde indvinding af arealer fra søterritoriet. Landvindingsloven har således særlig haft til formål at supplere grundforbedringslovgivningens regler om finansiering af detailafvanding og mindre vandløbsarbejder.

Landvindingssager angår oftest en flerhed af lodsejere, således at det har været naturligt også på dette område at bringe regler om en tvangsmæssig deltagelse i landøkonomiske foranstaltninger i anvendelse.

Efter *vandløbsloven af 1949* forudsættes regulering af offentlige vandløb foretaget således, at det påhviler kommunalbestyrelsen at tilvejebringe plan for reguleringen og overslag over udgifterne (§ 18, stk. 3 og 4) og forskudsvis at udrede udgifterne af den kommunale kasse, og disse forskud tilbagebetales af lodsejerne i en eller flere terminer efter den tilsynsførende kommunale bestyrelses bestemmelse (§ 27), idet tilbagebetalingskravet uden tinglysning er sikret med fortrinsret som de på faste ejendomme hvilende skatter og kan inddrives ved udpantning (§ 97, 1. stk.). Ved regulering af private vandløb og anlæg af nye vandløb, herunder dræn, som ikke i den givne anledning efter landvæsenstrets anbefaling optages som offentlige, må de lodsejere, der ønsker anlægget udført eller at medbenytte anlægget, fremsætte projekt og forslag om anlægskapitalens

fremskaffelse (§ 32). Et sådant forslag kan godkendes af vandløbsretten, og pengebidrag inddrives ved udpantning, hvorhos der for lån kan gives pant i den afgiftspligtige ejendom forud for andre hæftelser af privatretlig oprindelse på de af vandløbsretten fastsatte vilkår (§ 97, stk. 2). Finansieringen af tørlægning af eller sænkning af vandstanden i søer behandles efter de for regulering af vandløb af samme klasse foran anførte regler (§ 33), dog kan det forlanges, at lodsejerne stiller fyldestgørende sikkerhed for kommunale forskud (§ 34, stk. 4). På samme måde behandles finansiering af udpumpningsanlæg med digeanlæg til afvanding for henholdsvis private anlæg (§ 51) og offentlige pumpelag (§ 53), dog er amtsrådet som tilsynsmyndighed med offentlige pumpelag berettiget til at optage lån til dækning af anlægsmkostninger og senere ekstraordinære omkostninger eller lade amtsfonden garantere for disse låns forrentning og tilbagebetaling (§ 58).

Ved siden af disse regler om finansiering af vandløbsforanstaltninger findes der desuden i vandløbsloven regler om tilskud fra det offentlige. Den tilsynsførende kommunalbestyrelse kan således bestemme, at udgifterne ved regulering af offentlige vandløb med den overordnede administrative myndigheds billigelse (for sognekommuners vedkommende amtet og for dettes vedkommende indenrigsministeriet) overføres til afholdelse af den kommunale kasse, således at lodsejernes bidragspligt midlertidigt eller endeligt bortfalder (§ 22, stk. 1). Desuden kan vandløbsretten pålægge vedkommende kommunale kasser at yde bidrag til udførelsen af reguleringsarbejder, såfremt reguleringen i særlig grad er foranlediget ved lovligt udførte afvandingsarbejder i det pågældende nedbørsområde eller ved tilsanding o. lign. af udløb i havet og den medfører uforholdsmæssigt store udgifter, ligesom vandløbsretten kan foreslå, at der af staten ydes bidrag til nævnte arbejder (§ 22, stk. 4). Efter denne bestemmelse beror det på vandløbsrettens afgørelse, hvilke kommunale kasser bidragspligten eventuelt skal pålægges,

men der vil intet være til hinder for, at by- og sognekommuner yder bidrag også til amtsvandløb, eller det kan skønnes rimeligt at pålægge amtskommunen bidragspligt til sognevandløbs regulering. Endelig kan i denne forbindelse anføres, at vandløbsretten kan foreslå, at en del af udgifterne ved afvandingsarbejder for arealer, der henhører under offentlige veje eller jernbaner, og som af vej- eller jernbanebestyrelsen kræves dækket af private lodsejere, refunderes af statskassen (§ 94, stk. 1).

Det kan skønnes, at der i hvert af årene 1925-29 er fuldført ca. 200 sager angående vandløbsregulering og kunstig afvanding med et samlet interesseret areal på ca. 9.000 ha. De tilsvarende tal er for 1930-34 ca. 215 sager med et samlet interesseret areal på ca. 8.000 ha og en bekostning på ca. 1 mill, kroner årligt, og for perioden 1935-39, hvor der forelå finansierings- og tilskudsmulighed efter grundforbedringslovgivningen, ca. 400 sager med areal ca. 8.000 ha og en bekostning på ca. 2 mill, kroner årlig. De heromhandlede arbejder har således i det væsentlige angået mindre vandløbsreguleringer. I de foran anførte år er der dog samtidig foregået en virksomhed med sikring af landbrugsarealer efter digelovgivning.

Efter landvindingsloven er der i tiden 1940-65 udført ialt 1462 sager vedrørende afvanding og kultivering af landbrugsjord omfattende et interesseret areal på ca. 148.000 ha med en bekostning på ca. 213 mill, kroner. Pr. 1. juli 1965 var der desuden 89 landvindingsarbejder under udførelse med en samlet bevilling på ca. 97 mill, kroner omfattende ca. 38.500 ha. På samme tidspunkt forelå der til behandling for landvindingsudvalget færdige projekter til 169 arbejder omfattende ca. 35.800 ha og en overslagssum på ca. 140 mill, kroner.

Der er gennemført mindre vandløbsarbejder med finansiering efter grundforbedringsloven, i de senere år med en samlet årlig udgift på 2-3 mill, kroner. En videre anvendelse af en finansiering efter grundforbedringsloven støder på afgørende hindrin-

ger, særlig for så vidt angår låneoptagelsen, idet den heri forudsatte låneydelse af private pengeinstitutter ikke kan gennemføres i sager, der angår flere lodsejere. De foran nævnte muligheder for efter vandløbsloven at beslutte at afholde reguleringsudgifterne helt eller delvis af de kommunale kasser, eventuelt i forbindelse med et tilskud af statskassen, har praktisk taget ikke været benyttet, idet kommunerne har kunnet henvise lodsejerne til landvindingsloven, der som regel har vist sig fyldestgørende til at sikre arbejdernes finansiering, omend der af bevillingsmæssige årsager er hengået et forholdsvis langt tidsrum, forinden projekterne har kunnet godkendes til udførelse efter denne lov.

Behovet for finansiering af yderligere hovedafvanding af landbrugsarealer og i-standsættelse samt særlig modernisering af tidligere foranstaltninger er anslået at være af størrelsesorden 250 mill, kroner. Såfremt der herudover — eventuelt også af andre årsager end rent landbrugsmæssige — skal foretages landvinding på søterritoriet, vil nævnte finansieringsbehov stige væsentligt.

En finansiering af vandløbsregulering og etablering eller modernisering af pumpeforetagender efter vandløbslovens finansieringsregler vil stille store krav til de kommunale kasser og de kommunale organisationer er principielt gået ind for, at landvindingslovgivningens statsfinansiering og reglerne i vandløbsloven om statens deltagelse i en iøvrigt kommunal finansiering opretholdes side om side. Afgrænsningen af, hvilke arbejder, der skal kunne udføres som landvindingsarbejder og hvilke, der bør gennemføres med kommunal finansiering, må fastlægges i praksis, hvorved udgangspunktet bør være, at ansvaret for de offentlige vandløbs tilstand ligger hos kommunerne og at det naturlige område for landvindingslovgivningen må være særlig store og bekostelige arbejder.

Lovforslaget tager derfor sigte på fortsat at give hjemmel for en statsfinansiering af sådanne arbejder i forbindelse med ydelse af statstilskud.

Det har været overvejet at søge gennemført et behandlingssystem (formel fremgangsmåde) for statsfinansierede projekter, som i højere grad nærmer sig vandløbslovens regler. Vandløbsloven forudsætter, at de pågældende forretningers lovlighed er undersøgt og afgjort ved den forudgående behandling af en landvæsenrets med normal appeladgang og under rimelig hensyntagen til de interesserede lodsejeres ønske, efter at det er skønnet, at fordelene væsentlig vil overstige bekostningen og ulemperne m.v. Efter vandløbsloven foretages ekspropriationer af vandløbsretterne. På begge disse vigtige områder fremtræder den gældende landvindingslov med betydelige afvigelser. Det er som foran nævnt landbrugsministeren, der efter indstilling af landvindingsudvalget træffer bestemmelse om sagens gennemførelse, og selvom dette sker på grundlag af oplysninger om lodsejertilslutning, foreligger der normalt ikke en egentlig udgiftsfordeling til støtte for dette skøn. Denne usikkerhed begrundes reglen i landvindingslovens § 2, stk. 2, om maksimum for lodsejerbidrag. Ekspropriation foretages af landbrugsministeren, men erstatning fastsættes dog af afvandingskommissionen. Endelig er der ikke adgang til at indbringe landbrugsministerens og afvandingskommissionens afgørelser - bortset fra erstatningskendelser - til prøvelse for en højere instans.

Man har imidlertid ikke fundet det særligt hensigtsmæssigt med en praksis, hvorefter projekter om vandløbsreguleringer o.lign. skal indbringes for en vandløbsret til afgørelse om sagens fremme for derefter at blive forelagt for landvindingsudvalget og landbrugsministeriet til afgørelse af finansieringsmuligheden og påny overgå til vandløbsrettens videre behandling og endelige påkendelse. Man har derfor foretrukket at opretholde den fremgangsmåde, at sagen godkendes af landbrugsministeren efter indstilling af landvindingsudvalget. Herefter findes det til lige mest praktisk, at omfanget af arealafståelser m.v. også afgøres af administrationen, medens øvrige bestemmelser, herunder om ud-

giftsfordeling og erstatninger, træffes af de ordinære vandløbsretter med appeladgang efter lov om landvæsenstretter.

Derimod er de særlige regler om stempel- og gebyrbegunstigelser, om straf for overtrædelse af regulativer m.v., om landvindingslag og vedligeholdelsesforpligtelser ikke foreslået opretholdt, idet der herom findes passende regler i den almindelige vandløbslovgivning.

Iøvrigt henvises til bemærkningerne til de enkelte bestemmelser.

Til § 1.

I den foreslåede bestemmelse er lovens område angivet ved en almindelig karakteristik, men iøvrigt med udtrykkelig angivelse af arten af de foranstaltninger, der kan komme i betragtning.

Det er som en ny regel tilføjet, at lovens bestemmelser kun angår arealer, som ejes af flere lodsejere, og at de fortrinsvis er anvendelige på foranstaltninger, der angår arealer indenfor jordbruget (landbrug, gartneri og skovbrug). Det har stedse været praksis at udelukke en anvendelse af i hvert fald tilskudsreglerne på arealer udenfor jordbruget, men for større foranstaltninger efter den gældende landvindingslovgivning, har det ikke været muligt helt at undgå inddragelse af ikke-jordbrugsmæssige interesser, f.eks. afløb fra kloakering af by- eller industrimæssige bygninger, fra større vejarealer, afvanding af værende eller kommende sommerhusarealer indenfor et naturligt afgrænset afvandingsområde o.lign.

De i stk. 1 under *litra a-e* angivne foranstaltninger angår typiske fællesarbejder, for hvilke desuden gælder, at der i lovgivningen er forudsat en offentlig medvirken ved deres finansiering og ved arbejdernes tilrettelæggelse. I stk. 2 er anført kultiveringsforanstaltninger samt anlæg og hoveddistandsættelse af adgangsveje. Sådanne arbejder omfattes af den gældende landvindingslov og må betragtes som hensigtsmæssige supplerende foranstaltninger til at gøre et areal dyrkningsmo-

dent, særlig i forbindelse med jordfordeling.

Det bemærkes, at enkeltstående sager angående private vandløb ikke er medtaget under lovens område; sådanne sager må - til ligemed sager, der angår private pumpeinteressentskaber (vandløbslovens kapitel IX a) - henvises til finansiering på andet grundlag, eventuelt efter grundforbedringsloven, med mindre den pågældende kommunalbestyrelse vedtager at optage vandløbet som offentligt, eller reguleringen indenfor et større sammenhængende område kan kombineres med nødvendige foranstaltninger ved et offentligt anlæg.

Endelig er udeladt de hidtil gældende regler om landvinding på søterritoriet, idet sådanne planer samt projekter, der angår store samlede områder, fremtidig bør søges løst ved en særlig lovgivning i hvert enkelt tilfælde.

I stk. 3 er gentaget den gældende regel om finansudvalgets samtykke til at iværksætte sager med overslag på over 2 mill. kroner.

Til § 2.

Statens landvindingsudvalgs sammensætning foreslås opretholdt uændret for så vidt angår de ministerielle repræsentanter. Det samme gælder for repræsentanterne med særlig teknisk indsigt, men man har dog udeladt den direkte indstillingsret for Dansk Ingeniørforening, blandt andet for derved at skabe mulighed for fortsat at kunne udnævne et medlem indenfor amtsvandinspektørernes kreds.

Efter landvindingsudvalgets nuværende praksis bliver naturfredningsrådet løbende gjort bekendt med alle til landvindingsudvalget indsendte projekter. Denne praksis forudsættes opretholdt.

Til §§ 3-6.

De foreslåede regler om den forberedende sagsbehandling svarer til de nugældende bestemmelser og praksis.

Det er dog særligt anført, at landvindingsudvalgets indkaldelser til forberedende mø-

der i en sag skal foretages i overensstemmelse med reglerne i lov om landvæsenstretter. Det forudsættes herved, at der i hver enkelt sag på landvindingsudvalgets foranledning og med repræsentation for udvalget er afholdt et møde med de interesserede lodsejere til nærmere oplysning om disses stilling til projektet, forinden udvalget afgiver indstilling til landbrugsministeren om sagens gennemførelse.

I disse bestemmelser er det således nærmere angivet, at landbrugsministeren overtager landvæsenstrettens funktioner for så vidt angår alle bestemmelser i forbindelse med arbejdets tilrettelæggelse. Det bemærkes, at det i den gældende landvindingslov, jfr. § 5, 2. pkt., er pålagt landvindingsudvalget at påse, at arbejdets indtjeningssevne overstiger $\frac{1}{3}$ af bekostningen; denne regel, der bl.a. har det tidligere tilskudssystem til forudsætning, er i forslaget § 6, stk. 1, ændret således, at landvindingsudvalget skal afgive en udtalelse om, hvorvidt fordelene ved planens gennemførelse overstiger lodsejernes udgifter. Det forudsættes herved, at der gennem passende undersøgelser kan anføres beregninger o.lign. med hensyn til resultatet af afvanding m.v. til støtte for landvindingsudvalgets skøn over et arbejdes landøkonomiske nyttevirkning, således at en anvendelse af nyttereglen, jfr. forslaget § 12, stk. 2, i videst muligt omfang kan undgås.

I forslaget § 6, stk. 3, er der anført en ny regel om tinglysning af landbrugsministerens beslutning, således at senere erhververe af en ejendom indenfor interesseområdet får underretning om foranstaltningen og kan søge oplysning om den kommende bidragspligt. Denne ordning vil medføre et forøget administrativt arbejde, men må ses på baggrund af, at folketingets ombudsmand har henstillet, at der søges tilvejebragt en sådan fremgangsmåde.

Til § 7.

Efter denne bestemmelse foreslås alle spørgsmål, som ikke er endelig afgjort ved landbrugsministerens beslutning om arbejdets

udførelse, herunder om ændringer af det godkendte projekt, og om de nødvendige arealafståelser, henlagt til afgørelse ved de normale vandløbsretter efter en behandling efter vandløbslovgivningens almindelige regler, og således at afgørelser kan ankes efter de i lov om landvæsensretter fastsatte bestemmelser.

Efter vandløbslovens § 7, stk. 2, er landvæsensnævnet, hvis område er retskredsen, og som virker uden deltagelse af en dommer, første instans i sager, der alene vedrører bl. a. sognevandløb. For at hjemle en landvæsensretsbehandling i første instans med en juridisk formand og med amtsråds-kredsen som normalt område, særlig af store sager vedrørende sognevandløb, og en behandling ved overlandvæsenskommissionen som ankeinstans uden særlig bevilling, er det foreslået at anvende landvæsenskommissionen som normal 1. instans til landvindings-sagers behandling.

Til § 8.

Omfanget af den foreslåede regel om arealafståelser m.v. svarer til den gældende regel i landvindingslovens § 7. Den går videre end vandløbsloven, jfr. dennes § 89, for så vidt som der også kan forlanges afstået materialer, f.eks. jord fra fyldgrav og græstørv til digebygning, og idet lovforslaget også omfatter kultiveringsforanstaltninger og vej anlæg.

Den i den enkelte sag nødvendige bestemmelse af ekspropriationens omfang angives i arbejdsplanen, jfr. forslagens § 5, og det her til hørende projektmateriale.

Efter den gældende landvindingslov § 5 kan afvandingskommissionen bestemme, om arealomskiftning skal finde sted. Denne vidtgående regel er kun benyttet meget lidt efter vandløbslovens ikrafttræden, idet der heri i § 23, stk. 1, er fastsat snævrere regler for ombytning af jordstykker i tilfælde, hvor reguleringen gennemskærer en ejendom, bl. a. gennem en fast højeste grænse for forskellen mellem de afgivne og modtagne arealer på 300 kr. En almindelig adgang til omdeling er derfor ikke foreslået gentaget, således at

alene vandløbslovens regel derfor fremtidig kan anvendes, såfremt der ikke etableres en egentlig jordfordeling efter den særlige lovgivning herom. Ulemperne bl.a. i forbindelse med den lave beløbsgrænse, som ikke er ændret i takt med prisudviklingen, vil blive søgt løst i forbindelse med andre ændringsforslag til vandløbsloven.

Til § 9.

Efter landvindingslovens § 7 fastsættes størrelsen af erstatning for arealafståelser m.v. i mangel af mindelig overenskomst af afvandingskommissionen; det er angivet, at der skal gives fuld erstatning, dog at denne, hvis arealet forbedres ved anlægget, fastsættes efter arealets værdi inden forbedringen, og at der ved beregningen skal gås frem efter forordningen af 5. marts 1845 om afståelse af jord m.v. til jernbaner. Afvandingskommissionens erstatningsfastsættelse kan i visse tilfælde prøves ved overtaksation.

Disse regler kan dækkes og for en del på en hensigtsmæssig måde, blandt andet i henseende til en almindelig mulighed for prøvelse ved en højere instans, suppleres ved anvendelse af vandløbslovens regler herom. En sådan anvendelse er iøvrig naturlig efter at man har afviklet anvendelsen af jernbane-forordningen.

Til § 10.

Et landvindingsarbejdes finansiering er hidtil gennemført på den måde, at alle udgifter forskudsvis afholdes af statskassen, således at der først ved sagens afslutning foretages en opdeling af lodsejerandel og stats-tilskud. Da kommunerne efter vandløbsloven ved regulering af offentlige vandløb har en lignende forpligtelse til at udrede udgifterne forskudsvis, foreslås den gældende fremgangsmåde opretholdt.

Vedrørende forslagens stk. 2 bemærkes, at det efter vandløbslovens § 18, stk. 3 og 4, påhviler kommunalbestyrelsen for offentlige vandløbs vedkommende at tilvejebringe plan for regulering og udgiftsoverslag. I landvin-

dingssager har det derimod hidtil påhvilet lodsejerne at fremskaffe projekt m.v., jfr. og så nærværende forslags § 3. Selvom disse foreløbige udgifter ofte har påhvilet en snævrere kreds af lodsejerne, som således har måttet bære risikoen for disse udgifters refusion indtil en eventuel senere godkendelse af landvindingssagen, og der hidtil i et vist omfang er ydet støtte hertil af amt og kommune, har man dog ikke ment det rigtigt at lade statskassen overtage udgifterne ved udarbejdelse af projekt, førend sagen kan godkendes til udførelse. En undtagelse herfor bør dog som anført i forslaget gøres for store, samlede områder, således som det og så delvis er sket med hjemmel i tekstanmærkning til bevillingslovene.

Til § 11.

Til landvindingsforanstaltninger har der efter landvindingsloven kunnet ydes indtil 2/3 tilskud. I praksis er der dog foretaget en vis differentiering af tilskudssatserne, således at disse i almindelighed varierer mellem 50 og 66 $\frac{2}{3}$ pct.

Landvindingsarbejder udføres fortrinsvis med størst mulig maskinanvendelse, og i det omfang, der er tilstrækkelig konkurrence blandt de tilbudsgivende entreprenører og leverandører, foreligger der ikke gennem yderligere maskinanvendelse i stedet for henvist (arbejdsløs) arbejdskraft mulighed for besparelse i anlægsudgifterne. Udfra beskæftigelsessynspunktet har det dog hidtil været bestemt, at den almindelige arbejdskraft ved landvindingsarbejder har været anset som tilmeldt den offentlige arbejdsanvisning og derfor har måttet afgå til andet arbejde, såfremt der har været behov herfor, ligesom landvindingsarbejderne har været underkastet bestemmelserne om standsning i sommerperioden. Det antages, at en frigørelse fra de beskæftigelsesmæssige hensyn vil kunne begrunde en nedsættelse af tilskud til disse foranstaltninger til 25 pct. af samtlige udgifter. For så vidt tilskudet herefter er det samme som foreslået for grundforbedringsarbejder bemærkes, at incitamentet til anven-

delse af de særlige landvindingsregler herefter vil ligge i den faste anvendelse af statslån, den længere afdragstid for disse lån, jfr. forslagets § 13, samt særlig muligheden for yderligere tilskud efter forslaget til bestemmelsens stk. 2, jfr. nedenfor.

Begrundelsen for det således foreslåede grundtilskud kan herefter søges i tilsvarende betragtninger, som er anført for støtten til gennemførelse af grundforbedringsarbejder.

I bestemmelsens stk. 2 er imidlertid foreslået en hjemmel for ydelse af et supplerende tilskud til landvindingsarbejder, idet der herved særlig er angivet de tilfælde, hvor der allerede efter vandløbsloven er mulighed for ydelse af et særligt tilskud fra kommunernes og statens side til vandløbsreguleringer m.v., jfr. vandløbslovens § 22, stk. 4. Denne bestemmelse har ikke været anvendt, så længe landvindingslovens tilskudsmuligheder har foreligget, og kan ved det foreliggende forslag for så vidt ophæves. Desuden er som begrundelse for et supplerende tilskud anført forøgede udgifter til oprensning på grund af tilførsel af spildevand, jfr. vandløbslovens § 100, og det forhold at landvindings-sagen angår større samlede afvandingsområder (f.eks. Tøndermarsken, Ribemarsken og de større ådale).

For at give mulighed for at anvende loven som et led i beskæftigelsespolitiske foranstaltninger foreslås det samtidig, at der gives landbrugsministeren bemyndigelse til udover det faste tilskud at yde et særligt tilskud i det omfang, i hvilket der ved arbejdet beskæftiges arbejdere, der ved antagelsen er arbejdsløse og anmeldt som ledige. Dette særlige tilskud forudsættes fastsat efter forhandling med arbejdsministeren, idet der herved bliver mulighed for at indpasse landvindingsarbejder i den til enhver tid besluttede beskæftigelsespolitik. I denne forbindelse bemærkes iøvrigt, at det bør være muligt for arbejdsministeriets repræsentant i landvindingsudvalget at foreslå, at ydelse af det i forslagets stk. 2 anførte særlige tilskud betinges af, at udførelsen af arbejder, der skønnes særligt egnet som beskæftigelsesarbejder, stilles i bero

i et kortere åremål og optages på en beredsskabsliste.

Det er - i modsætning til den gældende grundforbedringslov - ikke fundet nødvendigt at anføre, at tilskudsbeløb ikke medregnes ved indkomstskatteberegningen, hvorved bemærkes, at en nøjagtig angivelse af tilskuddets størrelse for den enkelte ejendom ikke er mulig.

Med henblik på at skabe mulighed for krav om tilbagebetaling af statstilskud i tilfælde, hvor det pågældende areal overgår til anden anvendelse end forudsat ved bevillingen, foreslås det som en ny regel fastsat, at landbrugsministeren kan fremsætte et sådant krav i indtil 10 år efter regnskabsdagen. Denne regel er foreslået fakultativ blandt andet under hensyn til, at det ved større arbejder for gennemførelse af en hensigtsmæssig plan kan være nødvendigt at inddrage arealer udenfor jordbrugsmæssig anvendelse.

Til § 12.

I denne bestemmelse er optaget dels den hidtidige regel om fordeling af lodsejerandelen af udgifterne (partsfordelingen) og dels den hidtidige nytteregel i landvindingslovens § 2, stk. 2, hvorefter lodsejerne ikke kan komme til at udrede mere end værdien af de fordele, som ved arbejdets udførelse tilføres de interesserede ejendomme.

Sidstnævnte regel søger særlig sin begrundelse i det forhold, at beslutning om et landvindingsarbejdes iværksættelse træffes af landbrugsministeren uden forudgående landvæsenretsbehandling og uden at der ved beslutningen behøver at foreligge en endelig udgiftsfordeling, der angiver, hvad hver enkelt lodsejer kan forventes pålagt som sin del af anlægsomkostningerne. Denne bestemmelse er kun anvendt i ganske få undtagelsestilfælde. Anvendelsen har udelukkende beroet på afvandingskommissionen. men i de tilfælde, hvor en kommission har anmodet om vejledning, har landbrugsministeriet anført følgende retningslinier:

- a) Reglen bør kun bringes i anvendelse, hvor det påstås fra lodsejerside.

- b) Det må være forholdene ved arbejdets godkendelse, der lægges til grund ved afvandingskommissionens bedømmelse.
- c) Det må være rimeligt, at den del af omkostningerne, der i det enkelte tilfælde hidrører fra en mangelfuld regulativmæssig oprensning, holdes udenfor bedømmelsen.
- d) Alene den omstændighed, at omkostningerne bliver større end forudsat i overslaget, kan ikke begrunde fordelsreglens anvendelse, jfr. også vandløbslovens § 26, stk. 2.
- e) Kommer kommissionen til det resultat, at en enkelt ejendom efter en iøvrigt rigtig partsfordeling ikke kan bære den herefter forudsatte del af udgiften, må det undersøges, om andre af de interesserede ejendomme kan pålægges det manglende, idet alle de interesserede ejendomme i denne henseende må være solidariske.

Den foran foreslåede nedsættelse af statstilskud kan for så vidt bevirke en videre anvendelse af denne regel; imidlertid må der i denne forbindelse peges på, at det offentliges overtagelse af den fremtidige vedligeholdelse af det pågældende vandløb bevirker en lettelse for de lodsejere, som tidligere var pålagt vedligeholdelsesbyrden.

Selvom tinglysningslovens § 4 undtager en række offentlige afgifter fra tinglysning, herunder blandt andet kommuners forskudsbeløb til anlægsbidrag for vandløbsregulering, på hvilket område en jævnføring til statens ydelser i samme henseende synes naturlig, foreslås det dog fastsat, at anlægsbidrag altid må tinglyses som hæftelse på de bidragspligtige ejendomme. Der tages herved hensyn til, at vedligeholdelsesbidrag til vandløb m.v. ikke længere fremgår af de pågældende skattekvitteringer.

Den hidtidige regel om, at et anlægsbidrag er sikret ved fortrinspant i den pågældende ejendom, foreslås ligeledes opretholdt, hvorimod bestemmelsen om, at amtsfonden skal garantere for bidragenes tilbagebetaling ikke er gentaget.

Til § 13.

Efter de hidtil gældende regler er der til lodsejerandelen ydet et landvindingslån, der efter en afdrags- og rentefri periode på 3 år afdrages over 20 år.

Den afdragsfri periodes og dermed afdragstidens påbegyndelse angives som det tidspunkt, hvor foranstaltningen er gennemført. Dette tidspunkt fastsættes af landvindingssagens anlægsledelse.

I stedet for en egentlig låneydelse foreslås det angivet, at landbrugsministeren kan yde henstand med betaling af anlægsbidrag (lods-ejerandel), men således at rammerne for denne henstand fastsættes på samme måde som hidtil for lån. Det forudsættes herved, at landbrugsministeren som hidtil kan bestemme, at den afdrags- og rentefri periode nedsættes og at henstandsperioden iøvrigt indskrænkes, hvis en væsentlig del af de fordele, som ved arbejdets udførelse tilføres de interesserede ejendomme, kan udnyttes i løbet af en kortere årrække, og at ministeren, såfremt henstand ikke anses for nødvendigt, kan kræve lodsejernes bidrag indbetalt inden arbejdets begyndelse.

Rentesatsen for et landvindingslån har hidtil været 4 $\frac{1}{2}$ pct. p.a. Renten for henstandsydelsen foreslås nu fastsat af landbrugsministeren efter forhandling med finansministeren. Det forudsættes herved, at renten fastsættes til en størrelse, som svarer til vilkårene for andre lån af tilsvarende karakter.

Reglen i stk. 2 svarer til det nu gældende.

Stk. 3 er ny, men svarer til praksis vedrørende administrationen af landvindingslån.

Til § 14.

Medens der i den gældende landvindingslov er fastsat ret udførlige regler om arbejdets udførelse og de tilsynsførendes varetagelse af deres hverv og den efterfølgende vedligeholdelse af de udførte anlæg, har man anset det for mere hensigtsmæssigt, at de nærmere forskrifter af denne art fastsættes administrativt af landbrugsministeren i de

tilfælde, hvor disse forhold ikke er anført, f.eks. i vandløbsloven.

Efter denne bestemmelse kan der fastsættes almindelige regler om ledelsen af landvindingsarbejder, regnskabsføring, samt de fornødne bestemmelse om vedligeholdelse af det fremstillede afvandingsanlæg, eventuelt efter forhandling med den tilsynsførende eller overordnede kommunale myndighed under hensyn til, at vedligeholdelsen efter lov nr. 171/1963 om tillæg til vandløbsloven i vidt omfang afholdes af de kommunale kasser og statskassen.

Til § 15.

Den gældende landvindingslov foreslås ophævet, idet det forudsættes, at igangværende foranstaltninger afsluttes efter nævnte lovgivning, herunder at afvandingskommissionerne tilendebringer behandlingen af de til dem henviste sager. Det drejer sig om ca. 70 arbejder med en overslagssum på omkring 80 mill. kroner, hvoraf der resterer arbejder for ca. 45 mill. kroner.

De af landvindingsudvalget modtagne projekter, som ikke ved lovens ikrafttræden har opnået landbrugsministerens godkendelse efter den gældende landvindingslov, må derimod behandles efter den nye lovgivning, selvom disse sager har været forberedt gennem lang tid og på en sådan måde, at lodsejerne blandt andet ved foretagne afstemninger om planens fremme har forudsat bl. a. et noget højere tilskud end reglerne om tilskud efter nærværende forslags § 11 betinger.

Som foran anført er den i den gældende landvindingslovs § 1 anførte hjemmel for landbrugsministeren til for statskassens regning at foretage foranstaltninger til landvinding på søterritoriet ikke foreslået opretholdt ved nærværende lovforslag, men sådanne arbejder må fremtidig iværksættes ved særlig beslutning, eventuelt ved fremsættelse af lovforslag. Det forudsættes imidlertid, at det igangværende planlægningsarbejde afsluttes for de tidligere udpegede søterritorieområders vedkommende.

Sag nr.:
Lodsejer nr.:
Initialer:

SPØRGESKEMA

A. Om arealet:

Spm. 1. Størrelsen af det areal, der ved landvindingssagen har opnået mulighed for en forbedring af afvandingsforholdene,

- a) direkte (det ved partsfordelingen beregnede interesseareal) ha.
b) indirekte (d. v. s. med virkning på andre arealer end de under a) nævnte) ha.

Eventuelle bemærkninger til besvarelsen:

Spm. 2. Ligger arealet i forbindelse med ejendommens bygninger: ja/nej.

Spm. 3. Afstand til arealet fra avlsbygningerne: ca. km.

Spm. 4. Arealets anvendelse *før* landvindingssagens gennemførelse (f. eks. eng, tørvegravning, agerareal i omdriften, græsareal under omdriften).

Svar: Var arealet på dette tidspunkt drænet: ja/nej.

Spm. 5. Arealets anvendelse *efter* landvindingssagens afslutning.

Svar:

Spm. 6. Arealets jordbundsforhold. (Sæt kryds: For pløjelagets karakter under kolonne a og for undergrunden i kolonne b).

a	b
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

1. Lerjord, svær eller stiv
2. — bekvem
3. — sandet
4. Sandjord, leret
5. — finkornet
6. — groft sand
7. — grusblandet

a	b
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐
☐	☐

8. Marskjord, bekvem
9. — stiv
10. Dyndjord, saltvands-
11. ferskvands-
12. Mosejord, lavmose, vel omsat
13. lavmose, middel til dårlig omsat
14. — højmose

Supplerende oplysninger:

Spm. 7. Den opnåede afvandingsdybde. (Sæt kryds eller ved varierende dybde ved angivelse af brøkdele):

☐	1. Fuldt afvandet (over 1 m's dybde)
☐	2. 0,6—1,0 m afvandingsdybde
☐	3. 0,2—0,6 m —
☐	4. Mindre end 0,2 m afvandingsdybde

B. Om afvandingsudgifterne:

Spm. 1. Deres årlige udgifter til oprensning m. v. i årene *forud for* landvindingssagens påbegyndelse: (Årstal.....) ca. kr.

Spm. 2. Deres andel af landvindingssagens udgifter:
for arealforbedring: kr.
for rørlægningsmæssige fordele: kr.

Spm. 3. Deres udgifter *efter* landvindingssagen til

- a) Detaildræning: kr.
- b) Kultivering (kratrydning, planering, 1. gangspløjning etc.)
af det pågældende areal: kr.
- c) Grundgødskning og kalkning: kr.
- d) Beplantning: kr.
- e) Indhegning: kr.
- f) Andre engangsudgifter - arten bør angives: kr.

Spm. 4. Er der ydet statstilskud til nogle af de under spin. 3 angivne foranstaltninger? I bekræftende fald oplyses:

ad a: j. nr. Ny GF	kr.
j. nr. Ny GF	kr.
j. nr. Ny GF	kr.
ad b: j. nr.	kr.
ad c: j. nr.	kr.
ad d: j. nr.	kr.

C. *De årlige nuværende udgifter til vandløbets og anlæggets vedligeholdelse og drift;*
(såvidt muligt beregnet som gennemsnit af de sidste 3 års udgifter).

I. Ydelser til landvindingslag, *bortset fra* forrentning og afdrag på lån kr.

II. a) Oprensning af offentlige vandløb kr.

b) Oprensning af private vandløb kr.

c) Andre drifts- og vedligeholdelsesudgifter (arten angives, jfr. f. eks.
drift af privat pumpeanlæg):

..... kr.

..... kr.

D. *Det årlige udbytte af de i afvandingsarbejdet interesserede arealer:*

(såvidt muligt beregnet som gennemsnit af de sidste 3 år).

Spm. 1. Udbyttet (bruttoindtægten) af arealet *før* afvandingen:

hkg korn à	kr. =	kr.
.....hkg rodfrugtafgrøder à	kr. =	kr.
læs hø à	kr. =	kr.
.....stk. græsningskreaturer à	kr. =	kr.
.1000 stk. tørv à	kr. —	kr.
Fiskeri	=	kr.
Rørskær	=	kr.
.....	=	kr.
.....	=	kr.
.....	=	kr.
	lait:	kr.

Spm. 2. Udbyttet (bruttoindtægten) *efter* afvandingen:

		lait
hkg korn à	kr. =	kr.
hkg frøafgrøder à	kr. =	kr.
hkg andre salgsafgrøder, nemlig		
.....à	kr. =	kr.
.....à	kr. =	kr.
hkg bederoer à	kr. —	kr.
hkg kålroer à	kr. =	kr.
læs hø à	kr. =	kr.
stk. græsningskreaturer à	kr. =	kr.
1000 stk. tørv à	kr. =	kr.
Fiskeri	=	kr.
Rørskær		kr.
		kr.
		kr.
	=	kr.
	Ialt	kr.

Supplerende oplysninger (f. eks. om driftsmæssige og arronderingsmæssige fordele af afvandingen):

Spm. 3. Foreligger der særlige forhold, som betinger, at opnåelse af det foran nævnte udbytte er forbundet med særlige tilbagevendende omkostninger (f. eks. dårlige adgangsforhold, særegne foranstaltninger for at holde jorden i god kultur- eller gødningstilstand eller til forebyggelse af sandflugt eller jordflugt):

E. Deres skøn over handelsværdien af *arealet*, såfremt det blev solgt til *landhruksanvendelse* uden forbindelse med den øvrige ejendom:

Førværdi:.....kr. pr. ha.

Efterværdi:kr. pr. ha.

F. Er der mulighed for en speciel anvendelse af de afvandede arealer — f. eks. til gartneridrift eller sommerhus- eller byggegrunde? I bekræftende fald bedes angivet, hvilken pris, der kan opnås pr. m² ved salg til denne anvendelse:

G. Andre oplysninger eller bemærkninger, der efter Deres skøn bør tages i betragtning ved bedømmelsen af afvandingens økonomi for Deres ejendom:

H. Vurderingsmandens oplysninger:

a) Arealet er ved den sidste ordinære vurdering før afvandingens foretagelse vurderet til følgende enhedspriser:

.....m² à.....kr.

m² àkr.

b) Arealet er ved den første vurdering efter afvandingens foretagelse vurderet til følgende enhedspriser (NB. der må bortses fra fradrag for forbedringen):

.....m² à.....kr.

.....m² à.....kr.

J. Eventuelle supplerende oplysninger fra spørgerne:

SKRIVELSE AF OKTOBER 1963 VEDRØRENDE ANVENDELSE AF SPØRGESKEMA

Landbokkommissionen af 1960 har ønsket iværksat en undersøgelse af afvandingsarbejders økonomiske betydning bl.a. for den enkelte landbrugsejendoms produktivitet.

Til dette formål har man udtaget 20 landvindingssager, herunder indenfor Deres område sagen landvind.j.nr.

Efter aftale med hedeselskabets ledelse skal man herved anmode om Deres bistand ved fremskaffelsen af de fornødne oplysninger fra de enkelte lodsejere efter følgende fremgangsmåde:

Hoslagt fremsendes et eksemplar af den af afvandingskommissionen afsagte kendelse samt en efter gennemgang af amtsvandingspektøren og/ eller amtstuen revideret lodsejerfortegnelse og det ved landvindingssagens afslutning i landbrugsministeriet modtagne kortmateriale, herunder eventuelle jordbunds-kort.

Endvidere fremsendes et antal eksemplarer af et spørgeskema. Skemaet bedes anvendt ved henvendelse til hver enkelt lodsejer, som har deltaget i landvindingssagen, (jfr. dog nedenfor for enkelte lodsejergruppers vedkommende), idet lodsejeren bør tiltræde besvarelsen af samtlige spørgsmål under A-G, også i de tilfælde, hvor De på grundlag af de allerede foreliggende oplysninger på forhånd måtte have givet udkast til besvarelsen af de enkelte punkter.

Undersøgelsen bør principielt angå alle arealer, der er optaget i kommissionskendelsens fortegnelse for anlægsbidrag. Dog kan

udelades mindre arealer indenfor en større driftsenhed, hvor disse arealer er beliggende i umiddelbar nærhed af interessegrænsen.

Man kan endvidere overlade til Deres skøn, om der kan ske udeladelse af arealer beliggende i et område (f.eks. et tidligere søområde), hvor de enkelte arealer er af nogenlunde samme bonitet og driftsmæssig karakter i forhold til landbrugsejendomme, og hvor oplysninger fra enkelte ejendomme giver en tilstrækkelig karakteristik af virkningerne af den udførte afvanding; i sådanne tilfælde forventer man i en særskilt skrivelse at modtage Deres redegørelse for den foretagne udvælgelse.

Ved henvendelsen til lodsejeren anmodes De om at træffe aftale med en af de stedlige landøkonomiske konsulenter, således at denne deltager i forhandlingen med lodsejeren om spørgeskemaets besvarelse. Såfremt De overfor Landbokkommissionen opgiver navnet på den pågældende konsulent, vil kommissionen om fornødent direkte anmode konsulenten om at medvirke til opgavens løsning. Under pkt. J kan De og/eller planteavlskonsulenten anføre Deres særskilte bemærkninger, særlig såfremt De ikke er enig i lodsejerens besvarelse.

Skemaets spørgsmål bedes besvaret så nøjagtigt som det er muligt. Ved spørgsmål, der ikke kan besvares, anføres »ved ikke«.

Hver enkelt skema bedes på forsiden forsynet med Deres og planteavlskonsulentens initialer, samt sagsnummer og løbenummer for den pågældende lodsejer, der ikke behøver at underskrive skemaet.

Det bedes bemærket og om nødvendigt tilkendegivet for lodsejeren, at en offentliggørelse af undersøgelsens resultat alene vil ske på en sådan måde, at en identifikation af den enkelte ejendom ikke kan ske.

Efter lodsejerens besvarelse bedes De indhente de under pkt. H anførte oplysninger fra vurderingsmanden.

Eventuelle tvivlsspørgsmål i forbindelse med undersøgelsen kan drøftes med distriktsbestyrer Sv. Aagaard, Det danske Hedeselskab, Viborg (telefon 076-1-1340), der har givet tilsagn om at stå til rådighed for d'herrer, så længe undersøgelsen foregår og som vil holde kontakt med Dem med henblik på vejledning også om mere almindelige problemer, som eventuelt opstår i forbindelse med undersøgelse af de andre landvindingssager.

Man skal henstille, at undersøgelserne må blive afsluttet snarest muligt og så betids, at materialet kan være udvalget i hænde inden 1. februar 1964.

Såfremt De måtte være anmodet om at forestå undersøgelse i flere landvindingssager, henstiller man, at besvarelserne i hver sag tilligemed de fremsendte bilag straks efter afslutningen indsendes i særskilt postforsendelse. Indsendelse sker til ovennævnte adresse.

Det tilføjes, at afregning af udgifter til befordring og diæter m.v. vil kunne ske gennem Hedeselskabet, idet De af distriktets midler bedes udbetale planteavlskonsulentens regningsbeløb. Udgifterne må angives særskilt på distriktets månedsregnskab.

En genpart af nærværende skrivelse vedlægges til brug for planteavlskonsulenten.

Landbokkommissionen af 1960.

Den 7. januar 1966.

På et møde i landbrugsministeriet den 20. august 1965 blev Amtsrådsforeningen i Danmark anmodet om over for landbokommissionen at fremkomme med en udtalelse med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt landvindingslovgivningens regler om finansiering af landvindingsarbejder gennem statslån og statstilskud bør videreføres.

Amtsrådsforeningen har senere haft lejlighed til at gøre sig nærmere bekendt med de overvejelser, der har fundet sted i det af kommissionen nedsatte særlige udvalg vedrørende landvindingslovgivningen.

Det fremgår af det tilsendte materiale, at det særlige udvalg har beskæftiget sig udførligt med spørgsmålet om forholdet mellem landvindingslovgivningen og den almindelige vandløbslovgivning, især vandløbslovens kapitel VI a om regulering af offentlige vandløb. Disse to regelsæt drejer sig i væsentligt omfang om samme emne, og efter begge love har det offentlige afgørende indflydelse på arbejdernes udførelse.

Denne indflydelse er efter vandløbsloven henlagt til vandløbets kommunale bestyrelse, hvorimod det efter landvindingslovgivningen er landbrugsministeren, som har den afgørende myndighed. I overensstemmelse hermed er det efter vandløbsloven henlagt til de kommunale kasser, eventuelt med tilskud fra staten, at støtte arbejdernes finansiering og at udrede det offentliges andel af udgifterne, medens finansiering og tilskud til arbejder efter landvindingsloven udredes af statskassen, eventuelt med kommunale bidrag.

Landvindingslovgivningen går tilbage til 1940, hvorimod vandløbslovgivningens nu gældende regler om regulering af offentlige vandløb og kommunernes (statens) medvirken hertil først blev gennemført i 1949.

Det er det særlige udvalgs tanke at foreslå landvindingslovgivningens regler - herunder reglerne om statsfinansiering, som går ud over den senere, nemlig ved vandløbsloven af 1949, forudsatte »normale« ordning gennem kommunernes medvirken ved sådanne opgavers løsning - videreført. Landvindingslovens regler om vandløbsregulering foreslås dog udtrykkeligt begrænset til offentlige vandløb, ligesom det beskæftigelsesfremmende sigte træder noget i baggrunden. Forslaget hviler på den forudsætning, at større hovedafvandingsopgaver fremtidig normalt ikke vil kunne gennemføres efter grundforbedringsloven.

For så vidt angår de landvindingsarbejder, der omfattes af udvalgets udkast til en landvindingslov foreslås der åbnet mulighed for, at landbrugsministeren kan yde forhøjet landvindingstilskud i tilfælde, hvor et arbejde i særlig grad er foranlediget ved lovligt udførte afvandingsarbejder i det pågældende nedbørsområde, ved tilsanding o.lign., af vandløb i havet eller ved tilførsel af spildevand, der i nævneværdig grad har forøget arbejdet ved vandløbets oprensning, eller angår større, samlede afvandingsområder - altså i tilfælde som omhandlet i vandløbslovens § 22, stk. 4. Denne bestemmelse, der åbner mulighed for særligt tilskud fra kommunernes og statens side, har ifølge udvalgets redegørelse hidtil ikke været anvendt, og det er udvalgets opfattelse, at bestemmelsen i vandløbslovens § 22, stk. 4, vil kunne ophæves for så vidt angår statstilskud, såfremt udvalgets forslag gennemføres.

I denne anledning skal man fra Amtsrådsforeningens side udtale følgende:

Gennemføres de foreslåede ændringer, vil landvindingslovgivningen i langt højere grad

end hidtil komme til at stå som udtryk for samfundets interesse i at medvirke til en forbedring af jordbundsforholdene på landbrugsarealer. Samtidig vil der - især hvis vandløbslovens § 22, stk. 4 ophæves - være sat meget snævre grænser for mulighederne for at udføre vandløbsreguleringer med stats-tilskud uden om landvindingsloven.

Udvalgets lovforslag bygger altså på en stærk centralisering af tilskudsordningens administration, hvilket af mange grunde kan synes betænkelig, idet statens landvindingsudvalg således vil kunne dirigere, om der skal udføres vandløbsarbejder med statstilskud her i landet eller ej. Dette vil bevirke en indskrænkning af de finansieringsmuligheder, der hidtil har foreligget.

Den omstændighed, at der i landvindingsloven har været åbnet mulighed for statstilskud til og statsfinansiering af vandløbsreguleringer og en for lodsejerne særlig gunstig finansieringsordning har ganske vist hidtil bevirket, at vandløbsreguleringer fortrinsvist er blevet søgt udført som landvindingsarbejder. Desuagtet er der dog såvel under den ældre vandløbslov som under vandløbsloven af 1949 gennemført en række åreguleringer uden landvindingstilskud, (men i overvejende grad med tilskud efter grundforbedringsloven), og de kommunale kasser har herved i et ikke uvæsentligt omfang påtaget sig at stå i forskud med udgifterne.

Som eksempel kan nævnes, at der i årene 1947-57 i Aalborg amt er udført vandløbs- og digearbejder m.v., for så vidt angår amtsvandløb, for et beløb af ca. 800.000 kr., delvis med tilskud efter grundforbedringsloven, rente 5,5 %, at afdrage over 10-12 år med lige store årlige ydelser. Det nævnte beløb omfatter 6 projekter, og amtsrådet har i hvert enkelt tilfælde fundet det naturligt, at lade amtsfonden udrede beløbene forskudsvis, ligesom der i visse tilfælde er ydet tilskud.

Interessen for at gennemføre vandløbsreguleringer efter vandløbsloven er desuden blevet kraftigt øget, efter at bevillingerne til landvindingsarbejder praktisk talt er ophørt,

således at ventetiden for tilskud er kommet op på 6-8 år. Samtidig bevirker de nye regler om kommunernes ansvar for vandløbenes vedligeholdelse, at kommunerne har fået et nyt incitament til at gennemføre vandløbsreguleringer. Endvidere er der en udvikling i gang på spildevandsområdet. Konsekvensen heraf lader sig næppe fuldt overskue, men det må dog påregnes, at der vil ske en forøgelse af kommunale opgaver også på dette område. Endelig har det vist sig nødvendigt at lade kommunerne træde til ved regulering af den nederste del af visse vandløb, og der er eksempler på, at man i sådanne sager har benyttet vandløbslovens § 22, stk. 4 (en tidligere regulering af Skjernås nedre løb og en regulering af Lindenborgs ås nedre løb). Disse forhold synes at pege i retning af, at der i alt er behov for en smidig finansieringsordning.

Fra Amtsrådsforeningens side skal man selvsagt ikke udtale sig mod, at de særlige regler om statstilskud og statslån til landvindingsarbejder opretholdes, ligesom man erkender, at hovedafvanding fortsat bør kunne gennemføres til sikring af detailafvanding af de tilstødende arealer.

Hensynet til det egentlige vandløbsvæsen synes imidlertid at tale for, at vandløbsloven - herunder lovens § 22, stk. 4, der giver mulighed for såvel kommunale som statslige bidrag til vandløbsreguleringer - bør opretholdes side om side med landvindingslovgivningen. Der vil herigennem sikres mulighed for, at vandløbsreguleringer efter vandløbsloven vil kunne gennemføres på lokalt initiativ, hvilket navnlig vil være af værdi, hvis større hovedafvandingsopgaver ikke som hidtil vil kunne gennemføres efter grundforbedringsloven.

Også ud fra almindelige kommunalretlige betragtninger ville det være mest naturligt, om man opretholder en dobbeltordning, således at staten yder tilskud til den landvinding, som ønskes gennemført af erhvervsmæssige grunde. Der er her tale om en jordpolitisk og eventuel beskæftigelsesmæssig foranstaltning, som efter traditionen må karakteriseres

som en statsopgave, hvilket iøvrigt ikke udelukker, at kommunerne yder et bidrag af hensyn til almene interesser, særlig i kloakering og vejafstrømning.

Spildevandsafledning og vandløbsvedligeholdelse er derimod klart kommunale opgaver og bør forblive hos kommunerne.

På tilsvarende måde vil tilskud til vandløbsreguleringer, der er motiveret af mere ubestemte almene interesser, med rimelighed kunne pålægges kommunerne og staten, idet staten hidtil gennem grundforbedringslovgivningen har skabt mulighed for gennemførelse af landbrugs- og jordforbedrende vandløbsreguleringer, og kommunerne har fortsat en opgave at varetage med hensyn til sidstnævnte.

Hvis vandløbslovgivningen og landvindingslovgivningen således opretholdes side om side, bør der sikres en nøje koordinering af de to loves administration. Under hensyn hertil bør statens landvindingsudvalg udvides med kommunale repræsentanter, hvoraf den ene udpeges efter indstilling fra Amtsrådsforeningen i Danmark. Herudover må koordineringshensynet medføre, at behandlingen af de enkelte sager, der forelægges statens landvindingsudvalg, allerede fra de indledende stadier sker i nøje samarbejde mellem vedkommende vandløbsbestyrelse, for sognevandløbs vedkommende tillige amtsvandløbsvæsenet. Det ville derfor være naturligt, om det blev foreskrevet, at planer og overslag for landvindingsarbejder vedrørende offentlige vandløb skulle indsendes til landvindingsudvalget gennem den tilsynsførende kommunalbestyrelse, der, for så vidt angår sognevandløb, videresender dem gennem amtsrådet.

Amtsvandinspektorerne bør ligeledes i koordineringens interesse fungere som lokal teknisk sagkyndig under sagernes behandling. Særlige bestemmelser om, at teknisk

sagkundskab skal være repræsenteret i landvæsenkommissionerne, som udvalget foreslår inddraget i landvindings sagernes behandling, synes derfor overflødig for så vidt angår sager, der vedrører offentlige vandløb.

Man skal endelig tillade sig at pege på, at det formentlig ville være af værdi, om der også finansielt blev skabt en glidende overgang mellem landvindingsloven og vandløbsloven. Dette kunne f.eks. opnås, hvis landvindingsudvalget i tilfælde, hvor landvindingsstilskud til en vandløbsregulering ikke eller dog ikke for tiden kan ydes, fik mulighed for at indstille, at der skulle ydes statsstilskud til en almindelig vandløbsregulering, jfr. vandløbslovens § 22, stk. 4.

Amtsrådsforeningen i Danmark må således principielt gå ind for, at landvindingslovgivningen og reglerne i vandløbsloven om statens deltagelse i finansieringen opretholdes side om side.

Afgrænsningen af arbejder, der udføres som landvindingsarbejder, må fastlægges i praksis, men udgangspunktet må være, at ansvaret for vandløbenes tilstand - med hensyn til både regulering og vedligeholdelse - ligger hos kommunerne. Det naturlige område for landvindingslovgivningen må være særlig store og bekostelige arbejder.

Kommunale arbejder bør økonomisk lige-stilles med arbejder efter landvindingsloven for så vidt angår tilskud, og landvindingsudvalget bør kunne afgive indstilling om statsstilskud til kommunale arbejder, jfr. vandløbslovens § 22, stk. 4. Såfremt tanken om i et vist omfang at fastholde landvindingslovgivningens beskæftigelsesfremmende sigte fastholdes, bør der eventuelt være mulighed for, at kommunerne kan søge vandløbsreguleringer, der ikke skønnes absolut presserende, optaget på beredskabsliste, således at de kan udføres med beskæftigelsestilskud.

Alfr. Bøgh /

Jens M. Nielsen

Landbokkommissionen af 1960.

Den 12. januar 1966.

På et møde i landbrugsmønstret den 20. august 1965 blev Amtsrådsforeningen og De samvirkende Sognerådsforeninger anmodet om overfor Landbokkommissionen at fremkomme med en udtalelse om, hvorvidt landvindingslovgivningens regler om finansiering af landvindingsarbejder gennem statslån og statstilskud bør videreføres, eller om vandløbsreguleringer fremtidig alene bør kunne udføres efter reglerne i vandløbsloven.

I den mellemliggende tid har de problemer, der knytter sig til udførelsen og finansieringen af vandløbsreguleringer, været indgående drøftet af de to foreninger og med amtsrådenes sagkyndige rådgivere på dette område. Amtsrådsforeningen har herefter i

en skrivelse af 7. januar 1966 udførligt redegjort for foreningens synspunkter, der bl.a. går ud på. at landvindingslovens og vandløbslovens bestemmelser om vandløbsreguleringer bør opretholdes side om side, men således at udgangspunktet måtte være, at ansvaret for vandløbenes tilstand - med hensyn til både regulering og vedligeholdelse - ligger hos kommunerne. Amtsrådsforeningen har samtidig peget på det ønskelige i, at der også finansielt blev skabt en glidende overgang mellem landvindingsloven og vandløbsloven.

Således foranlediget skal man meddele, at De samvirkende Sognerådsforeninger for sit vedkommende ganske kan tilslutte sig Amtsrådsforeningens udtalelse af 7. januar 1966.

P. F. V.
E. B.

E. Krarup.

